

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

2026.

XX. évfolyam 1–3. szám

Debrecen

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

2026. XX. évfolyam 1–3. szám

Szerkesztőség: 4026 Debrecen, Kálvin tér 16.

Telefon: +36 20/965 2921

E-mail: barathb@drhe.hu; vitez.ferenc@drhe.hu

Felelős kiadó: Baráth Béla Levente rektor

Készült a Kapitális Nyomdában, Debrecenben

Felelős vezető: ifj. Kapusi József

ISSN 1789–0357 (nyomtatott)

ISSN 2677–1500 (online)

Szerkesztőség:

BARÁTH BÉLA LEVENTE (főszerkesztő)

OLÁH RÓBERT, VITÉZ FERENC (felelős szerkesztők)

BODA ISTVÁN, GONDA LÁSZLÓ, KMECZKÓ SZILÁRD,

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA, PUSZTAI GABRIELLA (szerkesztők)

A borítót készítette: Tímár Tamás – TT Play Kft.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

A kéziratokat az alábbi címekre várjuk: lapislydius@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu
Szerkesztőségünk a beérkezett kéziratokat Expert Peer Review eljárással lektorálja.

A meg nem rendelt, el nem fogadott kéziratokat nem őrizzük meg.

A *Mediárium* digitalizált lapszámai elérhetők a DRHE repozitóriumában:

<https://drhe.hu/kutatas/repozitoriumok/>

és az OSzK Elektronikus Periodika Archívumában: <http://epa.oszk.hu/01500/01515>

TARTALOM

Nevelés

TEMPFLI CSILLA

- Hátrányos helyzet és jövőorientáció a magyarországi
15–19 éves fiatalok körében 5

JANURIK TÍMEA

- Az énekóra presztízse
*Az ének-zene műveltségterületű tanítóképzés zenei kurzusainak
megítélése egy kérdőíves kutatás alapján* 30

Örökség

VITÉZ FERENC

- „Ezeréves szív”
Mozaikkockák Dsida Jenő költői portréjához 48

Műhely

BODA ISTVÁN

- Elektronikus tananyag készítése az angol informatikai
szaknyelv oktatásához 96

Vita

VITÉZ FERENC

- Olvasatkísérlet a kérdőjelek feloldására
Avagy: miért ingerelte Camus a marxistákat? 115

Szemle

PÉNTEK IMRE

- Mai istenes versek nyomában
Kisfaludy Zsófia (szerk.): Reménytövis
Kortárs keresztény versantológia 144
- Megemlékezés a Magyar Kultúra Napján
A nemzeti ars poetica
és Makoldi Sándor Kölcsey-festménye
(Közzéteszi: Vitéz Ferenc) 153

TEMPFLI CSILLA

Hátrányos helyzet és jövőorientáció a magyarországi 15–19 éves fiatalok körében¹

I. Bevezetés

Kutatási dolgozatunk célja, hogy a *Magyar Ifjúság 2020* adatbázisán alapuló másodelemzés segítségével összehasonlítsuk a hátrányos és nem hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok jövőtervezésének néhány kiemelt aspektusát – így a többi közt a gyermekvállalás fontosságát, a tervezett gyermekszámot, a továbbtanulási szándékot és a külföldi munkavállalás iránti hajlandóságot. Célunk továbbá, hogy feltárjuk és értelmezzük a két csoport jövőorientációja közötti lényeges különbségeket. Azért választottuk ezt a területet kutatásunk témájául, mert számunkra is kiemelt jelentősége van az oktatás jövőjét vizsgáló nemzetközi szervezetek azon koncepciójának, amely szerint a hosszú távú jövőtervezés képessége alapvető fontosságú, azaz a 21. századi kompetenciák kialakulásának egyik kulcseleme a jövőorientált gondolkodás és a megalapozott döntéshozatal (Binkley és mtsai, 2012).

II. Elméleti háttér

II. 1. Szakirodalom

Bourdieu (1977) reprodukciós elméletében, amelyben az időhöz való viszonyulást „időbeli prediszpozíciónak” nevezi, arra mutat rá, hogy a jövőbeli lehetőségek megítélésének képessége a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik mechanizmusaként működik. Ugyanakkor a jelen dolgozatban kutatott téma szempontjából igen nagy jelentősége van Straus

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás- Fejlesztési és Kutatási Programja MTA–DE–Jövőtudatosság fejlesztése Kutatócsoport keretében készült.

(1962) megállapításainak is, melyek azt támasztják alá, hogy a jövőorientált, a jelenlegi lemondásokon és a késleltetett jutalmazás elvén alapuló gondolkodásmód jóval erőteljesebben jellemzi a középosztály nevelési gyakorlatát, mint az alacsonyabb társadalmi státuszú családokét.

Pusztai (2004) szerint a mindenkori elemzések középpontjában elsősorban az érintett szereplők állnak, azonban viselkedésük értelmezésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a társadalmi közeget sem, amelyben cselekedeteik megszületnek. Az egyéni döntések és magatartásformák ugyanis mindig egy adott társas környezet hatására, annak normái és elvárásai mentén alakulnak ki, ezért a kontextus meghatározó módon befolyásolja azokat. Így a szülői iskolázottság olyan kulturális tényezőként jelenik meg, amely meghatározza, milyen mintákat, elvárásokat és támogatási formákat közvetítenek a gyermekek felé. A hátrányos helyzetű családokban a szülők gyakran nem rendelkeznek elégséges ismerettel például az oktatási rendszer működéséről, így nem tudják hatékonyan segíteni gyermekeiket sem a tanulásban, sem a továbbtanulás tervezésében. Ezzel szemben a középosztálybeli családokban a gyermeknevelés rejtett célja – sok esetben tudatosan – a továbbtanulás előkészítése. A szabadidő strukturált eltöltése, a mesélés, a múzeumlátogatások vagy a nyaralások tartalma mind-mind olyan kulturális tőkét közvetítenek, amelyek megerősítik a jövőorientált gondolkodást és az iskolai teljesítmény fontosságát. Ezek a családok nemcsak információval, hanem erőforrásokkal is rendelkeznek ahhoz, hogy gyermekeik számára reális céllá váljon a középfokú vagy felsőfokú tanulmányok elvégzése (Lareau, 2003; Pusztai, 2009).

Amint előbb is láthattuk: a hátrányos helyzetű, nélkülözést megtapasztaló közösségek gyermeknevelési gyakorlatai kevésbé támogatják a gyermek fejlődését, mint a középosztálybeli családok nevelési kultúrája. A marginális közegben a szülők gyermekük jövőjével kapcsolatos elképzeléseit gyakran olyan szemlélet jellemzi, amely korlátozott teret tulajdonít az iskolai tudásnak és a fejleszthető készségeknek a társadalmi mobilitás elősegítésében. Nézeitek gyakran ahhoz a determinisztikus szemlélethez állnak közel, amely azt feltételezi, hogy a gyerekek jellemzőit főként örökletes tényezők határozzák meg, és a neveléssel vagy társadalmi környezettel nehezen befolyásolhatók. Mindez összefügghet azzal az érzéssel, hogy kevés befolyásuk van a jövőre. Ezzel szemben a jövőorientált nevelési szemlélet támogatja a gyermek egyéni képességeinek kibontakozását, míg a nélkülözéssel küzdő szülők

gyakran kevésbé érzékenyek erre, részben a korlátozott lehetőségek miatt (Vajda – Kósa, 2005).

További kihívást jelent, hogy a család érték- és normarendszerében a tudás megszerzése és a tanulás nem kap kiemelt szerepet, ezért a pályaválasztás során a hátrányos helyzetű fiatalok inkább a fizikai munkát részesítik előnyben, mivel fontos számukra a mielőbbi jövedelemszerzés lehetősége (Van Tassel – Baska – Willis, 1987). Az alacsony iskolai végzettség jelentősen rontja a munkaerőpiaci érvényesülés esélyeit, azonban pozitívumként hat, hogy az elmúlt években az Európai Unió tagállamaiban az iskolai lemorzsolódás mértéke általánosan csökkenő tendenciát mutatott. Az Eurostat (2023a) adatai szerint 2021-re ez az arány a 10%-os küszöb alá süllyedt.

Az iskolai lemorzsolódás jelenléte szorosan összefügg a hátrányos helyzetű szülők által alkalmazott nevelési stílussal, amely gyakran engedékeny vagy inkonzisztens, így a gyermekek nagyfokú szabadságot élveznek, ugyanakkor kevés strukturált szabály és elvárás van jelen. A következetes szabályrendszer – amely a tanulásban és a jövőorientációban különösen fontos – gyakran hiányzik, vagy csak szórványosan van jelen (Forray R. – Hegedűs, 2003). Egyes kutatók (pl. Kállai – Törzsök 2003) szerint ez a nevelési stílus a gyermekek iskolai beilleszkedésére is hatással van, mivel nem készíti fel őket a formális oktatási környezetre, ahol következetesség, önszabályozás és feladattudat szükséges. A nevelési keretek eltérő jellege hozzájárulhat az alacsony iskolai motivációhoz, a szabálykerülő magatartáshoz, valamint a korai iskolaelhagyáshoz.

Baumeister és Tierney (2011) szerint az önkontroll – amely a sikeres élet egyik meghatározó tényezője – nem veleszületett adottság, hanem gyakorlással fejleszthető képesség, és csak akkor alakul ki, ha a gyermek megtanul várni, lemondani, alkalmazkodni. Mischel és mtsai (1989) „marshmallow-tesztje” is ezt támasztja alá: azok a gyerekek, akik képesek voltak elhalasztani az azonnali jutalmat, később jobb tanulmányi eredményeket, magasabb szociális kompetenciát és jobb stresszkezelést mutattak. Az azonnali kielégülés lehetősége megakadályozza a türelem, kitartás, erőfeszítés és felelősségvállalás fejlődését. A hátrányos helyzetű fiatalok jellemzően rövidebb távra terveznek, céljaikat kevésbé tartják elérhetőnek, továbbá tanulási szokásaik és lehetőségeik is szűkebbek a kedvezőbb helyzetű társaikhoz képest (Ceglédi, 2018; Pusztai és mtsai, 2018).

Vályogos (2025) szerint fontos figyelembe venni, hogy bár a jövő kérdése foglalkoztatja a fiatalokat, minél távolabbi időszakra kell előretekinteniük, annál nagyobb a bizonytalanság aránya körükben. E megközelítést Zimbardo és Boyd (1999) időperspektíva-elméletével szeretnénk kiegészíteni, mely szerint azok az egyének, akik túlnyomórészt a jelenre fókuszálnak (pl. „jelenhedonista” időszemlélet), hajlamosabbak impulzív döntésekre és alacsonyabb iskolai elkötelezettségre is. A hátrányos helyzetű fiatalok között ez a típus gyakrabban megfigyelhető, míg a „jövőorientált” időszemlélet megerősítése tanulási és pszichológiai támogatást igényel. Mivel a hátrányos helyzetű tanulók jövőképe rövidebb távra tervez, elsősorban a jelenlegi élethelyzetükre összpontosítanak, míg a jövőre vonatkozó terveik kevésbé átgondoltak és kidolgozottak. Így a tanulás később megtérülő hasznait nem érzékelik jelentősnek, az oktatás számukra nem válik értékes és motiváló tényezővé. Ennek következtében gyakrabban választják azonnali, kisebb jutalmakat a hosszú távú előnyök helyett (N. Kollár és Szabó, 2004).

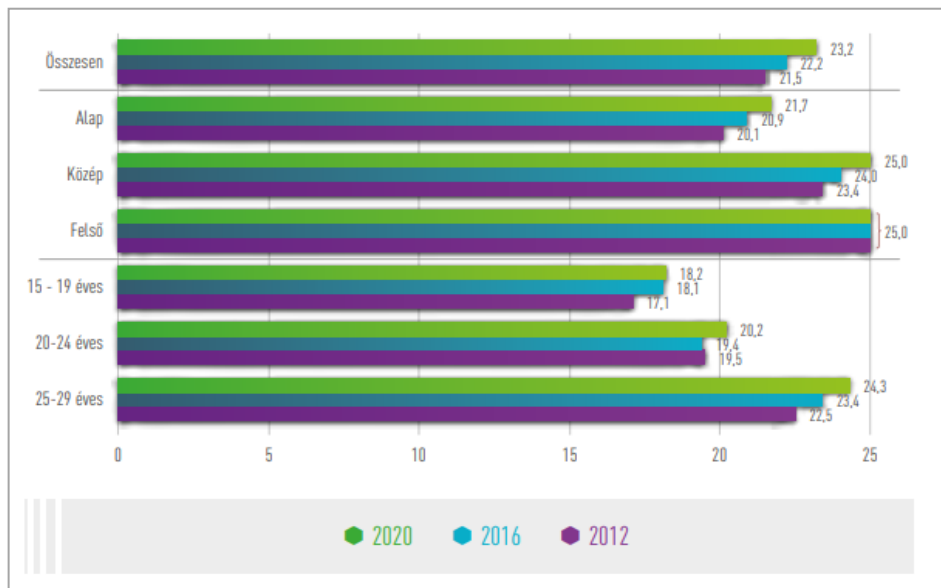
Vályogos (2025) szerint, a fiatalok jövőre vonatkozó elképzeléseit vizsgáló kutatások rendszerint azt elemzik, hogy a közeli és a távolabbi jövőben milyen élethelyzetekben látják magukat a fiatalok – különösen a továbbtanulás, a munkavállalás és a családi élet területén, azaz milyen jövőt képzelnek el és milyenre vágnak.

II. 2. Magyar Ifjúság 2020 adatbázisának teljes populációra vonatkozó eredményeinek ismertetése az általunk is kutatott kérdéskörökben

Mivel dolgozatunk célcsoportját a 15–19 éves fiatalok alkotják, és a kutatást a *Magyar Ifjúság 2020* adatbázisának másodelemzésével végezzük, első lépésként áttekintjük a teljes populáción mért eredményeket azokban a témakörökben, amelyekkel kutatásunk során részletesebben is foglalkozni kívánunk. Ezek a témák: gyermekvállalás, továbbtanulási tervek, külföldi munkavállalás és vallásosság.

Továbbá ennek az áttekintésnek köszönhetően átfogó képet alkothatunk arról is, hogy a kutatott kategóriák eredményei hogyan módosultak a 2000-es évek elejétől.

II. 2. 1. Gyermekvállalás

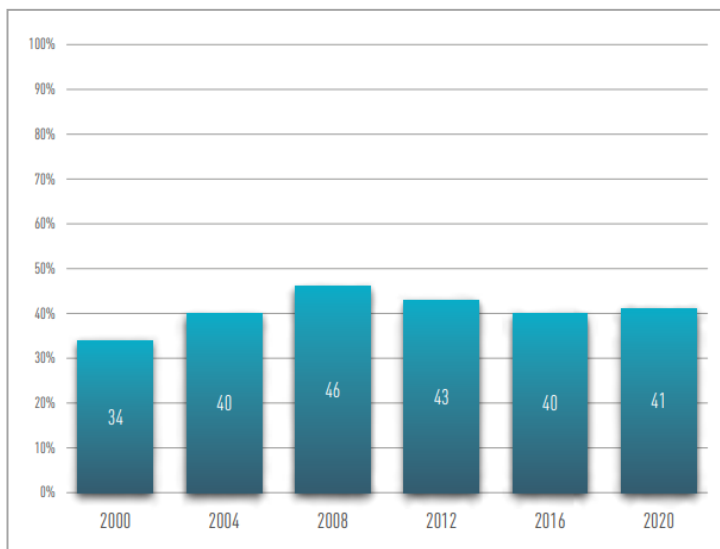
1. ábra: Első gyermek születésének időpontja képzettségi szint és korosztályos eloszlás szerint, százalékban kifejezve
 (Hány éves volt Ön, amikor az első (vér szerinti) gyermeke megszületett?)
 Forrás: Magyar Fiatalok 2020 (Társadalomkutató Intézet, 2020)

A 15–29 éves korosztály tagjai közül a fiatalok mintegy 13%-ának már született gyermeke, ami enyhe csökkenést mutat a négy évvel korábbi adatokhoz képest. A nemek szerinti megoszlás alapján a fiatal férfiak 10%-a és a fiatal nők 17%-a már szülő. Korcsoportos bontásban a 20–24 évesek körében 8%-nak, a 25–29 évesek körében pedig 29%-nak van gyermeke.

A vér szerinti gyermekkel rendelkező fiatalok az első gyermek születésekor 2016-ban átlagosan 22,2 évesek voltak, 2020-ra pedig ez az érték 23,2 évre emelkedett, ami a gyermekvállalás időpontjának fokozatos kitolódását jelzi.

A felmérés szerint a fiatalok 41%-a nagyon fontosnak, további 41%-a pedig inkább fontosnak tartja, hogy a jövőben gyermekei legyenek. A gyermekvállalást elutasítók aránya viszonylag alacsony: a fiatal nők 10%-a, míg a férfiak 16%-a nyilatkozott így (Székely és mtsai, 2021).

II. 2. 2. Oktatásban való részvétel és továbbtanulási szándék

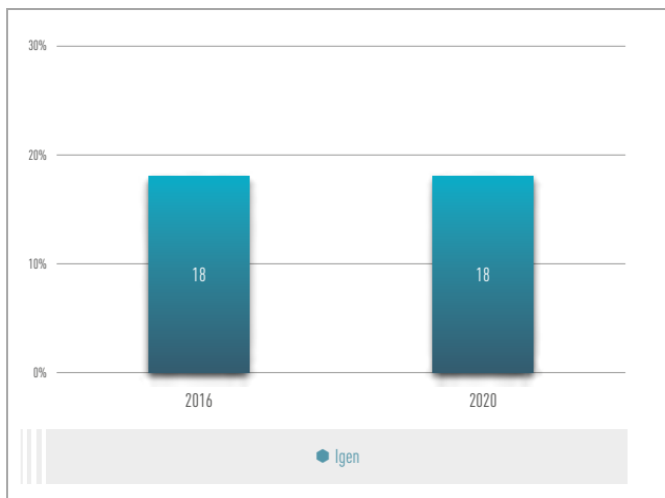

2. ábra: Jelenleg tanulók százalékos eloszlása
(*Ön jelenleg – főtevékenységét tekintve vagy melléktevékenységként – tanul,
részét vesz valamilyen szervezett, iskolarendszerű képzésben?*)

Forrás: Magyar Fiatalok 2020 (Társadalomkutató Intézet, 2020)

Az oktatásban részt vevő fiatalok aránya a 2008-as csúcspont után 2016-ig visszaesett, majd 2020-ra stabilizálódott, illetve enyhe növekedést mutatott, elérve a 41%-ot. A korábbi nagymintás vizsgálatok tapasztalatai szerint a tanuláshoz és a munkavállaláshoz való viszony jelentősen eltér az iskolai végzettség függvényében. A továbbtanulási szándék a legmarkánsabban az alacsony végzettségű, legfeljebb általános iskolát végzett fiatalok körében jelenik meg: közülük csaknem minden második (47%) szeretné folytatni a tanulmányait, akár tanfolyami formában is. A felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok körében is érzékelhető a tanulási motiváció, 26%-uk jelezte, hogy tovább szeretne tanulni. Az érettségizettek esetében ez az arány 5 százalékponttal alacsonyabb, míg a szakmunkásképzőt végzettek körében mutatható ki a legalacsonyabb továbbtanulási hajlandóság: mindössze 11%-uk tervez további tanulmányokat a jövőben (Székely és mtsai, 2021).

II. 2. 3. Külföldi munkavállalási tervek

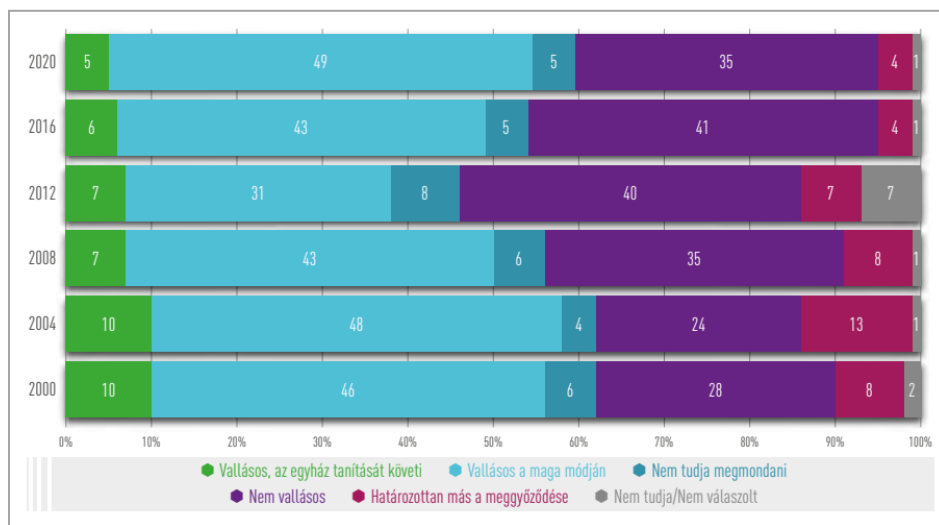
3. ábra: Rövid távú külföldi munkavállalási tervek
százalékos megoszlás szerint

*(Tervezi-e, hogy egy pár hétre, vagy hónapra
külföldre megy dolgozni – ingázni is?)*

Forrás: Magyar Fiatalok 2020 (Társadalomkutató Intézet, 2020)

A külföldi munkavállalási szándék vizsgálatakor különbséget kell tennünk a rövidebb távú – néhány hetes vagy hónapos, esetenként ingázással járó – munkatervek és a hosszabb távú, akár több évre, letelepedési céllal tervezett munkavégzés között. A rövid távú külföldi munkavállalás iránti érdeklődés az elmúlt négy évben lényegében nem változott: a 15–29 éves korosztály 18%-a jelezte, hogy tervez ilyen lehetőséget. Ezzel szemben a hosszabb távú külföldi munkavállalás iránti elköteleződés csökkenő tendenciát mutat. Míg 2016-ban a fiatalok 27%-a tervezett többéves külföldi munkát, addig 2020-ra ez az arány 21%-ra mérséklődött. Ez arra utal, hogy a fiatalok körében a hosszabb távú külföldi élet- és munkatervek iránti motiváció valamelyest visszaszorult (Székely és mtsai, 2021).

II. 2. 4. Vallásosság

4. ábra: Vallásosság

(A következő kijelentések közül – vallásos, az egyház tanítását követi; vallásos a maga módján; nem tudja megmondani; nem vallásos; határozottan más a meggyőződése; nem tudja/nem válaszol – melyikkel tudná önmagát a leginkább jellemezni?)

Forrás: Magyar Fiatalok 2020 (Társadalomkutató Intézet, 2020)

A 2020-as adatok azt mutatják, hogy a korábbi évek tendenciái folytatódtak: az egyházakhoz szorosan kötődő fiatalok aránya tovább csökkent, miközben a „maga módján” vallásosok csoportja tovább növekedett, és ezzel elérte a 2000-es évek elején mért szintet (49%). Ezzel párhuzamosan a nem vallásos fiatalok aránya számottevően, mintegy 6 százalékponttal csökkent az előző adatfelvételhez képest, míg a „nem vallásos, de más meggyőződésű” fiatalok aránya továbbra is alacsony (4%) maradt.

Összességében úgy tűnik, hogy a 2000 óta megfigyelhető szekularizációs folyamat megtorpanni látszik: a korábbi évekhez képest kevesebb fiatal vallja magát nem vallásosnak, ami a vallási identitás újraértelmezésére utalhat a fiatal generáció körében (Székely és mtsai, 2021).

II. 3. Kutatási rés

Kevés olyan empirikus elemzés született (Rosta, 2002; Tomka, 2006; Pusztai, 2009; Hatos – Ștefănescu, 2019; Pikó, 2023), amely a hátrányos helyzetű fiatalok körében feltárná, hogy a vallásosság miként befolyásolja a jövőre irányuló tervezést és célkitűzéseket. E hiány az egyik legfontosabb kutatási rést jelenti a téma vizsgálatában, amelyet a jelen tanulmány igyekszik részben betölteni.

II. 4. Kutatási kérdés:

Q1: Milyen jellemzők mentén különbözik a hátrányos helyzetű és nem hátrányos helyzetű fiatalok jövőorientációja Magyarországon?

II. 5. Hipotézisek:

H1: A hátrányos helyzetű 15–19 évesek számára fontosabb a gyerekvállalás, mint a nem hátrányos helyzetű fiatalok számára.

H2: A hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok több gyermeket terveznek, mint a nem hátrányos helyzetű fiatalok.

H3: A hátrányos helyzetű 15–19 évesek kisebb arányban tanulnak és nagyobb arányban dolgoznak vagy inaktívak, mint a nem hátrányos helyzetű fiatalok.

H4: A hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok kisebb arányban terveznek továbbtanulni, mint a nem hátrányos helyzetű fiatalok.

H5: A hátrányos helyzetű 15–19 évesek nagyobb arányban terveznek külföldi munkavállalást (rövid vagy pár éves munkát), mint a nem hátrányos helyzetű 15–19 évesek.

H6: A vallásosság mind a teljes mintában, mind a hátrányos helyzetűek körében együtt jár azzal, hogy a 15–19 éves fiatalok számára fontosabb a gyermekvállalás, és nagyobb arányban terveznek több gyermeket, mint a nem vallásos vagy bizonytalan vallásosságú társaik.

H7: A vallásosság hatása mind a teljes mintában, mind a hátrányos helyzetűek körében megfigyelhető abban, hogy a vallásos fiatalok nagyobb arányban tervezik tanulmányaik folytatását, mint a nem vallásos vagy bizonytalan vallásosságú társaik.

III. Módszertani rész

Kutatásunk másodelemzés formájában készült, a *Magyar Ifjúság 2020* című nagymintás ifjúságkutatás adatbázisának felhasználásával, mely a 15–29 éves magyar fiatalok élethelyzetét, értékrendjét és jövőterveit vizsgálja longitudinális keretben: az ezredforduló óta minden négy évben (2000, 2004, 2008, 2012, 2016, 2020) ismétlődő nagymintás ifjúságkutatások sorozatába illeszkedik (Székely, 2024).

III. 1. Magyar Ifjúság 2020 kutatás módszertana

Mintavétel és adatfelvétel: a kutatás reprezentatív mintavételen alapul: a teljes mintát a 15–29 éves korosztályból választották ki, kor-, nem-, településtípus- és régió szerinti kvóták figyelembevételével (Nagy – Fekete, 2020). A hagyományos nagymintás tervezés keretei között kb. 8 000 fő válaszadó szerepelt – az előző hullámokra jellemző mintaméret („nagymintás ifjúságkutatás”) alapján. Az adatfelvétel a 2020-as évben történt, ami különös kihívásokat jelentett a COVID-19 járvány miatt (Székely, 2021).

Az adatfelvétel kérdőíves módszeren alapult: strukturált kérdőívet alkalmaztak, amely több tématerületet lefed – demográfiai háttér, oktatás, munka, családalapítás, életmód, digitális kultúra, politikai attitűdök stb. A kérdőívet egységesen alkalmazták a mintában, lehetővé téve az adatok összehasonlíthatóságát az előző hullámokkal (Domokos és mtsai, 2020).

Tematikus felépítés: a kutatás több nagy blokkot ölel fel: családalapítással és gyermekvállalással kapcsolatos motivációk; oktatás- és továbbtanulás; munkapiaci helyzet és mobilitás; digitális jelen- és kultúrafogyasztás; szabadidő- és kockázati magatartások; politikai attitűdök és identitás.

Ez a tematikus sokszínűség lehetővé teszi az ifjúsági életpálya-tervezés és értékrend komplex vizsgálatát (Domokos és mtsai, 2020).

Adatkezelés, korlátok: a felvett adatokat tisztították, a reprezentativitás fenntartása érdekében súlyokat alkalmaztak, illetve az adatfelvétel során kontrollálták a kvóták teljesülését (Domokos és mtsai, 2020).

A kutatás módszertani dilemmákkal is szembesült: bár a hagyományos survey-módszer lehetővé teszi összehasonlításokat az időben, egyben korlátokat is rejt (pl. önbevalláson alapuló adatok, a válaszadók motiváltsága, járványhelyzet alatti válaszadás) – különösen a 2020-as hullám esetében, amelyet a pandémia befolyásolt (Nagy – Fekete, 2020).

A *Magyar Ifjúság 2020* egy reprezentatív nagymintás ifjúságkutatás, mely strukturált kérdőíves adatfelvételt alkalmazott a 15–29 éves korosztály körében, többdimenziós tematikával és időbeli összehasonlíthatósággal. Módszertanilag követi a korábbi hullámokat, ugyanakkor az adatfelvétel körülményei (pandémia) és a kérdőív-felépítés módjai olyan kihívásokat is jelentenek, melyeket a kutatók külön is reflektálnak (Nagy – Fekete, 2020).

III. 2. Saját kutatás módszertana

A jelen kutatás az eredeti adatbázis másodelemzését végezte el, vagyis nem történt új adatfelvétel, hanem a meglévő adatok újrastrukturálásával és értelmezésével vontunk le következtetéseket. A másodelemzés célja az volt, hogy a hátrányos helyzetű és a nem hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok jövőképe közötti különbségeket feltárja. Az elemzés során az eredeti adatbázisból a releváns változókat (pl. továbbtanulási szándék, külföldi munkavállalási tervek, családalapítás, gyermekvállalás fontossága, illetve vallásosság) választottuk ki.

Az adatelemzést az SPSS statisztikai program segítségével végeztük. Az elemzési eljárások között leíró statisztikákat (gyakorisági eloszlás, átlag), valamint keresztátlás elemzéseket és khi-négyzet próbákat alkalmaztunk a csoportok közötti különbségek vizsgálatára.

A rendelkezésünkre álló 8000 fős mintából első lépésként egy 2320 fős almintát képeztünk, akik a kutatásban szereplő 15–19 éves fiatalok kategóriáját képviselték. Mivel célunk a hátrányos és nem hátrányos fiatalok jövő-

terveinek az összehasonlítása, második lépésként egy újabb almintát hoztunk létre, ami a 15–19 éves kategórián belül a hátrányos helyzetű fiatalokat jelenti (N = 191).

A hátrányos helyzetű fiatalok csoportjába azok kerültek, akiknek az édesapja legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzett, a szubjektív anyagi helyzetét pedig a következő három negatív állítás egyikével jellemezte (éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből, hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak vagy nélkülözések között élnek).

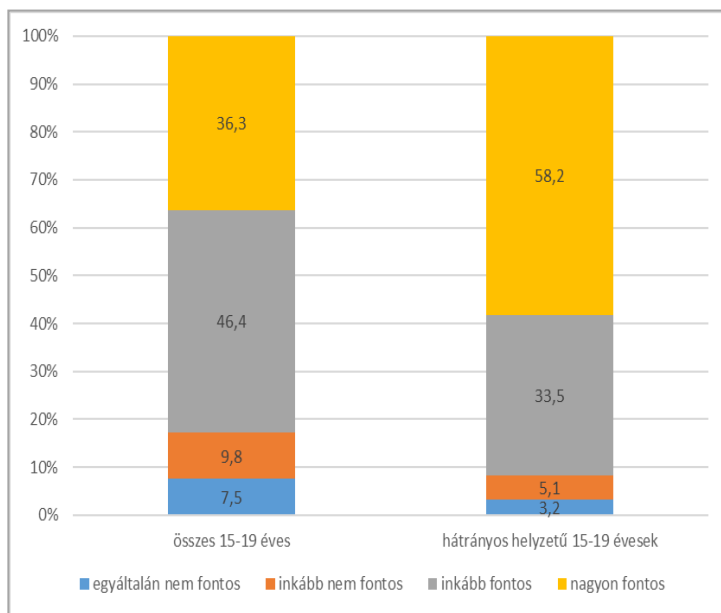
III. 3. Elemzés

III.3.1. Gyermekvállalás fontossága

Az első kategória elemzése során azt vizsgáltuk, hogy százalékosan milyen eloszlásban fontos a gyermekvállalás a teljes 15–19 éves kategóriában szereplő fiatalok számára, összehasonlítva a hátrányos helyzetű 15 – 19 évesek kategóriájával. A gyakoriságot az alábbi kategóriák megadásával választhatták ki a megkérdezettek: egyáltalán nem fontos, inkább nem fontos, inkább fontos és nagyon fontos.

Miután a 2320 fős almintánkból kiiktattuk azt a 143 válaszadót, aki nem tudja, nem válaszol, vagy nem lehet (több) gyereke kategóriába tartozott, 2176 érvényes válaszunk maradt, vagyis a teljes almintá 93,80%-a. A hátrányos helyzetű almintá esetében a 191 válaszból 185 volt valid, vagyis 97,20%.

A diagramm értelmezése során azt látjuk, hogy a hátrányos helyzetű 15–19 évesek számára 58,20%-ban – azaz több mint felének – *nagyon fontos* a gyerekvállalás, míg az összkategóriában 36,30%-os ez az érték. Továbbá az *inkább fontos* válasz esetében az összkategória 46,40%-ban jelölte meg ezt a választ, míg a hátrányos helyzetűek 33,50%-ban. Az *inkább nem fontos* és az *egyáltalán nem fontos* az összkategóriában a 10% felé tendál, míg a hátrányos helyzetűek esetében inkább az 5% felé.

5. ábra: Gyermekvállalás fontossága
(Mennyire tartja fontosnak, hogy gyermeke(i) legyen(ek)?)

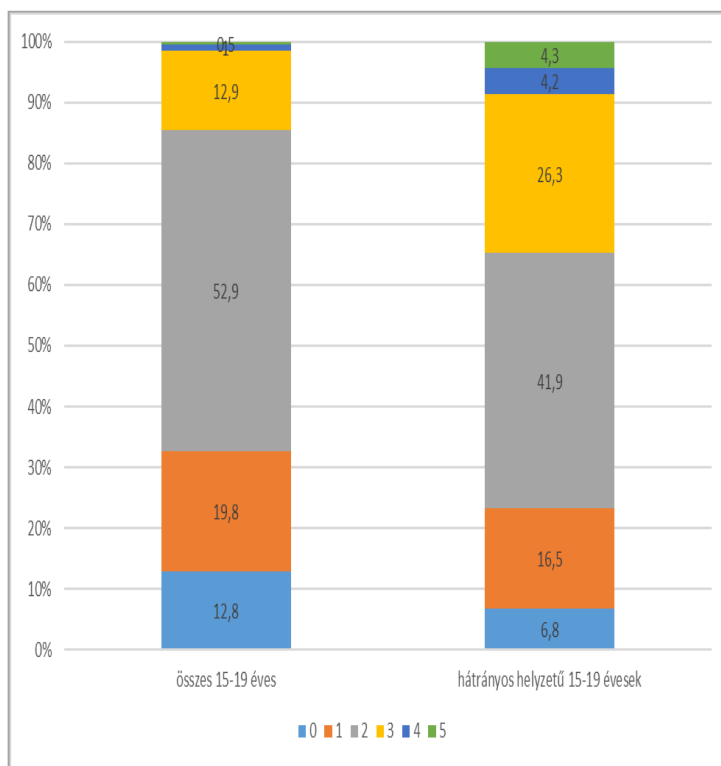
H1 igazolása. Következtetésünk az, hogy első számú hipotézisünk teljesült, mivel a teljes kategória és a hátrányos helyzetű fiatalok válaszai közötti eltérések egyértelműen arra világítanak rá, hogy a hátrányos helyzetűek számára nagy fontossága van a gyermekvállalásnak.

III.3.2. Gyermekszám

A második kategóriában a tervezett gyermekszám százalékos eloszlását vizsgáltuk. Az elemzés során a válaszadók által megjelölt 0–5 közötti gyermekszámokat vettük figyelembe.

A 2320 fős almintából kizártuk azt az 524 válaszadót, aki a nem tudja / nem válaszol kategóriába tartozott, így 1795 érvényes válasz maradt, ami a teljes almintának 77,40%-át teszi ki. A hátrányos helyzetű almintában a 191 válaszból 161 volt érvényes, azaz az adatok 95,70%-a volt feldolgozható.

Mindkét csoportban a kétgyermekes családmódel bizonyult a legnépszerűbbnek: a hátrányos helyzetű fiatalok 41,30%-a, míg a teljes 15 – 19 évesek 52,90%-a választotta ezt az opciót. A hátrányos helyzetűek körében a három gyermeket tervezők aránya 26,30%, míg az összkategóriában az egy gyermeket tervezők követik 19,80%-kal. A hátrányos helyzetű fiatalok 16,50%-a egy gyermeket szeretne, míg 6,80%-uk egyáltalán nem tervez gyermeket. A nem a teljes al minta esetében 12,80% nem tervez gyermeket, 12,90% három gyermeket szeretne, továbbá 1% négy, és 0,50% öt gyermeket jelölt meg. Érdekesként megjegyezhető, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok körében a négy és öt gyermeket tervezők aránya szinte azonos: előbbi 4,20%, utóbbi 4,30%.

6. ábra: Gyermekszám
 (Összesen hány gyereket szeretne?)

H2 igazolása. Az elemzés eredményei megerősítették a második hipotézist, amely szerint a hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok átlagosan több gyermeket terveznek, mint a teljes mintába tartozó társaik.

III.3.3. Jelenlegi főtevékenység

A harmadik vizsgált kategóriában a fiatalok jelenlegi főtevékenységének százalékos eloszlását elemeztük. Az elemzés során a válaszadók három válaszlehetőség közül választhattak:

- tanul, vagyis valamilyen szervezett, iskolarendszerű képzésben vesz részt;
- dolgozik, akár bejelentett formában, akár informálisan, alkalmazottként vagy vállalkozóként;
- egyik sem, tehát nem tanul és nem is dolgozik.

A 2320 fős fiatalok almintájából kizártuk azt az öt válaszadót, akik a „nem tudja / nem válaszol” kategóriát jelölték meg, így 2315 érvényes válasz maradt, ami a teljes mintának 99,8%-át teszi ki.

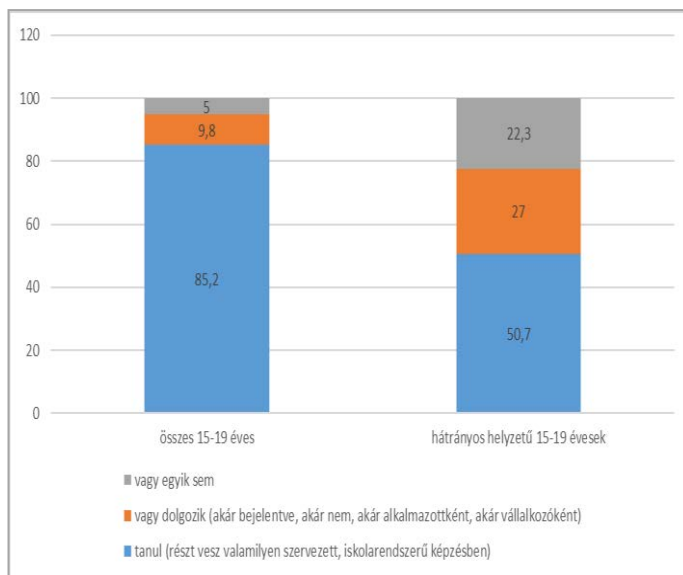
A hátrányos helyzetű almintá esetében a 191 válaszból mindegyik érvényes volt, tehát az adatok 100%-a feldolgozható.

A teljes 15–19 éves korosztály 85,2%-a vesz részt valamilyen szervezett, iskolarendszerű képzésben. Ezzel szemben a hátrányos helyzetű fiatalok körében ez az arány mindössze 50,7%. Ez jelentős különbség: a hátrányos helyzetű fiatalok jóval kisebb arányban tanulnak tovább, mint az átlagos populáció tagjai.

A teljes populációban a 15–19 évesek 9,8%-a dolgozik (függetlenül attól, hogy bejelentett munkáról, alkalmi foglalkoztatásról vagy vállalkozásról van szó). A hátrányos helyzetű fiataloknál ez az arány 27%, vagyis háromszor magasabb. Ez arra utal, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok korábban lépnek be a munkaerőpiacra, gyakran a tanulás rovására.

A „nem tanul és nem dolgozik” (NEET-csoport) kategóriába a teljes populáció csupán 5%-a tartozik. A hátrányos helyzetű fiataloknál viszont ez az arány 22,3%, tehát több mint négyszeres. Ez aggasztó tendencia, mert ez a csoport sem az oktatásban, sem a munkaerőpiacon nem aktív, ami hosszú távon növeli a társadalmi kirekesztődés kockázatát. Ez az eltolódás a korai munkavállalás és az iskolai lemorzsolódás felé azt jelzi, hogy a társadalmi

hátrányok erősen befolyásolják az életpálya korai szakaszát és az esélyegyenlőséget.

7. ábra: Jelenlegi főtevékenység
(Ön jelenleg, főtevékenységét tekintve...?)

H3 igazolása. Az eredmények megerősítik a hipotézist: a hátrányos helyzetű 15–19 évesek körében jóval alacsonyabb a tanulók aránya (50,7%), miközben magasabb a dolgozóké (27,0%) és a sem nem tanuló, sem nem dolgozó (NEET) arány (22,3%) a teljes 15–19 éves populációhoz képest, ahol ezek az értékek rendre 85,2%, 9,8% és 5,0%. A különbségek iránya és nagysága összhangban van a hipotézissel, vagyis a hátrányos helyzet csökkenti az oktatásban való részvételt, miközben növeli a munkavállalás és az inaktivitás valószínűségét.

III.3.4. Továbbtanulási szándék

A negyedik vizsgált kategóriában a továbbtanulási szándék százalékos eloszlását elemeztük. Az elemzés során a válaszadók három lehetőség közül választhattak:

- igen (szeretne továbbtanulni, tanfolyamon vagy képzésben részt venni),
- nem,
- még nem gondolkodott rajta.

A 2320 fős almintából kizártuk azt a 64 válaszadót, akik a „nem tudja / nem válaszol” kategóriába tartoztak, így 2257 érvényes válasz maradt, ami a teljes almintának 97,3%-át teszi ki.

A hátrányos helyzetű almintha esetében a 191 válaszból 186 volt értékelhető, vagyis az adatok 97,4%-a bizonyult feldolgozhatónak.

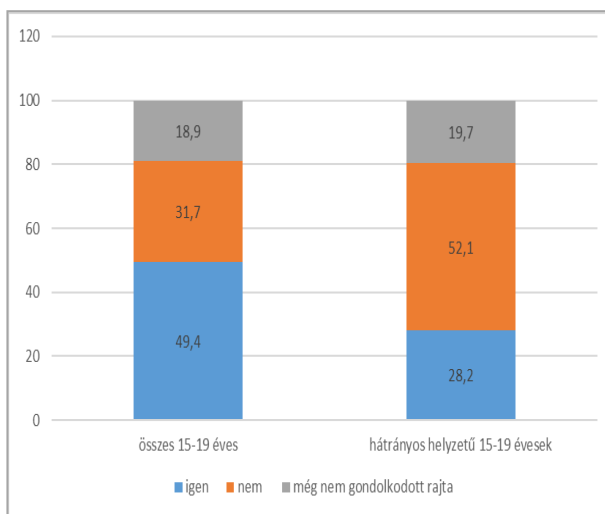
A teljes 15–19 éves populációban a fiatalok 49,4%-a jelezte, hogy szeretne továbbtanulni. A hátrányos helyzetű fiatalok esetében ez az arány jelentősen alacsonyabb, mindössze 28,2%. Ez azt mutatja, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok körében jóval gyengébb a továbbtanulási motiváció, ami az iskolai lemaradásokkal és az alacsonyabb társadalmi státusszal is összefügghet.

A teljes mintában a fiatalok 31,7%-a nem kíván továbbtanulni, míg a hátrányos helyzetűek között ez az arány 52,1%. Tehát több mint minden második hátrányos helyzetű fiatal nem tervez további tanulmányokat, ami jelentős különbség az átlagos csoporthoz képest.

A „még nem gondolkodott rajta” válasz aránya mindkét csoportban hasonló, 18,9% és 19,7% között. Ez arra utal, hogy a döntés elhalasztása függetlenebb a társadalmi háttértől, inkább életkori bizonytalansággal vagy jövőkép hiányával magyarázható.

8. ábra: Továbbtanulási szándék

(Szeretne-e továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit?)

H4 igazolása. Az eredmények megerősítették a hipotézist, miszerint a hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok körében alacsonyabb a továbbtanulási szándék, mint a teljes almintába tartozók körében. Az adatok egyértelműen alátámasztják a hipotézist, miszerint a társadalmi hátrányok negatívan befolyásolják a továbbtanulási szándékot és az iskolai aspirációkat.

III.3.5. Külföldi tervek

A következő vizsgált kategóriában a külföldi tervek százalékos eloszlását elemeztük. Az elemzés három különböző kérdésre adott válaszokat vizsgált, amelyek mindegyikénél a válaszlehetőségek „igen” és „nem” voltak.

A kutatott kérdések és a minták felépítése a következőkben olvasható:

➤ rövid távú külföldi munkavállalás (pár hétre vagy hónapra, illetve ingázás céljából): a 2320 fős almintából kizártuk azt a 136 válaszadót, akik a „nem tudja / nem válaszol” kategóriát jelölték meg. Így 2185 érvényes válasz maradt, ami a teljes almintára 94,2%-át teszi ki. A hátrányos helyzetű almintában a 191 válaszból 188 bizonyult feldolgozhatónak, vagyis az adatok 98,5%-a volt érvényes.

➤ hosszabb távú (több éves) külföldi munkavállalás: a teljes almintából 165 válaszadót kizártunk, így 2165 érvényes válasz maradt, ami a minta 92,9%-át jelenti. A hátrányos helyzetű fiatalok közül 186-an adtak értékelhető választ, ami az almintára 97,3%-a.

➤ külföldi letelepedés terve: a letelepedési szándékra vonatkozó kérdés esetében 193 válaszadót zártunk ki a „nem tudja / nem válaszol” kategória miatt, így 2127 érvényes válasz maradt, ami a teljes almintára 91,97%-a. A hátrányos helyzetű csoportban 181 értékelhető válasz szerepelt, az adatok 94,8%-a volt feldolgozható.

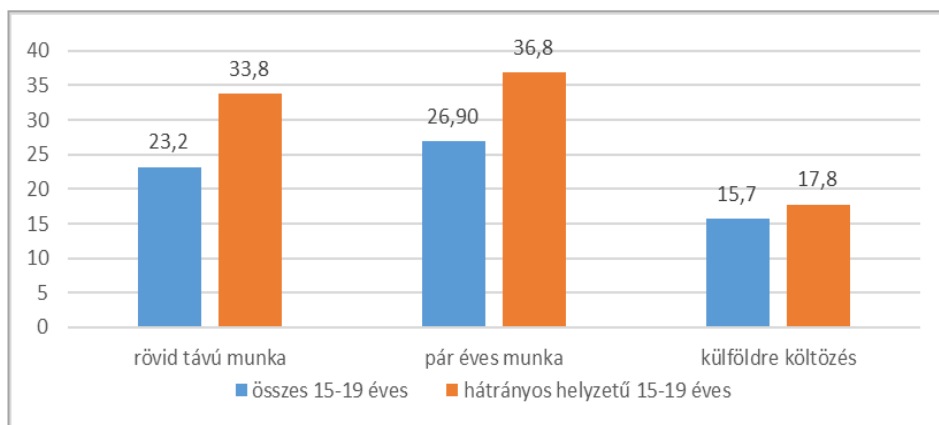
A külföldi tervekkel kapcsolatos vizsgálati eredményeink a következők:

Rövid távú külföldi munka esetében a teljes 15–19 éves korosztályban a fiatalok 23,2%-a tervezi a rövid idejű külföldi munkát. A hátrányos helyzetűek körében ez az arány jóval magasabb, 33,8%. Ez azt mutatja, hogy a hátrányos helyzetű fiatalokban erősebb az igény a rövid távú külföldi munkavállalásra,

ami valószínűleg gazdasági motivációkkal, anyagi kényszerrel vagy a gyors jövedelemszerzés reményével magyarázható.

Több éves külföldi munka: a hosszabb távú (több éves) külföldi munkavállalást a teljes mintában 26,9%, míg a hátrányos helyzetűeknél 36,8% tervezi. Ez azt jelzi, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok körében nemcsak rövid távú, hanem tartósabb külföldi munkavállalási elképzelések is gyakrabban fordulnak elő. Ezt befolyásolhatja a hazai munkaerőpiaci bizonytalanság, a korlátozott továbbtanulási lehetőségek, illetve a külföldi munka magasabb jövedelme.

Külföldre költözés (letelepedés): a tartós külföldi letelepedést a teljes mintában 15,7%, míg a hátrányos helyzetűek között 17,8% tervezi. Itt a különbség kisebb, de továbbra is megfigyelhető, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok kissé nagyobb arányban gondolkodnak végleges külföldi életformában. Ez utalhat arra, hogy a hosszú távú biztonság és megélhetés számukra inkább a külfölddel társul.

9. ábra: Külföldi tervek

H5 igazolása. Az elemzés eredményei megerősítették az ötödik hipotézist, miszerint a hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok nagyobb arányban terveznek munkavállalást – akár rövid, akár több éves időtartamra – mint nem hátrányos helyzetű társaik. Viszont a költözésnél a különbségek számottevően kisebbek.

Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok számára a külföldi munkavállalás – különösen rövidtávon – a megélhetés és az anyagi biztonság egyik lehetséges alternatívája.

A fokozott külföldi munkavállalási hajlandóság háttérében feltehetően gazdasági kényszerek, a hazai munkaerőpiac korlátozott lehetőségei, valamint a továbbtanulási aspirációk alacsonyabb szintje állnak.

III.3.6. Vallásosság és gyermekvállalás közötti kapcsolat

A vallásosság mint értékrendi és életvezetési tényező hagyományosan összefügg a családalapításhoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdökkel. Számos hazai és nemzetközi kutatás (pl. Tomka, 2006; Pusztai, 2011) rámutatott arra, hogy a vallásos fiatalok körében erősebben jelennek meg a családcentrikus értékek, a házasság és a gyermekvállalás pozitív megítélése.

Amikor a válaszadókat arra kérték, hogy vallásosságuk alapján jellemezzék magukat, a kérdőívben a következő kategóriák közül választhattak: olyan vallásos, aki az egyház tanításait követi; vallásos a maga módján; nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem; nem vallásos; valamint nem vallásos, határozottan más meggyőződésű. A kis elemszámok miatt az elemzés során két összevont kategóriát alakítottunk ki. A „vallásos” kategóriába soroltuk azokat, akik az egyház tanításait követő vallásosként vagy a maguk módján vallásosként határozták meg magukat. A „bizonytalan vagy nem vallásos” kategóriába kerültek azok, akik nem tudták megítélni saját vallásosságukat, nem vallásosnak tartották magukat, illetve határozottan más meggyőződésűnek vallották magukat.

Az elemzést egyutas varianciaanalízis (ANOVA) segítségével végeztük, amely lehetővé tette a vallásosság különböző szintjeihez tartozó csoportok közötti különbségek vizsgálatát a gyermekvállalás fontossága tekintetében.

A teljes 15–19 éves populáció adatai alapján a vallásosság és a tervezett gyermekszám között statisztikailag szignifikáns kapcsolat mutatkozott ($F = 11,304$; $p = 0,001$). A vallásos fiatalok ($N = 1160$) átlagosan több gyermeket terveztek ($M = 1,78$), mint a nem vagy bizonytalan vallásosságú társaik ($N = 998$; $M = 1,63$). Bár a hatás nagysága ($\eta^2 = 0,006$) alacsony, az eredmény azt jelzi, hogy a vallásosság pozitív irányban befolyásolja a gyermekvállalási szándékot

a teljes mintában. Ezzel szemben a hátrányos helyzetű al minta esetében ez az összefüggés nem bizonyult szignifikánsnak ($F = 0,412$; $p = 0,522$). Bár itt is megfigyelhető volt egy kismértékű különbség a vallásos ($N = 83$; $M = 2,23$) és a nem vallásos fiatalok ($N = 78$; $M = 2,12$) között, statisztikailag az eredmény nem szignifikáns. A vallásosság hatása tehát nem érvényesül a hátrányos helyzetű fiatalok körében a gyermekvállalási tervek vonatkozásában.

H6 igazolása. Az elemzés eredményei alapján a hipotézis részben igazolható. A vallásos 15–19 éves fiatalok számára valóban fontosabb a gyermekvállalás, mint nem vallásos vagy bizonytalan vallásosságú társaik számára. Ezt alátámasztja, hogy a vallásos csoportban a gyermekvállalás fontosságának átlaga ($M = 3,18$) magasabb, mint a nem vallásos vagy bizonytalan fiatalok esetében ($M = 3,05$). Ugyanakkor a tervezett gyermekszám tekintetében a különbségek csak a teljes mintában bizonyultak statisztikailag szignifikánsnak ($F = 11,304$; $p = 0,001$): a vallásos fiatalok átlagosan 1,78, míg a nem vallásosok 1,63 gyermeket terveznek. Ez azt mutatja, hogy a vallásos értékrend hozzájárul a több gyermek vállalásának szándékához, azonban a hatás nem minden vizsgált csoportban (pl. hátrányos helyzetű fiatalok körében) figyelhető meg.

III.3.7. Vallásosság és a továbbtanulási szándék közötti kapcsolat

Ezt a kategóriát khi-négyzet teszt segítségével elemeztük annak érdekében, hogy feltárjuk, van-e statisztikailag igazolható kapcsolat a vallásosság és a továbbtanulási szándék között a 15–19 éves fiatalok körében. Ennek alapján arra az eredményre jutottunk, hogy a vallásos fiatalok között a továbbtanulási szándék nem jellemzőbb a nem vallásos társaiknál. A vallásos és nem vallásos hátrányos helyzetű fiatalok válaszai nagyon hasonlóan oszlanak meg. Az eredmények alapján a vallásosság és a továbbtanulási szándék között a teljes 15–19 éves mintában szignifikáns összefüggés mutatható ki ($\chi^2 = 27,598$; $p < 0,001$). A nem vallásos vagy bizonytalan fiatalok körében nagyobb arányban jelenik meg a továbbtanulás iránti nyitottság, míg a vallásos fiatalok esetében ez a szándék gyengébb. Ezzel szemben a hátrányos helyzetű fiatalok almintájában nem mutatkozott szignifikáns kapcsolat a vallásosság és a továbbtanulási szándék között ($\chi^2 = 1,092$; $p = 0,579$). Ez arra enged kö-

vetkeztetni, hogy ebben a csoportban a vallásosság nem meghatározó tényező az oktatási aspirációk szempontjából.

H7 igazolása. Ez a hipotézisünk (mely szerint a vallásos 15–19 éves fiatalok nagyobb arányban tervezik tanulmányaik folytatását, mint a nem vallásos vagy bizonytalan vallásosságú társaik) nem igazolódott. A teljes mintán végzett khi-négyzet próba szignifikáns kapcsolatot mutatott a vallásosság és a továbbtanulási szándék között ($\chi^2 = 27,598$; $p < 0,001$), azonban az összefüggés ellentétes irányú a feltételezettel: a nem vallásos vagy bizonytalan fiatalok körében magasabb a továbbtanulás iránti hajlandóság. A hátrányos helyzetű fiatalok almintájában ugyanakkor nem mutatkozott szignifikáns kapcsolat ($\chi^2 = 1,092$; $p = 0,579$), ami arra utal, hogy ebben a társadalmi csoportban a vallásosság nem játszik meghatározó szerepet az oktatási aspirációk alakulásában.

IV. Összegzés

Kutatásunk célja az volt, hogy a *Magyar Ifjúság 2020* adatbázisának másod-elemzése révén feltárjuk a hátrányos és a nem hátrányos helyzetű 15–19 éves fiatalok jövőorientációjának különbségeit, különös tekintettel a gyermekvállalás, a továbbtanulás, a munkavállalás és a vallásosság összefüggéseire. Az elemzés során a leíró statisztikai módszerek, khi-négyzet próbák és egyutas varianciaanalízis segítségével vizsgáltuk a minták közötti eltéréseket.

Az eredmények egyértelműen rámutattak arra, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok jövőképe rövidebb távra terjed, és gyakrabban korlátozódik a közvetlen élethelyzetükre. A gyermekvállalás fontosságát tekintve ez a csoport jóval elkötelezettebb: számukra a családalapítás kiemelt értéket képvisel, és átlagosan több gyermeket is terveznek, mint nem hátrányos helyzetű társaik. Ugyanakkor a hátrányos helyzetű fiatalok körében a továbbtanulási szándék szignifikánsan alacsonyabb, miközben korábban lépnek be a munkaerőpiacra, és nagyobb arányban tartoznak a sem nem tanuló, sem nem dolgozó (NEET) csoportba.

A külföldi munkavállalás terén a hátrányos helyzetűek körében mind a rövid, mind a hosszabb távú tervek gyakoribbnak bizonyultak, ami gazda-

sági kényszerekkel és korlátozott hazai lehetőségekkel magyarázható. A vallásosság, mint értékrendi tényező, részben befolyásolta a fiatalok jövőterveit: a vallásos fiatalok számára fontosabb a gyermekvállalás, azonban a továbbtanulási szándék tekintetében a vallásosság nem mutatott pozitív hatást, sőt a nem vallásos fiatalok körében nagyobb volt a továbbtanulás iránti motiváció.

Összességében az eredmények alátámasztják, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok jövőterveiben a családalapítás és a külföldi munkavállalás fontos szerepet kap, míg más tervek kevésbé jelennek meg, így jövőképük eltér a kedvezőbb helyzetű társaikétól. Fontos megemlíteni azt is, hogy a társadalmi háttér és a kulturális tőke jelentősen befolyásolja a fiatalok jövőorientációját. A hátrányos helyzet nemcsak az anyagi erőforrásokat, hanem a jövőre irányuló döntések horizontját is szűkíti, míg a vallásos értékrend bizonyos területeken – például a családi életben – stabilizáló tényezőként jelenik meg.

V. Limitációk

A kutatás több szempontból is korlátozott volt. Egyrészt másodelemzésen alapult, így az adatok gyűjtésére, kérdésstruktúrájára és mérési módjaira nem volt ráhatásunk. Ugyanakkor számos kérdés esetében az adatfelvétel csak 2000-es mintán valósult meg a 8000 fős minta helyett, így több, a témánk szempontjából igen fontos változót nem állt módunkban használni az elemzés során.

A hátrányos helyzet fogalmát a kutatásban elsősorban a szülők iskolai végzettsége és az anyagi körülmények alapján határoztuk meg, így más tényezők – például a lakókörnyezet, az iskolai lehetőségek vagy az etnikai háttér – kevésbé tudtak megjelenni az elemzésben.

Végül rögzíteni kell, hogy a *Magyar Ifjúság 2020* adatfelvétele a COVID-19 járvány idején zajlott, ami valószínűleg befolyásolta a fiatalok jövővel, családtervezéssel, tanulással és munkával kapcsolatos elképzeléseit is.

VI. További kutatási irányok

Kutatásunk eredményei rámutattak arra, hogy a vallásosság szerepe a fiatalok jövőorientációjában összetett, és további vizsgálatot igényel. A jelen elemzés elsősorban a magyarországi mintára épült, ugyanakkor a vallásosság kulturális és társadalmi beágyazottsága miatt érdemes lenne a vizsgálatot kiterjeszteni az erdélyi magyar fiatalokra is (rendelkezésünkre áll a *Magyar Fiatalok 2020* kutatás erdélyi adatbázisa is). Egy ilyen összehasonlító kutatás lehetőséget adna annak feltárására, hogy a különböző társadalmi és vallási környezetek miként befolyásolják a hátrányos helyzetű fiatalok jövőre irányuló attitűdjeit, terveit és értékrendjét.

A két minta (magyarországi és erdélyi) összevetése hozzájárulhatna annak mélyebb megértéséhez, hogy a vallásos értékrend milyen módon képes ellensúlyozni a hátrányos helyzetből fakadó korlátokat, illetve hogyan segítheti elő a jövőbe vetett bizalmat és hosszú távú célok kialakítását.

IRODALOM

- BAUMEISTER, F. R. – TIERNEY, J. (2013): *Akaraterő – A legnagyobb belső erő újrafelfedezése*. Ursus Libris Kiadó, Bp.
- BINKLEY, M. – ERSTAD, O. – HERMNA, J. – RAIZEN, S. – RIPLEY, M. – MILLER-RICCI, M. – RUMBLE, M. (2012): *Defining twenty-first century skills*. In: GRIFFIN, P. – CARE, E. (Eds.): *Assessment and teaching of 21st century skills*. Springer, New York – London, 17–66.
- BOURDIEU, P. (1977): *Outline of a theory of practice* (R. Nice, trans.). Cambridge University Press, New York.
- CEGLÉDI, T. (2018): *Ugródeszkán. Reziliencia és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban*. CHERD-Hungary, Debrecen.
- DOMOKOS, T. – KÁNTOR, Z. – PILLÓK, P. – SZÉKELY, L. (2020): *Kérdések és válaszok – Fiatalokról, fiataloktól. Magyar fiatalok 2020*. Erzsébet Ifjúsági Alap Nonprofit Kft., Bp.
- FORRAY, R. K. – HEGEDŰS A. (2003): *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*. Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- HATOS, A. – ȘTEFĂNESCU, F. (2019): Religiosity and career options of youth from the Romanian-Hungarian cross-border region. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 18 (53.), 75–91.
- LAREAU, A. (2003): *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. University of California Press, Berkeley.

- LEHRER, E. L. (2006): Religion and high-school graduation: A comparative analysis of patterns for white and black young women. *Review of Economics of the Household*, 4(3.), 277–293.
- MAYER, B. – TROMMSDORFF, G. – FRIEDLMEIER, M. – LUBIEWSKA, K. – BARNI, D. – KASEARU, K. – ALBERT, I. (2015): The Roles of Religiosity and Affluence for Adolescents' Family Orientation: Multilevel Analyses of 18 Cultures. *Italian Journal of Sociology of Education*, 7(3.), 47–88. doi:10.14658/pupjijs-2015-3-3
- MISCHEL, W. – SHODA, Y. – RODRIGUEZ, M. (1989): Delay of gratification in children. *Science*, 244(4907.), 933–938.
- NAGY, Á. – FEKETE, M. (2020): Ifjúságkutatási góltotó. A 2020-as nagymintás ifjúságkutatás módszertani dilemmái. In: GERGELY, A. – KAPITÁNY, Á. – KAPITÁNY, G. – KOVÁCS, É. – PAKSI, V. (szerk.): *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Szociológiai Társaság, Bp., 179–186.
- PIKÓ, F. B. (2023): Adolescent Life Satisfaction: Association with Psychological, School-Related, Religious and Socially Supportive Factors. *Children*, 10(7.), 1176.
- PUSZTAI, G. (2004): Kapcsolatban a jövővel. *Valóság*, 47(5.), 69–84.
- PUSZTAI, G. (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum Kiadó, Bp.
- PUSZTAI, G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Az értelmző közösségek hatása a hallgatói pályafutásra*. Új Mandátum Kiadó, Bp.
- PUSZTAI, G. – BOCSEI, V. – BACSKAI, K. – CSEGLÉDI, T. – CSÓKAI, A. – KOCSEI, Z. – SZÜCS, T. (2018): *Jelen és jövő határán. Hátrányos helyzetű középiskolások és hallgatók eredményessége*. Wáli István Református Cigány Szakkollégium, Debrecen.
- ROSTA, G. (2002): *Ifjúság és vallás*. In: LAKI, L. – SZABÓ, A. – BAUER, B. (szerk.): *Ifjúság 2000*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 2(1.), Bp., 220–239.
- STRAUS, M. A. (1962): Deferred gratification, social class, and the achievement syndrome. *American Sociological Review*, 27(3.), 326–335.
- SZÉKELY, L. (2024): A nagymintás ifjúságkutatás története. *Szociológiai Szemle*, 34(2.), 4–5.
- SZÉKELY, L., szerk. (2021): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején*. Kutatópont Kft. – Enigma 2001 Kiadó, Bp.
- SZÉKELY, L. – DOMOKOS, T. – KÁNTOR, Z. – PILLÓK, P., szerk. (2020): *Kérdések és válaszok – Fiatalokról, fiataloktól*. Társadalomkutató Intézet, Magyar Ifjúság Kutatás, Bp.
- TOMKA, M. (2006): Az ifjúsági vallásosság három évtizede. *Új Ifjúsági Szemle*, 4(2.), 5–19.
- VAJDA, ZS. – KÓSA, É. (2005): *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó, Bp.
- VAN TASSEL-BASKA, I. – WILLIS, G. (1987): A three-year study of the effects of low income on SAT scores among academically able. *Gifted child quarterly*, 31 (4.), 169–173.
- ZIMBARDO, P. G. – BOYD, J. N. (1999): Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6.), 1271–1288.

JANURIK TÍMEA

Az énekóra presztízse

*Az ének-zene műveltségterületű tanítóképzés zenei kurzusainak
megítélése egy kérdőíves kutatás alapján*

Bevezetés

Az egyetemi képzés eredményessége nehezebben mérhető, mint magáé az oktatási folyamaté, mert a hallgatók visszajelzéseire kevesebb lehetőség van a ritkább személyes találkozások miatt.

A tanítóképzés kifejezetten gyakorlati képzés, illetve az ének-zene műveltségterület kurzusai kis létszámúak, így itt helye lehet a közvetlen visszacsatolásnak. Ennek jelentősége abban áll, hogy az ének-zene műveltségterületet kevés hallgató választja – mely oka a kutatás kis létszámának is ($n=20$) –, így a szakirány hallgatóinak megtartása különösen fontos.

Az a zeneileg képzett tanító, aki felső tagozaton is taníthatja az ének-zene tantárgyat, még nagyobb tudással rendelkezik, így zeneértő tanulókat nevelhet, akik középiskolai tanulmányaik idejére már kellő tudással rendelkezhetnek a tananyag elsajátításához. Ennek lehet az eredménye az, hogy zenei alapműveltséggel rendelkező, kultúrafogyasztó felnőttekké válnak, és ezt a folyamatot a tanító indíthatja el.

Mindezen túl nagyobb presztízse lehet az énekórának, ha képzett pedagógus tartja, így a tanórán mindenképpen zenei foglalkozás zajlik, míg ez a más műveltségterülettel rendelkező tanító énekóráján nem garantált, ezért is fontos az ének-zene műveltségterületi képzés fenntartása és a hallgatók létszámának megtartása, illetőleg növelése.

A kutatás célja és módszertana

A feltáró kutatás célja a volt és jelenlegi ének-zene műveltségterületű hallgatók elégedettségének, felkészültségük megítélésének megismerése és az eredmények alapján a képzés által nyújtott tantárgyak, tananyagok módosításának megfontolása. A kutatás jelentőségét az adja, hogy az ének-zene műveltségterületet – más műveltségterületekkel összehasonlítva – kevés hallgató választja, így a válaszok alapján a képzés a hallgatók számára vonzóbbá tehető, ami magasabb hallgatói létszámot eredményezhet.

A tanulmány a Madridi Complutense Egyetem (Universidad Complutense de Madrid) kutatócsoportjával végzett, spanyol-magyar összehasonlító kutatás magyar részét mutatja be. A minta elemszáma 20, a mintaválasztás elérhetőségi alapon történt. A kérdőívet a négy, jelenleg ének-zene műveltségterületet kínáló, és aktív hallgatókkal rendelkező tanítóképző intézményből három egyetem jelenlegi hallgatói töltötték ki, ám azt a kis elemszám miatt az utóbbi három évben végzett hallgatók számára is elérhetővé tettem. A kutatás eszköze a zárt és nyílt végű kérdéseket tartalmazó kérdőív volt, így az úgynevezett „harmadik paradigma” körébe tartozik, mellyel Sántha Kálmán (2013) foglalkozott.

Szakirodalmi feltárás

A tanítók képzése és az ének-zenei tananyag változása

A középkori iskolákban a legfontosabb ismeretek közé tartozott az olvasás és az ének (Halmos 2020, 21). A reformáció az iskolai oktatás „musica” tantárgyának jelenetőségét visszavetette, különösen a református iskolákban, ahol csak alapfokú zenei ismeretekkel és készségfejlesztéssel foglalkoztak. Ez arra vezethető vissza, hogy az istentiszteleteken egyszerűsödtek az énekek, mert az egyház elutasította a többszólamú éneklés és hangszeres zene gyakorlatát. A katolikus iskolákban a gregorián, a protestáns intézményekben a zsoltáreneklés állt az oktatás középpontjában (Halmos 2020, 76–81). Utóbbi iskolákban – az akár más tantárgyat, például Maróthi és Bólyai esetében matematikát is tanító – kántor vagy az iskolamester tanította a zenét,

ám ha a rektor vagy az iskolamester nem tudott énekelni, segédkántort alkalmaztak (Halmos 2020, 89–90). A 18. században az iskolai éneklés nem kapcsolódott többé az egyházi zenei szolgálathoz, így kötelező tantárgyként sem szerepel többé a tanmenetekben (Halmos 2020, 113).

Az 1770-es évek közepétől kezdődött a tanítók képzésének megszervezése, ami 1840-ig tanfolyami szinten zajlott (Pukánszky 2013, 9). A Mária Terézia által 1777-ben kiadott *Ratio Educationis* megszervezi a zenetanítást és a tanítóképzést is a „nemzeti iskolákban” (Szelényi 1959, 118). A tanítóképzés része volt a kántorképzés, ami az egyik iskolatípus, a „normáliskola” negyedik osztályában folyt, ahol pedagógiai ismereteket sajátítottak el és hospitáltak a tanulók. Kántortanítóként fizetésüket már nemcsak az egyháztól, hanem a városi tanácstól is kapták (Halmos 2020, 118). Az ország északi és nyugati részében, illetve Erdélyben a tanítók, különösen a kifejezetten zene tanítására hívott oktatók többnyire külföldiek voltak. A városi tanács és az iskolai bizottság túlnyomó részét alkotó németek nagyobb fizetést tudtak adni a tanítóknak, mint a magyarok. 1819-ben jött létre az első tanítóképző Szepesváralján, mely német nyelvű volt, majd 1828-ban Egerben, magyar nyelvű oktatást biztosítva. A katolikus intézmények után az 1830-as, 1840-es években református, majd evangélikus tanítóképzők is létesültek (Kelemen 2007, 33–34).

1868-ban kötelezővé vált az énekóra az elemi iskolákban, felsőbb népiskolákban és a polgári iskolákban, így a tanító- és tanítónőképzőkben is. A tanítók középfokú képesítést szereztek, mely abban az évben hároméves, 1882-ben négyéves, míg 1923-ban ötéves volt (Pukánszky 2013, 9). Az énekzene óra kisebb jelentőségét mutatja, hogy a nyolcosztályos gimnáziumokban választható tantárgy volt (Pethő 2011, 94), illetve az elemi népiskolák 13 tantárgya közül az utolsó előtti helyen szerepelt az arról író törvénycikkben. Míg a tanítóképzőkben a hangszeres tudást, így a hegedű és zongora tanítását helyezték a fókuszba, addig a felső népiskolákban és polgári iskolákban történő tanításra felkészítő tanítóképzőkben az „ének” tantárgy biztosította a tudás megszerzését (Ferencziné Ács 2020, 2).

Az 1871-ben megjelent, népdalokat is tartalmazó tankönyv megjelenéséig magyar nyelven énekelt német tandalok és egyházi művek jelentették az énekóra tartalmát. Az 1912-ben kiadott, Kacsóh Pongrác nevéhez fűződő dalgyűjtemény, mely a tanítók részére készült, csak kis számban tartalmazott népdalokat, azokat is zongorakísérettel látták el (Pethő 2011, 94–95). Szintén a

század elején jelent meg Sztankó Béla *Énekiskola tanító- és tanítóképző intézetek számára* című műve köteteiben helyet kaptak a Pálóczi Horváth Ádám, Tóth István, Színi Károly, Arany János és Bartalus István által gyűjtött népdalok (Szabó 1991, 50). Az 1940-es években az óvó- és tanítóképzőkben a kötelező zenei tanulmányok része volt a hegedű- és harmóniumóra (Szabadi 2021, 87).

A század közepén már a relatív szolmizáció került előtérbe, melyhez a Kerényi György–Rajeczky Benjamin (1940) szerzőpáros által írt *Éneklő iskola* és a Kodály Zoltán–Ádám Jenő páros tollából, 1946-ban az iskolákba kerülő *Szó-mi* könyvek, illetve az 1948-ban kiadott *Énekeskönyvek* is hozzájárultak. Az *Énekeskönyveket* az államosítás után, az átdolgozás ellenére is bevonták, majd Szabó Helga jegyzeteivel kiegészítve újra megjelenhettek 1994-ben (Kenesi 2012, 114–115).

1959-ben tanítóképző intézetekben, majd 1975-től tanítóképző főiskolákon tanulhattak a leendő pedagógusok, ahol 1995 óta négyéves volt a képzés (Pukánszky 2013, 9). Jelenleg egyetemen, főiskolán tanulhatnak a hallgatók, mely alapszakos diplomát ad, és általános iskolai tanításra jogosít. Az énekórákat a *Nemzeti Alaptanterv* (2020) szabályozza, 1–5. évfolyamon heti két, hatodik osztálytól tizedik osztályig egy énekórát biztosítva. Tartalmát tekintve alsó tagozatban gyermekdalok és népdalok, felső tagozatban más népek dalai és klasszikus zenei részletek jelennek meg hangsúlyosabban.

Míg hetedik osztálytól énektanári diplomával rendelkező pedagógus taníthat, addig alsó tagozatban az osztálytanító is, illetve 1–6. évfolyamon az ének-zene műveltségterületű tanító. Gubbins (2021, 89) kutatásában a generalista modell (az osztálytanító tanítja az ének-zene tantárgyat) és a specialista modell (ének-zenei képesítéssel rendelkező pedagógus oktatja az ének-zene tantárgyat) szerint tanítókkal készített interjúkat, mely alapján összegyűjtötte a két modell által nyújtott előnyöket és hátrányokat. A generalista modell előnye, hogy a tanító a zenét integrálhatja más tantárgyakba, míg a specialista modell előnye, hogy a tanulók tisztán zenei ismereteket kapnak, a képzés más területeinek befolyása nélkül.

A generalista modell hátránya lehet, hogy a tanítók kevesebb zenetanítási ismerettel rendelkeznek, ideértve a tartalmi tudást és a módszertant. A specialista modell hátránya abban áll, hogy a tanulók nem töltenek annyi időt a zenetanárral, mint az osztálytanítóval, így a tanárnak nehezebb az osztály viselkedését szabályozni.

Az ének-zene műveltségterületi képzést biztosító egyetemek kurzuskínálatának áttekintése

A budapesti Károli Gáspár Református Egyetem az egyházi iskolák kórusahagyományát követve nagy hangsúlyt fektet a kóruséneklésre és az egyházi zenére, melyet az általános képzés részeként tanulnak a hallgatók. A hangszerjáték és a mélyebb szolfézs-zeneelméleti ismeretek a specializáció tantárgyaihoz tartoznak (KRE, 2024).

Az általános képzés tárgyai:

- Kórus – ének-zenei játék I–IV.
- Egyházi ének-zene
- Ének-zene és tantárgypedagógia I–VI.
- Csoportos hospitálás az általános iskola 5–6. évfolyamán II. (művészetek (ének-zene))
- Csoportos tanítási gyakorlat III. (környezetismeret; testnevelés; ének-zene)
- Egyéni iskolai szakmai gyakorlat az általános iskola 5–6. évfolyamán (művészetek / ének-zene)

A műveltségterületi képzés tárgyai:

- Ének, szolfézs-zeneelmélet I–IV.
- Hangszerjáték I–IV.
- Karvezetés-kórushangképzés I–IV.
- Ének-zene műveltségterület tantárgypedagógia I–II. (5. és 6. osztály)

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kara egy tárgy három féléven át tartó kurzusát kínálja a tanító szakos hallgatóknak, míg a szolfézs-zeneelmélet, karvezetés, kórus a szakirány elsajátítandó ismeretét képezi, ahogy a zeneirodalom is, mely csak ennek az egyetemnek a képzésében szerepel (ELTE TÓK, 2025).

Az általános képzés tárgyai:

- Ének-zene és tantárgypedagógiája I–III.

A műveltségterületi képzés tárgyai:

- Szolfézs-zeneelmélet I–III.
- Ének-zene tantárgy-pedagógia
- Karvezetés, kórushangképzés
- Zeneirodalom
- Énekkar

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem általános zenei tantárgyakat tanít minden tanító szakos hallgatónak. A műveltségterületi képzésben megjelennek a másik két egyetem esetében is kínált gyakorlati tárgyak, továbbá a zenetörténet, komplex zeneismeret és egyedülállóan a népének, népzene (DRHE, 2024).

Az általános képzés tárgyai:

- Zenei alapismeretek
- Zeneismeret I–III.
- Ének-zene I–III.
- Ének tantárgy-pedagógia I–II.

A műveltségterületi képzés tárgyai:

- Ének-zene műveltségterületi tanítási gyakorlat I–II.
- Hangszerjáték I–IV.
- Ének és hangképzés I–IV.
- Énekkar I–II.
- Vezénylési gyakorlat I–II.
- Komplex zeneismeret I–IV.
- Ének-zene műveltségterületi tantárgy-pedagógia I–II.
- Zenetörténet
- Népének, népzene

Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola egyedülként kínál a hallgatóknak zenei foglalkozások vezetése kurzust, melyen a választott műveltségterületről függetlenül mindenki részt vesz. A szakirányú tárgyakon a többi egyetemen is feltüntetett tárgyakat hallgatják (AVKF, é. n.).

Az általános képzés tárgyai:

- Ének-zene I–II.
- Ének-zene III–IV.
- Zeneismeret I–II.
- Ének-zene tantárgy-pedagógia I–II.
- Zenei foglalkozások vezetése I–II.

A műveltségterületi képzés tárgyai:

- Ének-zene tantárgy-pedagógia III–IV.
- Hangképzés I–III.
- Hangszerjáték I–III.
- Karvezetés I–III.
- Szolfézs-zeneelmélet I–III.

A kérdőívek elemzése

Általános kérdések

A kutatásban 19 nő és 1 férfi vett részt, ami azt mutatja, hogy az ének-zene műveltségterületű tanítóképzésben döntő többségben vannak a nők, melyet igazol Fónai és Csonka (2023, 88.) tanulmánya is, miszerint a pedagógusok, különösen az alapfokon tanítók körében magasabb a nők aránya. A kitöltők nagyobb része (11 fő) 24 év feletti, míg 4 fő 22–24 év közötti, 5 fő 19–21 év közötti. A legtöbbjük családjában (14 fő) van pedagógus, kevesebb kitöltőnek (7 fő) zenetanár is.

Egy fő kivételével („Ritkán énekeltek itthon”) pozitívan számolnak be arról, milyen zenei élményeket kaptak a családjuktól: *„Édesanyám rengeteget énekelt, szinte folyamatosan.”* – *„Kiskoromtól kezdve hallgattunk otthon komoly és népzene, jártam táncolni, kórusba.”* – *„Mindenki tud zenélni, több hangszeren is, sokat zenéltünk együtt és esténként hangszeres kísérettel énekelve imádkoztunk.”* – *„Anyukám rajongott az operáért, így folyton ilyen előadásokra mentünk, ezt hallgattuk. Nagyon sokat énekelt is népdalokat.”* – *„Sokat énekeltek, szüleim évekig néptáncoltak, ami belém égett.”* – *„Apukám rendszeresen énekelt nekem népdalokat.”* – *„Apukám sokat énekelt és tangóharmonikázott.”* – *„Édesanyám szintén tanító ének-zene műveltségterülettel. Kórusban is énekelt, így mindig nagyon sokat énekeltek otthon, mikor nagyobb lettem, a kórusban is énekelhettem.”*

A baráti körben kapott zenei élmény megítélése nem egyöntetűen pozitív, mert a válaszadók egy részének nincs a baráti körében zenész vagy éneklést kedvelő, továbbá többen kiemelték, hogy a barátaikkal főként modern zenét hallgattak. A pozitív élmények között a közös zenei élmények leírása jelent meg leggyakrabban: *„Kórus tagja voltam, így a közös éneklés gyakran összefüggött a baráti találkozásokkal.”* – *„A barátaimmal néptáncra jártam. Nagyon sokat hallgattunk együtt népzenei, jártunk táncházakba, népzenei koncertekre.”*

Összességében muzikális közegben élnek a kutatás résztvevői, mert három kivételtől eltekintve van a baráti körükben olyan, aki énekel, hangszeren játszik vagy zenét szerez.

Szakmai motiváció

A tanítói pálya választására az egyéb válaszokon túl a gyermekszeretet (*„Csak a gyermekek között tudom elképzelni magam, ez a korosztály áll hozzám a legközelebb.”*) és a tanítás szeretete (*„Szeretem látni a kíváncsiságukat, azt, ahogy megértenek összefüggéseket. Szeretek kreatív feladatokat, kihívásokat összeállítani számukra.”*) jelentette a legfőbb motivációt.

Az egyéb kategóriába sorolt válaszok változatosak voltak:

„Mert ebben érzem igazán otthon magamat.” – *„15 éve dolgozom iskolában pedagógiai asszisztensként, és szerettem volna magasabb szintre lépni.”* – *„Vonzott a szakma által kínált kreativitás és a családi élettel könnyen összeegyeztethető munkaidő.”* – *„Szerintem ez egy nagyon meghatározó időszak a gyerekek számára, itt van a legnagyobb lehetőség szellemileg és lelkileg is megalapozni a jövőjüket.”* – *„Úgy éreztem, hogy ebben ki tudom használni a tehetségeimet és még élvezném is.”* – *„Mert itt érzem teljesnek magam (...).”* – *„Kihívás volt számomra.”* – *„Mert úgy érzem, hogy nekem való.”* (1. táblázat).

Motiváció – tanító	Említések
gyermekszeretet	12
egyéb	8
tanítás szeretete	7
családi minta	2
összes	29

1. táblázat: A tanítói pálya iránti motivációk

Az ének-zene műveltségterület választására irányuló motiváció elsősorban a zeneszeretetből ered („Mert nagyon szeretek a gyerekekkel énekelni és azt gondolom, hogy a zene rengeteget ad és segít.”), de fontos szerepe van a korábbi zenei tanulmányoknak is („Óvodás korom óta énekelek, 2. osztályos koromtól zongorázom és néptáncolok. Az éneklés meghatározza az életem, ezért nem is gondolkodtam másban.”).

Az egyéb válaszok különböző indokokat írnak le:

„Mert erről tudtam a legkevesebbet.” – „Mert át szeretném adni a gyerekeknek a zene szeretetét.” – „A családomban van óvónő és tanító, és szeretek énekelni.” – „Nagyon szeretek énekelni és szeretném a gyerekeknek is ezt átadni.” – „Ez áll hozzám legközelebb a tantárgyak közül.” – „Mert közel áll hozzám, szeretek énekelni, megnyugtat a zene.” – „Az intézményben javasolták.” (2. táblázat).

Motiváció – ének-zene műveltségterület	Említések
zeneszeretet	12
egyéb	7
korábbi zenei tanulmányok	5
összes	24

2. táblázat: Az ének-zene műveltségterület iránti motiváció

Korábbi zenei tanulmányok

A válaszadók több mint fele (12 fő) tanult korábban zenét, 8 fő nem. Azok közül, akik jártak zeneiskolába vagy konzervatóriumba, illetve ének-zenei általános iskolába, a legtöbb időt az a hallgató töltötte zenetanulással, aki 15 éve jár zeneórákra; a legkevesebb időt két hallgató, akik 4 évig tanultak zenét. Egy fő népi éneket és népi hegedűt tanult, egy másik kitöltő néptáncra járt (melynek jellegéből fakadóan szerves része a népzene), a többi hallgató klasszikus zenét tanult: zongora, magánének, furulya, fuvola, hegedű és szolfézs foglalkozásokra jártak, illetve az ének-zenei általános iskola óráira.

Bár az ének-zenét tanítóknak nem kellene az egyetemi képzéstől függetlenül szerzett korábbi zenei tanulmányaikra támaszkodniuk (Gubbins 2021, 89),

ez óhatatlanul jelen van hallgatóként is. Akinek van zenei előképzettsége, úgy érzi, ez megkönnyítette zenei tanulmányait:

„Így nagyjából gyerekjáték az egyetem.” – „Szolmizálni nagyon könnyen tudok és a hangközöket is viszonylag könnyebben átlátom.” – „Nem kellett megtanulnom újra az alapokat.” – „Nagyban megkönnyítette a műveltségi terület elvégzését.” Aki- nek nincs, elmondása szerint megkönnyítette volna („Ha zeneiskolában tanul- tam volna, akkor könnyebb lenne.” – „Sokkal nehezebb nekem, mivel nem volt zenei előképzettségem.”).

Zenei képzés az egyetemen

A válaszadók megnevezték az egyetemen tanult tárgyak közül a nekik leg- jobban tetszőt, melyet típuscsoportba soroltam (lásd a 3. táblázatot). A gya- korlati ismeretek közé a karvezetés, kórushangképzés, énekkar, ének, nép- zene, hangszerjáték és komplex zene tárgyak tartoztak. Az elméleti ismere- teket a zeneműismeret, zeneismeret és zenetörténet jelentették. Három fő számára a tantárgypedagógiai kurzusok voltak a legkedvesebbek, míg az egyéb kategóriába egy válasz tartozott, melynél a hallgató az oktatót emelte ki: *„Bármilyen, amit (...) tanár úr tanított”*.

Kedvenc tantárgy	Említések
gyakorlati ismeret	15
elméleti ismeret	3
tantárgypedagógia	3
egyéb	1
összes	22

3. táblázat: A kedvenc tantárgyak típuscsoportba sorolva

Ezután megnevezték a számukra leghasznosabb tantárgyakat, mely körben szintén a gyakorlati ismereti tárgyakat említették a legtöbben, illetve a tan- tárgypedagógiai kurzusokat. Itt nem említették meg az elméleti ismeretek körébe tartozó tantárgyakat (lásd a 4. táblázatot a következő lapon).

Leghasznosabb tantárgy	Említések
gyakorlati ismeret	13
tantárgypedagógia	9
összes	22

4. táblázat: A leghasznosabb tantárgyak típuscsoportba sorolva

A legkevésbé hasznos tárgyak között is megjelentek a gyakorlati típuscsoportba tartozók, azon belül a szolfézs, vezénylés és hangszerjáték, ez utóbbi egyik esetben az időhiánnyal hozható összefüggésbe: *„Zongorázni nagyon keveset tanultunk, ezért igazából kevésbé volt értelme, mert nem igazán tanultam meg annyira, hogy használni tudjam.”* Ezen kívül egy elméleti tárgy bizonyult feleslegesnek, a zeneirodalom-zenetörténet.

A legtöbben azt válaszolták, hogy nem volt felesleges tantárgy a képzésben, mely arra enged következtetni, hogy a hallgatók saját megítélése alapján az ének-zene műveltségterületű tanítóképzés megfelelő felkészültséget nyújt a szakma gyakorlásához (5. táblázat).

Felesleges tantárgy	Említések
nem volt ilyen	14
gyakorlati ismeret	5
elméleti ismeret	1
összes	20

5. táblázat: Felesleges tantárgyak típuscsoportba sorolva

Számos javaslat érkezett arra vonatkozóan, milyen tantárgyat, témakört építenének be a képzésbe. Ezeket az alábbi kategóriákba soroltam:

Hangszeres ismeret – *„Hamarabb kezdeném el, és más hangszereket, pl. gitár is lehetne tanítani. A furulya nem igazán jó, mert vagy énekelek, vagy játszom rajta, a zongora meg elég nehéz, ha kezdő vagy.”* – *„A kisebb hangszerek használatára irányuló téma érdekelne. Dob, triangulum, cintányér, csörgő, xilofon, hangcső.”*

Élmény-játék – *„Jó lenne táncokat is tanulni alapszinten.”*

Tantárgypedagógia-módszertan – *„Sokkal több alsó tagozatos tantárgy pedagógiát.”*

Elméleti ismeret – „Zeneirodalom, csak másképp leadva, formatan.”

Énekre vonatkozó ismeret („hangképzés”).

Ritmusra vonatkozó ismeret („ritmusgyakorlat”).

Nem meghatározott kategória, melybe az alábbi javaslatok tartoznak: – „A gyermekek hangképzésével foglalkozni.” – „Több gyakorlati képzést.” – „Zene hatása a tanulási nehézséggel küzdő vagy egyéb betegséggel rendelkező gyerekekre.” – „Beszédtechnika”.

Négy fő válasza szerint nincs olyan, vagy nem tudják, hogy mi lenne még hasznos a tanultakon túl (6. táblázat).

Mit építene be	Említések
hangszeres ismeret	5
nincs ilyen	4
egyéb	4
élmény, játék	4
tantárgypedagógia, módszertan	3
elméleti ismeret	2
énekre vonatkozó ismeret	2
ritmusra vonatkozó ismeret	1
összes	25

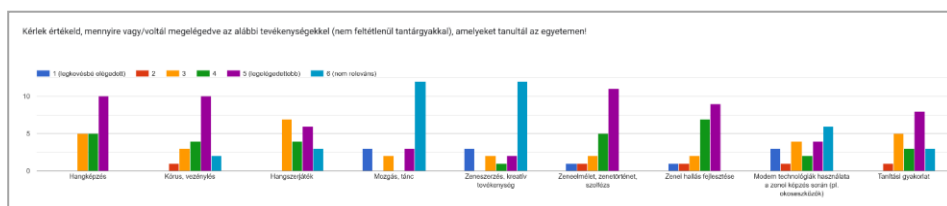
6. táblázat: A képzésbe beépítendő ismeretek

A hallgatók értékelték, hogy mennyire voltak megelégedve az 1. ábrán (lásd a következő lapon) feltüntetett tevékenységekkel.

A legelégedettebbek a hangképzés és kórus-vezénylés tevékenységcsoporttal voltak, előbbi értékelése az ötfokú skálán – melynél az egyes a legkevésbé elégedett, az ötös a legnagyobb mértékben elégedett értéket jelölte – 5-ös, 4-es és 3-as értékek voltak.

A mozgás-tánc, a zeneszerzés-kreatív tevékenység és a modern technológiák használata a zenei képzés során (pl. okoseszközök) kapott kimagaslóan sok értékelést, mely a nem releváns választ mutatta, továbbá ezeknél a legmagasabb az 1-es fokú értékelés is, ami talán azt jelentheti, hogy ezek a tevékenységek nem jelentek meg a képzésben, vagy csak kismértékben, illetve

ahol volt, ott sem volt kielégítő a mennyisége vagy a minősége a hallgatók számára. A hangszerjáték azoknál, akiknél releváns volt, 3-as, 4-es, és 5-ös értékelést kapott. A zeneelmélet-zenetörténet-szolfézs és a zenei hallás fejlesztése tevékenységek esetében mind az öt értékelés megjelent, legnagyobb arányban a legpozitívabb érték. Hasonló értékek láthatók a tanítási gyakorlatra vonatkozó kérdésrészben, ám itt nem adták a legnegatívabb értéket a válaszadók (1. ábra).

1. ábra: Az egyetemi képzés tevékenységeinek értékelése

Ezt követően azt értékelték a kitöltők, hogy az egyetemi zenei képzés, illetve ettől elválaszthatatlanul a korábbi zenei tanulmányaik, mennyire készítettek fel őket a felsorolt tevékenységek gyakorlására.

Az alábbiak kaptak legtöbbször legnagyobb értéket az ötfokú skálán, így ezeken a területeken érzik magukat a legfelkészültebbnek: éneklés, kórusvezetés, a tanulók zenei hallásának fejlesztése, zenetörténet.

A leggyakoribb a nem releváns, majd az 1-es érték választása volt a következő tevékenységek esetében: mozgás-tánc, improvizáció-zeneszerzés, akár csak az elégedettség esetében.

A zeneelmélet-szolfézs esetében egyenlő arányban jelölték meg a 4-es és 5-ös értéket, melyek a leggyakoribbak.

A hangszerjáték tevékenységénél kimagasló a 3-as érték.

A korszerű technológiák, módszerek (pl. okoseszközök, fordított osztályterem) használatának megítélése vegyes, egyaránt megjelenik minden érték, gyakoriság tekintetében kis különbséggel (lásd a 2. ábrát a következő lapon).

2. ábra: Felkészültség a különböző zenei területeken

A képzés megítélése összességében pozitív, hat fő nagyon elégedett vele („Kiemelkedő és sokrétű, érdekes és hatékony információt kaptam.”), ám a többi válasz – melyek közül több vélemény szintén kiemelte az elégedettséget – kritikáról tanúskodik.

Leggyakoribb kritika, hogy túl nehezek a tantárgyak, vagy túl sok tárgyat kell tanulniuk: „Én nagyon szerettem. Bár úgy éreztem, hogy a szolfézs, zeneelmélet a végére már olyan szintre emelkedett, amelyhez mi kevesek vagyunk. A tanárok mind nagy tudásúak, igyekeznek a lehető legtöbbet megtanítani nekünk.”

Megjelenik az időhiány („Több időt adnék, hogy maguk a hallgatók is fejleszthessék zenei képességeiket, pl. ritmusérzék, belső hallás.”), a képzés hatékonyságával való elégedetlenség („Magas színvonalú, de a gyakorlatban igen kevés része alkalmazható és valóban hasznos.”), a zenei háttérrel rendelkezők érezhető zenei előnye („Annak ajánlanám, akinek van hozzá valamennyi előképzettsége, vagy legalább zenei adottságai. Nem kell túl sok, de ha a nulláról kezd a zongorát, a szolfézszt, esetleg sosem énekelt kórusban, annak nagyon nehéz lesz.”).

Volt olyan hallgató is, aki a képzés elvégzésének negatív értelemben vett könnyűségét említette („Jónak tartom! Csak lehetne keményebb!”) – ám ezt a választ egy előzetes zenei tanulmányokkal rendelkező hallgató adta.

Az egyik kategóriába sem volt besorolható az alábbi komplex vélemény: „Úgy gondolom, hogy a képzés nagyon jól felkészített az ének-zene tantárgy élményszerű oktatására. A kurzusok teljesítésének feltételei egyértelműek voltak, az oktatók által adott értékelések összhangban voltak a valós teljesítménnyel. Egyedüli nehézségként a szigorlati tételsor és a záróvizsga tételsor közti jelentős különbséget mondanám. Míg más műveltségi területeken a két tételsor tartalmilag szorosan kapcsolódott egymáshoz, addig nálunk teljesen eltérő tartalmi részként jelentek meg.” (7. táblázat).

Összességében vélemény	Említések
nehéz/túl sok tantárgy	8
nagyon elégedett	8
időhiány	4
nem elég hatékony a képzés	2
érezhető előny a zenei háttér	2
túl könnyű	1
egyéb	1
összes	23

7. táblázat: Vélemény a képzésről

Végezetül leírták, hogy mely, az egyetemen szerzett mely készséget, tudást fogják mindenképpen hasznosítani.

A legtöbben az éneklést, a hangszerjátékot („*Tanulok citerázni is a népzenei tanárnő hatására azóta.*”) és a pedagógia-módszertan körébe tartozó tudást említették. Egyenlő arányban (4–4 alkalommal) emelték ki a kórus-vezénylés és az elméleti ismeretek (ideszámítva a szolfézst is) során szerzett készségeket; továbbá ugyanennyien vélik úgy, hogy minden, az egyetemen megszerzett tudást és készséget hasznosítani tudnak: „*Nagyon sokat kaptam az egyetemtől, nem tudok kiemelni egy-két dolgot.*”

Az egyéb kategóriába tartozó válaszok több készséget, ismeretet is megemlítenek: „*Kitartás, gyakorlás.*” – „*Szinte mindent használok. Valamit az énekórákon, valamit a szakkörön, de már felnőttet is tudtam felkészíteni főiskolai vizsgára.*” – „*Élményszerű zeneórák tartása, szolmizáltatás, zenei hallás fejlesztése.*” – „*Hangképzés, tanulók zenei hallásának fejlesztése.*” (8. táblázat – lásd a következő lapon).

Ezek alapján elmondható, hogy minden hallgató hasznosítható tudást szerzett a képzés során.

Hasznosított tudás, készség	Említések
éneklés	7
hangszerjáték	6
pedagógia, módszertan	5
kórus, vezénylés	4
egyéb	4
elméleti ismeret	4
minden	4
összes	34

8. táblázat: Hasznosított készség, tudás

Összegzés és a kutatás további lehetséges irányai

Az ének-zene műveltségterületet választott tanító szakos hallgatók körében végzett kérdőíves felmérés rávilágít a zenei kurzusok megítélésére, kiegészítve személyes kérdésekkel.

A kutatásban (n=20) egy fő kivételével nők vettek részt, nagyobb részük 24 év feletti. A legtöbbszörnek van pedagógus a családjában, feleannyi hallgatónak zenetanár is. A legtöbben pozitív zenei élményeket hoztak a családjuktól, a baráti körükre vonatkozóan ez kevésbé igaz.

A tanítói pálya választására elsősorban a gyermekszeretet, az ének-zene műveltségterület választására a zeneszeretet motiválta a legtöbb hallgatót, de szerepet kapott a korábbi zenei tanulmányok adta motiváció is.

A hallgatók több mint fele tanult az egyetemi képzés előtt is zenét, így számukra ez megkönnyítette a képzés elvégzését, melynek kurzusai közül a számukra legkedvesebbek és leghasznosabbnak bizonyuló tárgyak is a gyakorlati ismeretek csoportjába tartoznak, utóbbi esetében a tantárgypedagógiai tárgyak is fontosak voltak.

A legtöbben nem találták feleslegesnek egyik kurzust sem. A legelégedettebbek a hangképzés és a kórus-vezénylés tevékenységekkel voltak a hallgatók, míg a mozgás-tánc, zeneszerzés-kreatív tevékenység és a modern technológiák használata a zenei képzés során a legnegatívabban, illetve nem releváns válasszal értékelt tevékenység volt.

A válaszadók megítélése szerint az éneklés és kórusvezetés területén a legfelkészültebbek – az egyetemi képzésnek és előzetes zenei tanulmányaiknak köszönhetően –, míg a mozgás-tánc és az improvizáció-zeneszerzés tevékenységek esetén a legkevésbé felkészültek.

Bár sokan nagyon elégedettek a képzéssel, ugyanakkor kritikusak is. A leggyakoribb észrevételek a túl nehéz, vagy túl sok tantárgyra vonatkoznak. Számos, a képzés során szerzett tudáselemet hasznosítanak majd a tanítás során – kiemelten az éneklés, a hangszerjáték és a pedagógia-módszertan körébe tartozó ismereteket.

A kutatás további iránya lehet más műveltségi területek hallgatói véleményének felmérése és összehasonlítása jelen kutatás eredményeivel a tanítóképzés kurzusainak széles körű feltérképezése érdekében.

IRODALOM

- AVKF (é. n.): *Tantárgyleírások*. <https://avkf.hu/kepzesek/tantargyleirasok>. (2025. 09. 26.)
- DRHE (2024): *Tantervi tájékoztató*. <https://drhe.hu/wp-content/uploads/2024/08/Tanito-nappali.pdf>. (2025. 09. 26.)
- ELTE TÓK (2025): *Tantervi tájékoztató*. https://www.tok.elte.hu/dstore/document/3612/tan_nappali2025.pdf. (2025. 09. 18.)
- FERENCZINÉ DR. ÁCS Ildikó (2020): Az Énekléstől az Ének-zenéig – tantervtörténeti összefoglaló. *Parlando*, 2020/2., 1–11. https://www.parlando.hu/2020/2020-2/Ferenczine_Acs_Ildiko.pdf. (2026. 01. 04.)
- FÓNAI Mihály – CSONKA Éva (2023): A végzett pedagógusok diplomás pályakövetése. *Educatio*, 32. évf., 2023/1., 85–106. DOI: 10.1556/2063.32.2023.1.6
- GUBBINS, Edmond (2021): Music across the waves: an international comparative examination of the Irish generalist and the American specialist models of music education from the teacher's perspective. *British Journal of Music Education*, 2021/38., 74–91. DOI:10.1017/S0265051720000224
- HALMOS Endre (2020): *Az ének-zeneoktatás története Magyarországon. Különös tekintettel a német nyelvű kultúrterületről érkező hatásokra*. Argumentum, Bp.
- KELEMEN Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből*. Iskolakultúra, Pécs.
- KENESEI Éva (2012): A magyar zenei nevelés gyökerei. *Iskolakultúra*, 22. évf., 2012/12., 113–117.
- KERÉNYI György – RAJECZKI Benjamin (1940): *Éneklő iskola*. Magyar Kórus, Bp.

KRE (2024): *Tantervi tájékoztató.*

https://pk.kre.hu/images/TO/mintatantervek/2024/tanito_N_2024_osztol.pdf. (2025. 09. 18.)

Nemzeti Alaptanterv (2020): *A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartami szabályozók.*

https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat. (2025. 11. 27.)

PETHŐ Villő (2011): *Kodály Zoltán és követői zenepedagógiájának életreform elemei.* SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged. DOI: <https://doi.org/10.14232/phd.1080>

PUKÁNSZKY Béla (2013): *A tanárképzés történeti hagyományai Magyarországon.* Oktató és Fejlesztő Intézet, Bp.

https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/ofipast/2013/05/Pukanszky_Torteneti_hagyomanyok.pdf. (2025. 11. 27.)

SÁNTHA Kálmán (2013): A harmadik paradigma a neveléstudományi vizsgálatokban. *Iskolakultúra*, 2013/2., 82–91.

SZABADI Magdolna (2021): Az intézményesült ének-zene oktatás létrejötte és annak momentumai 1948-ig. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 9. évf., 2021/3., 77–92. DOI: [10.31074/gyntf.2021.3.77.92](https://doi.org/10.31074/gyntf.2021.3.77.92)

SZABÓ Helga (1991): *A magyar énektanítás kálváriája.* Eötvös József Alapítvány, Bp.

SZELÉNYI István (1959): *A magyar zene története I.* Zeneműkiadó Vállalat, Bp.

VITÉZ FERENC

„Ezeréves szív”

Mozaikkockák Dsida Jenő költői portréjához

Három találkozás (Bevezetés)

Rendhagyó „búcsúversként” kaptam 2022 nyarán postafiókomba Dsida Jenő *Szeretnék* című ifjúkori (1925-ben keltezett) költeményét. Vallomásos gesztus volt ez az akkor elköszönő főszerkesztőtől, akinek hírlapja rendszeresen kért tőlem közéleti tárcákat és irodalmi esszéket.¹ A szívbetegsége (veleszületett szívbillentyű rendellenesség, majd „fertőzőes szívburokgyulladás”) miatt 31 éves korában, ifjú házasemberként elhunyt költő (1907–1938) még Szatmárban vetette papírra a verset, 18 évesen. Életében nem jelent meg nyomtatásban, csak az 1938-as *Rettenetes virágének* című posztumusz kötetben, illetve a jelen tanulmányhoz is használt, Láng Gusztáv és Urbán László által gondozott *Összegyűjtött versekben* (Dsida 2011).

Már Dsida Jenő harmadik lírai kötete – az *Angyalok citeráján* – is a halála után látott napvilágot. Az életében megjelent két verseskötet 115, a halála évében közreadott első posztumusz kötete 45, a három gyűjtemény összesen tehát 160 eredeti költeményt tartalmazott. A Láng és Urbán gyűjtő-, illetve szerkesztőmunkája nyomán összeállt közel 800 oldalas összegzés – melynek CD-ROM-ját 2009 nyarán mutatták be, annak szövegét pedig a Magyar Elektronikus Könyvtárban 2010. január végén tették hozzáférhetővé – 520 már és időközben megismert, valamint 555 ismeretlen Dsida-verset jelentetett meg. Az ismert műveinek számát Szemlér Ferenc (1966), Szokolczay Lajos (1983),

¹ Petán Péter főszerkesztő gondozásával indult 2021-ben a *Magyar Hírlap* hasábjain *Szobakatedra* című irodalmi esszérovatom, s 2025 nyaráig heti rendszerességgel jelentek meg a tárcaesszék. A fenti versre – „Míg feljönnek a csillagok” címmel – a lap 2022. augusztus 3-i kiadásában reflektáltam, és ez az írás adta ennek a tanulmánynak a kiindulási pontját is.

Csiszér Alajos – Pomogáts Béla – Rónay László (1985), Csiszér Alajos (önállóan 1997), illetve Kabán Annamária és Mózes Huba (2001) szerkesztői kötetei tovább gyarapították. A Kabán – Mózes szerkesztői páros 2009-ben (*Buzdítás könnyűségre*), 2010-ben (*Útban a rendeltetés felé*), majd 2013-ban (*Nyáresti áhitat*) sorra jelentette meg Dsida Jenő kiadatlan verseit a miskolci Bíbor Kiadónál.² Ennek a mintegy ezeregyszázas számnak lesz még jelentősége alább – annak tudatában is, hogy Dsidának mostoha sorsot szánt a szocializmus irodalompolitikai emlékezete – kitagadták, sovíniszta és katolikus „kleriko-fasiszta” bélyeget kapott –, illetve emlékezet-kihagyása.

A *Szeretnék* című költemény, bár beépült a Dsida-opusz törzsébe, szintén az „elfelejtett” művek közé tartozott. Ám a felejtéssel szembesülve egyet kell értenünk Bertha Zoltán irodalomtörténésszel, aki szerint Dsida minden írása fokozott figyelemre érdemes, a teljes életmű feltárása és feldolgozása elengedhetetlen feladat – s bármilyen műfajban írt is,³ áttetsző nyelvi és műfaji tisztaság jellemzi műveit. (Bertha 2012b, 39. – B. Z. tanulmánya lett a Dsida Jenő emlékére az egri irodalmi szabadegyetem keretén belül 2019-ben rendezett konferencia előadásaiból szerkesztett kötet címadója: *„A szép mindig korszerű”* [Lisztóczy szerk. 2020b; lásd még: Vitéz 2020], s noha a lírikus irodalomkritikai szemléletét állítja a középpontba, költészetének értelmezéséhez is meghatározó támpontokat ad.) Van tehát mit bepótolni, ráadásul kanonikus adósságaink sora egyre hosszabb. Bertha Zoltán egy még 2006-ban írott s a 2012-es *Erdély felé* című kötetébe is beválogatott másik tanulmányában az erdélyi kultúrtörténeti-szellemi hagyományok egészéhez „lenyűgöző erudícióval” kapcsolódó Páskándi Géza Dsida Jenő-képét kutatta ki. Ott is szövegezte, hogy Dsida szellemi-irodalmi hagyatéka „az erdélyi és az egyetemes magyar líratörténet legértékesebb kincsei közé tartozik – amely azonban a

² Dsida Jenő 2016-ig megjelent műveinek listáját közlésezi: LISZTÓCZKY 2020a.

³ Ez a „bármilyen műfaj” azt jelzi, hogy Dsida nemcsak verseket írt, de gazdag műfordítói örökséget hagyott ránk, és már életében megjelent a *Magyar karaván Itálián keresztül* című (tíznapos zárandokútjáról 14 folytatásban beszámoló) útirajz-kötete az *Erdélyi Lapok* kiadásában (Nagyvárad, 1933). A cikkei, riportjai, novellái és levelei *Séta egy csodálatos szigeten* címmel jelentek meg Marosi Ildikó gondozásában a Kritérium Könyvkiadónál (Bukarest, 1992); a *Levelek a havasról* című kötet (Budapest, 2001) válogatott prózai írásait tartalmazza; s szintén 2001-ben látott napvilágot Budapesten a verses és prózai vallomáskötet, az *Égi mezőkön*, Kabán Annamária és Mózes Huba szerkesztésében.

második világháború után, a diktatúra idején hosszú évtizedekig nem foglalta el méltó helyét az irodalmi kánonban; sem az olvasói köztudatban, sem a hivatalos értékrendben” (Bertha 2012a, 49).

A sokszori kiadás ellenére sem volt „ismerős” számomra a vers⁴ – úgy futottam végig a sorokon, egymás után többször, mintha egy megbékélést kereső ember révedő-vágyakozó szavait sodorná felém az alkonyati szellő.

Harmincévesen, halála előtt egy évvel a *Hogyan kell verset olvasni?* című esszéjében (Dsida 1937) saját műhelytitkaiba is beavatott a költő. Ekkor már jó egy évtizede nem csak verseivel szerepelt a lapokban – tizenhat és húszéves kora között egyébként már Benedek Elek *Cimbora* című lapjában publikált,⁵ és hamarosan kedvelt szerzője lett más orgánumoknak is. Kolozsváron kezdett jogi tanulmányait nem fejezte be, 1927-től a *Pásztortűz* szerkesztőjeként dolgozott; majd az *Erdélyi Helikon* belső munkatársa, illetve az *Erdélyi Lapok* kolozsvári tudósítója lett; 1930-ban részt vett az *Erdélyi Fiatalok* című folyó-

⁴ A Kossuth Lajos Tudományegyetem (a Debreceni Egyetem elődje) magyar–francia szakos hallgatójaként 1984–1989 között fölvettem a XX. századi irodalom „C”-szakot. A kis létszámú (kétévente indult négy szemeszteres) kiegészítő képzésen nemcsak a hivatalos tananyagon túlra került modern irodalomelmélettel, szerzői életművek (József Attila, Illyés Gyula és Krúdy Gyula) mélyrétegeivel foglalkozhattunk, hanem a 20. századi esszé és a határon túli magyar irodalmak (elsősorban az epika) kérdéseivel is. Annyi volt azonban a kitöltésre váró „fehér folt”, hogy sajnálatos módon Dsida Jenő itt is kicsit a háttérbe szorult.

⁵ Kolozsvárra rendszeresen publikáló költőként érkezett, első verseit ugyanis Benedek Elek közölte a *Cimborában* – neve a lap 1923. augusztus 5-i számában tűnt föl először. „Elek apó” külön üzent az ifjú Dsidának: „biztató tehetségre vallanak verseid. A Goethe-vers fordítása sikerült, nemkülönben az *Édesanya névnapjára* című is. [...] Szívemből örvendek, hogy rövid időn belül két 6-ik gimnazistát ismertem meg, akik reménykeltően próbálgatják szárnyaikat: Baumgarten László (Gyulafehérvár) az egyik, te vagy a másik.” Dsida az önéletrajzában is felidézte ezt: „Tizenöt és fél éves voltam, amikor első versem – valami kis névnap-i köszöntő – megjelent Benedek Elek nagyapó *Cimborájá*-ban, s akkor kaptam az első honoráriumot. Azóta sem voltam még olyan boldogan büszke és magammal megelégedett, mint akkor.” LISZTÓCZKY László adatai szerint (vö.: 2020a, 34–38) 1923 és 1928 között hatvankét verse, tíz műfordítása és három meséje jelent meg itt; 1923-tól 1925-ig a legtöbb műve a *Cimborában* látott napvilágot, ami a magára találásban, költővé válásban jelentős szerepet játszott. Nem egy remekmű is akad közöttük, jórészt azonban a témákkal, műfajokkal, formákkal kísérletező, egyéni hangját kereső költő alakját idézik. Számos motívum visszaköszön a későbbi lírájában, és azt is nyomon követhetjük, hogy épp melyik magyar költő kötetait lapozgatta. Több versében például Juhász Gyula vagy Ady Endre hangjára ismerhetünk.

irat alapításában; 1934-től a *Keleti Újság*ot szerkesztette, ahol *Anyanyelvünk* címmel állandó rovata volt. Szerepet vállalt továbbá a nemzetiségi irodalmi mozgalmakban, a *Helikon Íróközösségben*, a *Kemény Zsigmond Társaságban*, az *Erdélyi Katolikus Akadémiában*, a *PEN Klub* romániai magyar tagozatában és az *Erdélyi Szépművés Céhben*. Vallomások kiadói, máskor jegyzetszerű ars poeticái, szubjektív kritikai és művészeti reflexiói egyszerre lírai és tárgyyszerű „tudósítások”. Azokban valamely külső eseményre, jelenségre úgy mutat rá, hogy az alkotó Én (illetve általában a teremtő szubjektum) képe és állapota, tárgyhoz és világhoz való viszonya is tükröződik.

Vallomása (a második „találkozás” alkalmával olvasott jegyzete) szerint a lírikus mindig önmagáról, pontosabban önmaga és a világ egymáshoz való viszonyáról szól. Dsida előbb szabadkozik, hogy nem azért kell a versolvasás mikéntjéről beszélni, mert végzetesen kiment volna a divatból, hanem azért, mert a legtöbb emberben nem fejlődött ki a vershez – „a kézzelfogható világ határain kívül eső dolgok” érzékeléséhez – szükséges „hatodik érzékszerv”. A vers univerzumában ugyanis „más nyelven beszélnek, mint a hétköznapi világban. [...] Ebben a nyelvben a legtöbb szónak a hétköznapi jelentéstől lényegesen elütő értelme van.”

S ekkor kezd beszélni Dsida a költő és az őt körülvevő dolgok egymáshoz való viszonyáról. „Élet, halál, a világ jelenségei, a lét eredete, értelme és célja, a halál utáni dolgok titokzatossága, az öröm és szenvedés, az isten-megérzés élménye – minden együtt gomolyog túlvilági fénnel egyetlen sóhajnyi lírai remekműben. Az igazi lírikust minden jelenés csak annyira érdekli, amennyiben az összefüggésben van saját titokzatos, lankadatlan csodálattal szemlélt életével. Ezt tudnunk kell, mielőtt verset veszünk a kezünkbe.”

Gyakorlati példái között szerepel a „víz”, az „út” és a „láng” – utóbbihoz Tóth Árpád „leheletfinomságú” költeményét (*Láng*) idézve, melyben az eldobott égő gyufa titkos értelméből „szomorú önéletrajz zokog”. S nem belemagyarázásról van szó, hanem kitalálásról, a jelkép megfejtéséről. Mert nem az érzék van főszerepe, hanem a megérzésnek. Mivel Dsida bevallja, hogy nem ismeri mások írói műhelytitkait, elárulja a sajátját. Érdekes idéznünk hosszabban is ezt a részletet.

„A minap borúlátó hangulatban ültem le verset írni. Pontosan tudtam, mi az, amit írni akarok. S amit egyébként sohasem szoktam, előre lejegyeztem a témát, egyszerű prózában, így:

Az én beszédem, költői hangom nem harsona, nem is zengő kürt, csak síró síp dala. Életem hanyatlóban van már, mint az alkonyi nap.

Szerettem volna egyszerű paraszt, igénytelen szürke ember lenni, de az Isten nem úgy akarta: valami nagyobb cél keresésére küldött. A jószág örök vágya él bennem. Vajon mi lesz a sorsom?

Rosszulesik örökké vágyakozni, de a vágytalan közönyösség talán éppoly rossz. Hanyatlak életem napja, életem síphangja zokog.

Nemsokára eljön a fekete, a süket halál. Nem gyűjtöttem sem anyagi, sem lelki javakat. Életemet eltékoztam.

Aztán megírtam a kis vershangulatot. Címe: *Naplemente*. Így hangzik:

*Mi ez a furcsa, vézna sípszó?
Ez a selyemlágy, kék zene?
A nap, a nap, a zuhanó nap
Mintha aranyat vérzene.*

*Völgyet szerettem, hegyre másztam.
Kértem, hogy isteni kegyek
mossanak bússá és szelíddé.
Vajon most már hová megyek?*

*Fáj az éhség s a jóllakottság,
mar az ital, a szomju csíp.
Zokog a nap, a lebukó nap,
zokog az a távoli síp.*

*Milyen sötét lesz! Fülelő csend.
Lassan felmutatom eres
két kezemet a csillagoknak:
Nézzétek meg: üres. Űres.”*

Egyetlen sóhajnyi lírai remekmű ez is, a költészetté váló próza, a mindennapi esemény szómágiába-tündöklése. „A költő elbújik néha, mint a gyermek, és várja, hogy megkeressék.” (Dsida 1937) Ilyen kis lírai remek a *Szeretnék* is. Úgy beszél benne a költő, mint a hétköznapi világában.

*„Szeretnék:
kimenni messze, a víz partjára
s a lemenő nappal szembenézve
nekidőlni egy fának.*

Hetenként többször.

*A fejemet is hátravetve
hallgatni a halk szűnyogdongást,
meg a zsongó, csobogó vizet,
mikor beszél a Csennel.*

*Úgy maradni,
míg feljönnek a csillagok
és simogató ezüst fényüket
fejemre hintik.*

*...Először egy napig maradni ott
azután két napig,
azután három napig,
azután mindig...”*

S ez a vers köszönt rám újra, amikor a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának nagykőrösi tanítóképzője meghirdette a *Kárpátok alatt* című versmondó versenyt. Az előző esztendei Reményik Sándor után a 2026. évi verseny kiemelt alakja (a száz évvel ezelőtt alapított, 1926–1944 között működött *Erdélyi Helikon* körhöz⁶ tartozó) Dsida Jenő lett, a két kötelező vers pedig a *Szeretnék* és az *Út a Kálváriára*. – Ez volt a harmadik találkozás.

⁶ Az erdélyi magyar írók nemcsak folyóiratokat (*Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon*, *Korunk*) és könyvkiadót (*Erdélyi Szépmíves Céh*) hoztak létre, hanem olyan közösségbe tömörültek, mint az *Erdélyi Helikon*, mely évenként találkozott Kemény János marosvécsi kastélyában. A megmaradás közös ügye fogta össze a *Helikon* táborában a konzervatív, liberális polgári és népi demokratikus elveket valló írókat, költőket. Erdélyben először a líra szólalt meg: az „élni kell” jegyében. Áprily Lajos (1886–1966), Reményik Sándor (1891–1941), Bartalis János (1893–1976), Szentimrei Jenő (1891–1959), Tompa László (1882–1963) mellett a szintén a

A komor hangulattól a humánus derűje felé

Láng Gusztáv írja (2011), hogy bár Dsida Jenő költői pályája csupán egy évtizedre tehető, a „felkészülési időszakban a zsengék és műhelygyakorlatok száma elérte az ötszázat. Ez az egy évtized azonban kijelölte helyét a lírában: erdélyi íróársai elismerték formaművészetét, ennek ellenére szélesebb körben (és a magyar irodalom egészében) csak a halála után kezdték felfedezni. A *Nyugat* például egyetlen versét sem közölte, kritikát sem írt róla. Az 1941-es (Vajthó László szerkesztette) *Mai magyar költők* antológiájában már József Attilával azonos terjedelmet kapott, de a háború és a baloldali politikai-értelmiségi fordulat Dsida Jenő posztumusz helyét is igyekezett eltörölni.

A „helikoni munkaközösség” – és eszmei programja, a transzilvanizmus – elleni támadások Dsidát is a célpontba állították. A *Tóparti könyörgés* című versválogatás (Áprily Lajosnak köszönhetően) csak 1958-ban jelenhetett meg (később Szemlér Ferenc válogatása Romániában 1966-ban). Erdélyben szinte „történelmi sorsvállalás” volt a költészet, „a magyar költőnek egyszersmind hitvallónak: egy emberközösség lelki vezetőjének” kellett lennie. Áprilytól, Reményiktől, Tompától és Bartalistól eltérően „Dsida Jenő egyénisége elütött a történelemmel viaskodó hitvallókétól, ő nem a végzettel kívánt perlekedni, egyszerűen énekelni akart: a természetről, a szerelemről, az ifúságról, akár a késő romantikusok” (Pomogáts 2017, 11). Ugyanakkor költői identitásához mindig is hozzátartozott a keresztény morál evangéliumi hagyománya, és idővel ő is rákényszerült, hogy ennek értelmében tegyen hitet a léteben fenyegetett erdélyi magyarság mellett. Az „imitatio Christi” drámaiságát felismerve, a személyes megváltáskeresés fokozatosan átalakult közösségi valamástétellé, ami a *Nagycsütörtök*, majd a *Psalmus Hungaricus* közösségi húsgmoráljában teljesedett ki (vö.: Pomogáts 2017, 12–14).

„helikoni lírához” tartozó Dsida Jenőt (1907–1938) tartották a legnagyobb ígéretnek. De a prózaírók közt itt említhetjük mások mellett Tabéry Gézát, Berde Máriát, Makkai Sándort, Karácsony Benőt, Bánffy Miklóst, és már az indulásnál feltűnt Nyíró József és Tamási Áron novella- és regényvilágának „balladás színezésű” székelly hősiessége (vö.: CZINE 1997). – Az első helikoni találkozóról (1926. július 16–18. között), a résztvevőkről és az alapvetésekről, művelődéspolitikájukról és vitáikról, az 1928-ban elindított *Erdélyi Helikon* folyóiratról részletesebben beszámol: TAKARÓ és mtsai 2017, 75–83. S a „transzilvanizmus” kérdéskörét tárgyalva visszatérünk még a „helikoni” kör szerepére DÁVID Gyula (2026) nyomán.

Görömbei András számára ezért is „érthetetlen” volt, hogy „miért kell újra és újra felfedezni Dsida Jenő költészetét”; s hogyan lehetséges, hogy az időközben gyarapodó kiadások ellenére sincs benne az irodalmi köztudatban, neve legtöbbször még a felsorolásokból is kimarad? Görömbei hívta fel a figyelmet Weöres Sándor 1938-as *Dsida Jenő emlékének* című epigrammájára, mely „nemcsak Dsida költészetét minősítette egyértelmű elismeréssel, hanem értékeinek tudatosítását, megbecsülését és megőrzését a nemzet erkölcsi minőségének kritériumával kötötte össze”. Vajon a „porba-lökött” nemzet azért nem tudja a „tisza dal”-t értékei szerint becsülni, mert pusztá létének a megőrzésével van elfoglalva? Pedig ez a „csonkán is rege-kincs” költészet – ahogy Weöres írta versében – olyan sokszínű és gazdag életmű, melynek mellőzése „öncsonkítás, önpusztítás” (Görömbei 1996, 84).

„Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestől.

Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad.

Csonkán is rege-kincs a Tiéd – de kívánhat a lélek

porba-lökött hontól üdvöt a tiszta dalért?

Hogyha ez őr-népben van erő még, óvni a kincset,

*Téged, Széphangú! nem feled el sohasem.”*⁷

Dsida annak a költőnemzedéknek a tagja, mely a magyar líra két világháború közötti történetében kitüntetett szerepet kap – az anyaországban József Attila és Radnóti Miklós tartozik ehhez a nemzedékhez. Ők a *Nyugat* nyomdokain indultak el, majd rövid útkeresés után az avantgárd vonzaskörébe kerültek. „Ezen irányon belül József Attila mellett Dsida alkotott maradandót; ők ketten tekinthetők a magyar szürrealizmus legeredetibb képviselőjének” – írja Láng Gusztáv. Az avantgardizmust a harmincas években aztán fölváltotta a klasszicizáló költői beszédmód, ami „nemcsak a kötött formák újrafelfedezését jelenti, nemcsak a szóképek, stílusalakzatok klasszikus mintákhoz igazítását, hanem egy gazdag hagyománykészlet vállalását is” (Láng 2011, 22).

⁷ Weöres Sándor búcsúepigrammája először a *Kelet Népe* folyóirat 1938. szeptemberi számában jelent meg, de szerepelt a *Teremtés dicsérete*, *A hallgatás tornya* és az *Egybe-gyűjtött írások* című kötetekben is – lásd az utóbbiban (WEÖRES – EÍ, 1. 1981, 192).

Dsidánál az antik mitológiai jelenetek ugyanúgy továbbbírásra alkalmas szövegelőzmények, mint az ószövetségi történetek, a zsoltárok és az evangélium; Dante ugyanúgy, mint a középkori latin himnusz-költészet. Így Dsida „teljes világképet hordozó” nagykompozícióit bele lehet illeszteni ugyanabba a körbe, mint amelybe Babbitstól a *Jónás könyve*, József Attila leíró nagykompozícióinak sora (*Téli éjszaka*, *Óda*, *Külvárosi éj*) vagy Radnóti ecloga-ciklusa is tartozik. Dsida művei – keletkezésük idejét tekintve – korábbiak vagy egyidősek ezekkel, bizonyítva, hogy „nem követője volt a magyarországi irodalmi iránynak, hanem maga is öntörvényű alakítója. Aki nélkül a magyar líratörténet vonatkozó fejezete sem írható meg” (Láng 2011, 22).

Lisztóczy László (2020a) a hatástörténetet Benedek Elekig és a *Cimbora* ösztönzéséig vezeti vissza, ami már néhány korai szép darabot eredményezett. „*Estharangok* című, remekbe formált szonettje az 1924. április 6-i lapszámban jelent meg. Az ihlet legszerencsésebb pillanataiban született – Juhász Gyula impresszionista tájlíráját, szonettjeinek szerkesztésmódját és szelíd mélabúját idéző – vers először mutatja meg Dsida Jenő tehetségének igazi méreteit. [...] Soraiban mély átéléssel örökíti meg a naplemente misztikus, imára serkentő hangulatát, szépségét” (Lisztóczy 2020a, 44; ld. még Láng elemzését: 2000, 20–24). A pályakezdő költőre Benedek Elek mellett a legnagyobb hatást Reményik Sándor gyakorolta, 1925 körül elsősorban az ő közvetítése révén illesztette költői világképebe a transzszilvanizmus jegyében fölvirágzó irodalom sajátosságait (Láng 2000, 25–28).

Erdély címmel három verset is írt, és „mindháromban megtalálhatjuk a transzszilván líra egyik jellegadó tematikus elemét, a szülőföldhűséget”. De hűségvallomását erősíti meg az 1925-ös *Erdélyi bércek* című költeményében is, mely az *Erdély*-ciklusban többször föltűnő hegyszimbólumra épül. „A transzszilván lírában a húszas évektől a tájszimbolika vált a szülőföldkultusz legfőbb kifejezőjévé” (Lisztóczy 2020a, 51–52; 53). A Reményik Sándor vonzásában eltöltött időszak is bő másfél évig tartott, majd egyre közelebb került a *Nyugat*-mozgalomhoz (elsősorban Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kosztolányi költészetéhez), megismerkedett tehát az esztétizáló modernséggel is. „Ebbe az irányba vezette Reviczky Gyula hangulatlírája, modern nagyvárosi nyugtalansága is. Az esztétizáló modernség – főként az impresszionizmus – stílus-törekvéseivel színesítette költői eszköztárát” Reményik és Áprily (Lisztóczy 2020a, 55). Láng Gusztáv rámutatott, hogy Reményiktől poétikai eljárásokat is

tanult. Reményik óvta őt attól, hogy Adyt kövesse, de „a Dsida-versek könnyed játékosága, az élet apró örömeire, miniatűr szépségeire is érzékeny költői attitűdje eleve pörölt az Ady-életmű »tusázó, véres szellemé«-vel, komor, tragikus pátoszával. Közelebb állt hozzá Reményik Sándor egyszerűbb, természetesebb, bensősegebb hangvétele, mely a természet, a való élet, a hétköznapi »csendes csodái« iránt is kivételes fogékonyságot mutatott” (Lisztóczy 2020a, 56).

Huszonkét évesen az *Erdélyi Helikon* 1929-es évfolyamában tette közzé (a tulajdonképpen bemutatkozásnak szánt) önéletrajzát, amit így zárt: „A szenvedést is megkóstoltam már, néhány évig állandóan levertem és szomorú. Most huszonkét éves vagyok, de napról napra fiatalodom. Éjszakáinként szépeket álmodom, rendületlenül hiszek Istenben és az emberekben. Hiszek a nőben, a versben, a szépség és jószág missziójában. Valami lesz belőlem, de még nem tudom: mi.” (Idézi: Lisztóczy 2020, 37)

Az 1928-as első kötet, a *Leselkedő magány* „az avantgárd égiske alatt született” – a pályakezdő Dsida céltudatosan gazdagította költői eszköztárát”; a Petőfi- és Reviczky Gyula hatását mutató korai versei, majd a *Nyugat* látásmódjának elsajátítása után „az avantgárd modernség is gazdagítja világképét és formakultúráját”. A kisebbségi sorsvállalás témaköre helyett ekkor az általános emberlét kérdései foglalkoztatták. „Expresszionista szabad verseiben olykor szorongó nyugtalansággal vagy szelíd melankóliával szólaltatja meg az első világháború után fölnőtt nemzedék válsághangulatát, kiáltja világgá magányát és kiszolgáltatottságát, végességének, mulandóságának fájalmát, a reménytelen sóvárgást a boldogság és a szerelem után, a valóság lényeg szerinti megismerésének és megmagyarázhatóságának lehetetlenségét is.” (Lisztóczy 2020a, 57–58) Ezért lehet a kötet egyik vezérfonala az egyéni magára hagyatottság, amiből olyan kollektivitásigény fakad, mely „szemérmes költői messianizmus” felé vezet.

Az avantgárd kísérletektől a – huszadik századi modernizmust szintén jellemző – klasszicizáló megújulásig vezető út értékelésénél figyelembe kell vennünk Láng Gusztávnak azt a fent idézett megjegyzését (2011, 22), amely leszögezi, hogy Dsida Jenő nem Babitsot, József Attilát vagy Radnótit követte, mert rokon hangú versei azokétól függetlenül, illetve korábban születtek. A Radnóti-párhuzamhoz pedig itt csak egyetlen adalékot idézünk az *Angyalok citeráján* posztumusz kötetből, a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című („lírai

riport öt fejezetben”) ciklus hexameteres verseit, abból is a Radnóti hangvételehez legközelebb álló párverset, az *Őszintén megdicsérjük az egész világot* és az *Eközben a világ elalszik körülöttünk* darabokat. A címzett (Tinti kutya) akár ki is cserélhető a „pásztorra” vagy a „hitvesre” – ott rejlik a költeményekben a bukolikus ironia, és nemcsak az antik téma váltakozik a biblikussal vagy az aktuálissal, de az antik verselés is megfér úgy a szabadverssel, mint a népköltői dallamvilágot idéző művekkal, a Kosztolányira visszautaló versjátékkal, az Adyra referáló protestálással s a József Attila-i metafizikai gondolatisággal. A komor hangulatot mindig föloldja nemcsak a gyakorta önironikus játék, de a humánus és a remény derűje is. A kutya-világ profán örömeibe belopakodik a költő hitvallása:

*„Zengd bele bátran a térbe, csahold fel a csillagokig, mit
csillámló-szemű gazdád is zeng, hirdet örökké:
Szép e világ, gyönyörű e világ és nincs hiba benne!”*

Az *Őszintén megdicsérjük az egész világot* című „riport” fejeződik be így, majd az *Eközben a világ elalszik körülöttünk* nyitóképe eszünkbe juttathatja a későbbi Radnóti *Hetedik eclogájának* felütését:

*„Alkonyodik már. Lanyhul a fény és enyhül a hőség.
Fák tövein, mint sűrű gaz ágboga, hajt ki az árnyék,
percek alatt burjánzik, sűrűsödik, tovaterjed,
árad, elönti az erdők lábait, ellepi nyirkos
nyújtózással a völgyet s fölfele kúszik a dombon”.*

A Dsida által kötetbe nem válogatott *Kóbor énekek* versciklusa (mely 1929-ben az *Erdélyi Helikon* hasábjain jelent meg) szintén a *Kóborló délután...* mámoros természetszeretetét és életörömét szólaltatja meg, a „Béke és Jóság” természetes idilljének jegyében:

*„A jóságról, békéről nemcsak
beszélni lehet, meg lehet őket
fogni, simogatni, a tengernek*

*nincs neve, semminek sincs
neve, mindennek könnyűség
a lelke, a lábam, a kezem
könnyű, egyszerű a szívem.”*

A IV. szakasz (és maga a – *Naphimnusz* idéző – ciklus) pedig így fejeződik be:

*„Áldott legyen mindenki, aki lassan jár
és nem jajgat: jaj, sietnem kell, jaj, tanulnom
és gyűjtenem és rohannom és építenem kell,
mert rohan az idő, elfogy az élet!
Áldjon meg az Isten mindenkit, aki ráér.
Ők lopják szívünkbe a mosolyt és a nyugalmat,
ők bontják ki felettünk, mint hűvös sátrat,
a határtalan idő nyújtózkodó, derüs tudatát.”*

Az Isten- és a magyarságélmény

Görömbei András a biblikus (és katolikus) örökség mellett az ösztönzők közt sorolja „Edgar Poe borzongató miszticizmusát”, Assisi Szent Ferenc természet-himnuszainak „erotikával, pajkossággal egyénített belső derűjét”.⁸ Mellette

⁸ Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* Dsida már 1923-ban olvasta, s 1934-ben magyar nyelvre fordította. Lisztóczy szerint ez az egyik legihletettebb (a Sík Sándoréval vetekedő) magyar fordítás. A *Cantico di Frate Sole* című vallomásában olvassuk: „A természet rajongó szeretete nem magától lobbant lángra bennem, és nem is a természet maga volt az, ami felgyújtotta. Egy vers volt. Assisi Szent Ferenc híres naphimnusza. A *Cantico di Frate Sole*. Tizenkét éve annak, hogy először olvastam ezt a verset, és ma megdöbbenek arra a sötét gondolatra: milyen iszonyú, milyen vigasztalan volna az életem, ha nem ismerném. Olyan vers ez, amely nélkül nem lehet élni, vagy legalábbis nem lehet boldognak lenni. Drága Szent Ferenc! Napos, virágos olasz tájak éneklő vándora, akinek szívéből el nem fogott az ujjongás és arcáról még az omló könnyek között sem tűnt el a mosolygás fénye. Aki számára meleg esőként hullott az isteni jószág a kegyelmek magasából, és aki olyan határtalanul szerelmes volt az emberszerető, világot becéző kedves Istenbe, hogy majd megpattant a szíve a határtalan szerelemtől.” (Idézi Lisztóczy 2020a, 67) – De az Assisi Szent Ferenc-hatás (a „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne” rajongása) a *Kóborló délután kedves kutyámmal*

„Csokonai eleven, láttató szemléletessége, gazdag ritmikája, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád formaművészete, gazdag ritmus- és rímtechnikája is át-
áttúnik a misztikum és bájoság, anyagi és reális világ egységét megteremtő
Dsida-verseken” (Görömbei 1996, 85; ld. még: Lisztóczy 2020a, 7–8). Bertha
figyelmeztet rá, hogy az immár „hitelesnek mondható Dsida-portrét kialakító
irodalomtörténeti értelmezésekkel és értékelésekkel egybehangzóan a már
idézett Páskándi egy 1977-es tanulmányában (*Költői nyelvünk egyéni változatai
és a táj*) az „életderű tündéri báját” és a „múlandóságérzet sajgó bölcsességét”
vegyítő feszülő kettősségét emelte ki. „Az »arany és kék szavak« költője nem
csupán anygalian játékos, és nemcsak a derűs szomorúság lírikusa, nem kizá-
rálag a kamaszos ironia elbűvölő megszólaltatója vagy a naiv-pajzán erotika
éneke. Mert Dsidában *minden minőség [...] nemcsak megfelel, de felel is
önmagának*. Anyagi, de erotikus. Szorongásos, de öngunyoros. Érzelmes, de
ironikus. Vallásos, de panteisztikumba villanó. Halk szavú, de feszült. Le-
hangoló, de drámai. Logikus, de indulatos” (idézi: Bertha 2012a, 51).

Ehhez az itt idézett „felelő” kettősséghez tartozik, hogy bár költői világ-
képének meghatározó eleme a kereszténysége, érett költészetében nincsenek
„hitbuzgalmi költemények”, és „Isten-élménye csaknem olyan ellentmondá-
sos, mint Adyé. [...] Dsida is tudta, hogy a határt, mely Istentől elválasztja,
csak halálában lépheti át, ezért kap ez az Isten-élmény zord, sőt félelmetes
színeket olyan verseiben, mint *A félelem szonettje*, *A sötétség verse*, a *Hálóing
nélkül* vagy az *Elárul, mert világít*. Dsida kereszténységének értelme Krisz-
tushoz való viszonyában tárul fel, aki emberré lett, halandókhöz hasonla-
tossá, s ezzel felszólította a halandókat, hogy hozzá hasonlatossá váljanak.
Krisztus a földi embert és világát váltotta meg, és Dsida nagy élménye a
»megváltott világ«, melynek értékei, szépségei és az általuk gerjesztett élet-
öröm mintegy megtisztul ebben a hitben.” (Láng 2011, 22) Ezt a megtisztulást

hexameterében is visszaköszön. A *Tóparti könyörgés*ben ezt írja: „Tedd a világot orvossággá
/ és add be az emberfiának!” Az öröm képességét is transzcendens fogantatásúnak, avagy
„az imádkozás immanens formájának” tekintette – a *Kereszténység és életöröm* című előadá-
sában ezt fogalmazta meg: „Azt tanítja nekünk Szent Ferenc, hogy örvendjünk a színek-
nek, melyek a szemünkbe lobognak. Örvendezzünk az ízeknek, a hangoknak és az illatok-
nak. Örvendezzünk mindenkor minden tiszta örömnak, legyünk feltárt szívű, égő szemű,
vidám, örök gyermekek, mert az igazi kereszténynek nincsen mitől félnie és rettegnie.”
(DSIDA 2001, 151; idézi: LISZTÓCZY 2020a, 106.)

folyton kísérti a „sötétség-élmény” (mint az idézett verscímek utalnak erre). Szakolczay Lajos érzésben és gondolatvilágban sem véli távolinak ettől a „halál előtti vacogástól” az *Út a Kálváriára* című 1936-ös költeményt. Mert ebben a versben is valamilyen „önemésztő halálba menetelt” érzékelünk. A ponttal lezárt sormondatokban „a nyugodt végletesség” bujkál, míg „a színszimbo-
lika vörösét itt a »vérharmat« avatja félelmetessé” (Szakolczay 2024, 12).

A pálya csúcását jelölő harmadik (posztumusz) kötet, az 1938-as *Angyalok citeráján* darabjai tovább vitték költői kísérleteit, egységbe foglalva klasszicizáló törekvéseit. „Könnyed játékossága új színekkel és árnyalatokkal gazdagodott. Szakrális lírája addig el nem ért magasságokat ostromolt. Ebben a gyűjteményben tágította a legegyszerűsebb módon és a legdinamikusabb fantáziával kozmikussá és transzcendenssé a közvetlenül megismert valóság határait, kapcsolta össze a földet és a mennyet” (Lisztóczy 2020a, 63). Az itt megjelent *Tükör előtt* című önéletrajzi ciklusa „a létösszegzés, a mérlegkészítés emberi és költői” dokumentuma. „Nemcsak esztétikai-poétikai, hanem eszmei-gondolati téren is a csúcsra jutott. Lázasan keresett szabatos választ a lét és nemlét alapkérdéseire. A derűt és a szenvedést, az életet és a halált keresztényi egységben látta [...]. Dsida Jenő esetében egyszerre megdöbbentő és fölemelő a létteljességnek, így a szenvedésnek és a halálnak az az elfogadása, amely nem azonos a beletörődés ridegségével. Ez a legnagyobb és legkeresztényibb bölcsesség, amit elérhet az ember. Egy gyötrelmes élet Istenben megnyugvó akaratával és a túlparti fények ragyogásával hirdette, hogy a szenvedés misztériuma krisztusi misztérium, a testi halál pedig a lélek újjászületése. Útkeresése, pályáíve és az eredményeként megszülető költői szintézis [... a] Szabó Lőrincéhez, Illyés Gyulához, József Attilához és a Radnóti Miklóshoz hasonlítható” (Lisztóczy 2020a, 63–64).

A nagykompozíciók közül, melyeket Görömbei (1996, 86–87) „öntanúsító” parafrázisverseknek tekint, kiemelendő a személyesség és biblikus egyetemesség harmóniáját mutató *Nagycsütörtök*, mely az emberlét nagycsütörtök éjszakai magára hagyottságát jeleníti meg (ld. Cs. Nagy Ibolya széles kitekintésű, mélyanalízisbe is hatoló tanulmányát [Cs. Nagy 2017]), illetve a *Psalmus Hungaricus*, Dsida Magyar Zsoltára.

A *Nagycsütörtök* az erdélyi magyar irodalom (rövid terjedelme ellenére is) kanonikus szövege, melyben a „transzilvánista szereptudat” rejtetten, keresztény szimbólumok révén jelenik meg, s amelyben a vallomásos jelleg kevere-

dik a látomásossal.⁹ A vilásképi átfogalmazás igényéről, a magyarság-hűség vallomásáról, egyúttal a rá kirótt „européer humanista és apolitikus” szerep elleni lázadásról még egyértelműbben tanúskodik a *Psalmus Hungaricus* (vö.: Takaró és mtsai 2017, 99; 101). A vers felidézheti a 16. századi magyar zoltárhagyományt, míg a „*vén zsidó zoltáros jajgatása Babylon vizeinél*” a 137. zoltárra utal. A refrén ötször szólal meg eredeti ószövetségi kontextusában, majd variációs formában: önmagára szórt átokként, ha népét, a magyart elfeledné.

A „Jeruzsálem” név alatt a zsidók városa, a Krisztus temploma, az emberi lélek és a mennyország városa jelentés¹⁰ mellé érti a magyarságot is. Ez arra a 16. századi reformátori párhuzamra utal, mely a törökkel sújtott magyarokat rokonítja Isten választott népével, s mely már a korai protestáns vallásos históriákban feltűnik.

*„Énekelj, hogy világgá hömpölyögjön
zoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele
s Európa fogja be fülét
s nyögjön a borzalomtól
és űrüljön bele! –:*

⁹ A *Nagycsütörtök* az 1933-ban megjelent kötet címadó verse – és ciklusa – volt. Reményik Sándor erről a Dsida-gyűjteményről is recenziót írt a *Pásztortűz*-be, felidézve, hogy Dsida verseire először Áprily Lajos hívta föl a figyelmét: „érdemes lesz gonddal kísérni további útján, mert lehet, hogy benne rejlik az erdélyi líra utánpótlása”. Reményik ekkor már biztos volt abban, hogy Áprily nem tévedett, mert immár „az erdélyi líra második nemzedékében szinte versenytárs nélkül, fejjel kimagasodva társai közül, magányosan áll”. S a *Nagycsütörtök* lapjait összehasonlítva a *Leselkedő magány* verseivel, megállapítja, hogy vilásképe letisztult, formai szempontból gazdagodott és tökéletesedett. „Nincs más erdélyi költő – idézi LISZTÓCZKY (2020a, 60) –, aki annyi s oly változatos formákba tudná önteni mondanivalóját, mint Dsida. Első kötetén is megérzett már ez a tudás. Ma szuverén ura minden versformának. Sok tanulmányon, klasszikus és modern versfordításokon edződött tehetsége idáig. Egyhúru poétáink között ő a versformák leleményes változtatója. Bravúros versfeladatok elé állítja önmagát, és állja a próbát.”

¹⁰ Az Aquinói Tamás *Summa Theologica* című hittudományi foglalatában idézett Jeruzsálem-példát a Szentírás többjelentésű értelmezéséhez idézi: BÓKAY 2006, 48. A zsidók városa szó szerinti vagy történelmi jelentés; a Krisztus temploma allegorikus vagy spirituális jelentés; az emberi lélek tropologikus, morális jelentés; a mennyország városa, vagy mindannyiunk anyja anagógikus, jelképes és misztikus jelentés.

*Mérges kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó, Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget
verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó, Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikoron hozzád hűtlenek leszünk,
ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!”*

Dialógusviszonyt alakít ki Kölcsey – a „magyar nép zivataros századait” idéző (s onnan eredően Isten büntetését a zsidó–magyar párhuzammal magyarázó) *Hymnusával* is, összevetve a két vers barlanghasonlatát. A *Psalmus Hungaricus* barlanglakója viszont már nem a tehetetlen üldözött, hanem vonító

*„Vadállat, tíz köröm
és csattogó agyar
s ki eddig mondtam: ember! –,
most azt mondom: magyar!”*

Dsida Jenő dacos kiállása azért is hangsúlyosabb, mert a zsoltár (egyszerre utalva a költő verseinek talán még a kortársai előtt sem ismert nagy számára, illetve lírikusi önképének és feladatvállalásának fordulatára) így indul:

*„Vagy félezernyi dalt megírtam
s e szót: magyar
még le nem írtam.”*

A 264 soros rapszódia 1936-ban keletkezett, de – Bánffy Miklós taktikusnak szánt beavatkozása miatt – nem jelent meg. S még két évig Dsida halála után sem. 1940 szeptemberében a kolozsvári *Keleti Újság* közölte Észak-Erdély visszacsatolása alkalmából, így a vers korabeli kanonizálását, s nemsokára Dsida Jenő feledésre ítéletét is meghatározta, hogy a magyar ellenállás és a nemzeti sorsvállalás emblematikus költeménye lett. A Dsida és életműve

„ébresztését” szorgalmazó Páskándi az ideológiai-eszmei üzenet mellett a kifejezetten irodalom-esztétikai alapokra szerette volna helyezni a „rehabilitációt”, s még a *Psalmus Hungaricus*ra sem fogta volna rá az „irredentizmus” vádját, mert a humanizmus, „a sorsközösség-vállalás krisztusi mozdulata” letagadhatatlan sajátja Dsida lírájának. A költő gondolatmenetét így összegezte: „az ember otthont épít, s önmagában megtisztulva az erkölcsi nemesség minőségileg magasabb fokán »meggyógyítja a világ kelését«” (idézi: Bertha 2012a, 50). Így szükségszerűnek mutatkozik a művészi-értelmiségi feladatvállalás kifejezése: „tanúsítani népük, nemzetiségük kollektív sorsát, szenvedéseit, küzdelmeit, megerősíteni a közösség történelmi emlékezetét és jelenlétét, s művészi-esztétikai többletértékekkel kiteljesíteni (más népek sorsával is összevethetően egyetemesíteni) ezt az elkötelező nemzeti-közösségi sors-tapasztalatot” (Bertha 2012a, 53). A zsoltáréneklő széles időtávlatokat átfogó prófétai szerepvállalásában ott van a mindenkori jelen időre való koncentráció szándéka, melyben az énekmondó nemcsak felismeri, de ki is nyilvánítja azonosságát a közösséggel, s ennek súlya alatt mond átkot akár önmagára is, ha megtagadná a nemzetét.

Lisztóczy László mutatott rá, hogy nem volt előzmény nélküli a *Psalmus Hungaricus* – az alapgondolat már fölfedezhető a *Pástortűz* 1925. október 18-i számában megjelent (köteteibe be nem válogatott) *Napkelet felé...* című versben, amelyben már megszólal „a történelmi Magyarország összeomlásának, Erdély elcsatolásának fájdalma, a Nyugat-Európából való kiábrándulás gondolata, Kelet nosztalgiaja [...], morális jelmezbe rejtetten a nyugati civilizáció kritikája, a modern krizológia érvelése, [a] »spengleri« válsághangulat” (Lisztóczy 2017, 23).¹¹ Végső soron szinte minden korábbi költői és emberi

¹¹ A menyasszonyához írt levél egy részletéből ugyanaz a kétségbeesés árad, mint a *Psalmus Hungaricus* soraiból, illetve hasonló elszántság, mint Reményik Sándor *Ahogy lehet* című verséből – állapítja meg LISZTÓCZY, kiemelve, hogy a levélben az említett Reményik-vers néhány kifejezése és a címe is föltűnik: „Aztán gondolj arra is, Kicsi Menyasszonyom..., hogy egy sorsüldözött, mindenből kifosztott, árva nép gyermekei vagyunk. Szegény nép a miénk, anyátlan–apátlan. És nekünk minden sokkal nehezebb. Szegény magyar fiúk, szegény magyar lányok sorsát osztjuk meg, amikor kínlódunk, és Istenbe, saját erőnkbe, lelki szilárdságunkba vetett hittel várjuk a jobb jövőt, a boldogságot. És nemcsak várjuk, hanem harcolunk is érte, foggal, tíz körömmel, ahogy lehet. Én megkönnyesedő szemmel gondolok erre mindig.” (Idézi: LISZTÓCZY 2020a, 162)

tapasztalata a *Psalmus Hungaricus* felé irányította, ide értve nemcsak magánéleti és kisebbségi sorsközösségi gondjait, de a Szent Ferenc példája által is ösztönözött szolidaritását a szegények és elesettek iránt (amit szemléltet például az *Öreg postás a város végén*, *Az utcaseprő*, az *Amundsen kortársa* vagy a *Bútorok* című verse). „Ez az indíték megcsonkított hazájához és a kisebbségi sorsra ítélt erdélyi magyarsághoz fűződő viszonyát is gazdagította, a *Psalmus Hungaricus* megírását is ösztönözte” (Lisztóczy 2020a, 109).¹²

Verseiben nyomom követhető a folyamat, amint a mulandóság, átmenetiség, ideiglenesség tűnékeny világából a végtelenség és örökkévalóság felé irányul a figyelme, s egyszerre szólal meg „a sejtelmes csodavárás, az otthon utáni vágy, az értelem- és boldogságkeresés nosztalgiája” – Kosztolányihoz hasonlóan ő is a „vendéglét” élményét fejezte ki. „Ki akart szabadulni a végesség börtönéből, az emberi sors korlátaiból és kelepceiből, amelyre személyes tragédiája nap mint nap figyelmeztette. A purgatóriumi állapot ideiglenességéből és átmenetiségéből a paradicsomi lét teljességére és tökéletességére áhítozott.” (Vö.: Lisztóczy 2020a, 114–115)

A *Psalmus Hungaricus* a választás verse is, költői és egzisztenciális értelemben egyaránt, a két póluson pedig – úgy tűnik – a magyarságot kitaszító

¹² A *Psalmus Hungaricus*ban az Európa és magyarság kettősségében feltűnik az a motívum, hogy „nyolc nemzet nyelvén” szólt, és „minden fajták lelke” fürdette, s töredelmesen vajja be: „Csábított minden idegen bozót”. Dsida széles európai látókörrrel és nyelvtudással rendelkezett. („Firenze képei, holland virágok, / zöld tengerek halk, álmos loccsanása, / ájultató gyönyörűségek, / Páris tüze, Velence csillogása, / még lelkemet is lehunyom, / bezárom, hogy ne lássa” – olvassuk a harmadik szakasz kezdetén.) Erre a műveltségigényre is Benedek Elek ösztönözte, aki „életre szóló útravalót adott ifjú barátjának. Személyes példájával, egész tevékenységével szülőföldje és nemzete iránti hűségre, szeretetre nevelte őt. Nem a nemzeti öncélúság és kizárólagosság hirdetője volt: a krisztusi tanok szellemében más népek sajátos értékeinek a megbecsülésére, idegen nyelvek tanulására biztatta kis tanítványát” (LISZTÓCZY 2020a, 40). Az irodalomtörténész felidézi Karádi Nagy Lajos neki címzett levelét is: „Hibátlanul tudott: németül, franciául, románul, nem tökéletesen angolul és oroszul, de ez nem gátolta abban, hogy Puskin néhány versét magyarra fordítsa. És ami még jobban bizonyítja nyelvértékét: egyike volt azoknak Erdélyben, akik dr. Kiss Géza egyetemi tanáron, az elhunyt Gálffy Zsigmond unitárius kollégiumi igazgatón és Baráth Béla kolozsvári római katolikus apát-kanonok plébánoson, valamint Márton Áron jelenlegi erdélyi római katolikus püspökön kívül a legjobban tudtak latinul. Csaknem folyékonyan beszélt latinul.” (LISZTÓCZY 2020a, 42)

Európa és az egyetemesség-eszmény által tévútra csábított magyarság áll. A rapszódia negyedik szakasza ezekkel – a korábbi ellentétpárt tovább fokozó és egyre indulatosabb – sorokkal indul:

*„Mit nékem most a Dante terzinái
s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant,
mikor tetszhalott véreimre
hull már a föld és dübörög a hant,
mikor e bus kor harsonája
falakat dönt és lelket ingat,
mikor felejtett, ősi szóra
kell megtanítani fiainkat,
mikor rémít a falvak csendje
s elönt a semmi árja minket
és szülni kell és nemzeni
s magunk képére kalapálni
vánnnyadt gyermekeinket!
Mit bánom én a történelmet
s hogy egykoron mi volt!
Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő,
mikor anyád sikolt?!
Európa, én nagy mesterem,
lámcsak mivé lett fogadott fiad:
mily korcsbeszédű, hitvány,
elvetemült és tagadó tanítvány,
addig paskolta áztatott kötél,
míg megszökött és elriadt.”*

Nem lehetsz bölcs, nem lehetsz költő, „ha anyád sikolt”! Ebben a sorshelyzetben relativizálódik a történelmi idő, mert csak a létidő számít, a múltat és a mindenkori jövőt is összefogó és meghatározó jelen. Így a rapszódia-zsoltár a magyarság sorsának tükrében Dsida saját értékválasztásait is sorra veszi – benne azzal az ars poetica-váltással, amint a klasszicizáló szépségeszménytől, a transzcendens erkölcsi parancsokon és krisztusi sorstársai iránti együttérzésen át, eljut a magyarság melletti, minden körülmény közötti kitartásig:

*„Sok tévelygés és sok kanyar
után jutottam ide:
ha bűnös is, magyar
s ha tolvaj is, magyar
s ha gyilkos is, magyar,
itt nincsen alku, nincsen semmi »de«.”*

Posztumusz pillanat

Visszatérve a *Szeretnék* című vershez: a „megváltott világ” még nem az evangéliumi élmény – mint amilyen önmeghatározó sorspárhuzam bontakozik ki a halála előtt írt *Út a Kálváriára* című verséből –, inkább a keleti vagy panteisztikus filozófia nyomait tükrözi. (Nem a hasonló című, egy évvel korábban keletkezett verséről van szó, noha már abban is egymásnak feszül a vágy és a lemondás. Mert sem adni nem tud „mesélő nyelvű harangvirágot”; sem pedig kimondani „bűbájos éjről tündéri álmot”. Ha letépi, ha kimondja, mindkét kincse a semmibe tűnik...)

A „cselekvő jóság” itt még (vagy már?) a szemlélődés békéje, a természetel való teljes eggyé válás nyugalma, a végtelenben való lecsöndesülés (vagy a végtelenné válás) iránti vágyakozás. (A *Leselkedő magány* egyik versében – a *Megbocsátod-é?* című darabban – antropomorfizáló alapú panteista metaforák sorát adja: „Szél vagyok”; „Nap vagyok”; „Fű vagyok”; „Víz vagyok”; „Árny vagyok”). A lehetséges olvasatok – avagy a költemény beszélőjének léthelyzet meghatározása – közötti dinamikus ellentét megjelenik a költemény belső feszültségében. A lemondó nyugalom felszíne vagy látszata mögött csupa izgatottság vibrál a versben – miként az örök körforgás megbékítő ereje és a csillagok „nyirkos tüzei”-nek sistergése és a „planéta-pályák száguldó ívén” szétszakadó felhők kiáltása is a lírai alaphelyzet része. Vajon a csodálat vagy a félelem, az önátadás vagy a menekvő remény hangzik-e föl? Az *Angyalok citeráján* kötet *Elárul, mert világít* című versében áll e két sor:

*„A hold, a csillagok kioltva.
Rohanok, rémeset sikoltva.”*

Az elfogadás (és a mély katolikus neveltetésből fakadó hit), illetve a félelem az ismeretlentől folyton hadakozik egymással. A megbékélés, az „ismerőssé” tétel inkább a harmónia felé vezet, mint a személyes sors elleni tiltakozás már a *Leselkedő magány* utolsó ciklusában, az *Eltűnő vonalak Rövid napló* című versében is ezt írja:

*„A csillagok fényes esője alatt
bőjtölök és imádkozom este
és a Halálnak minden vacsoránál
külön tányért teszek asztalomhoz.
Ha kérdeznek, halkan felelek,
hiszem a föltámadást.”*

Mindenesetre a *Szeretnék* című vers tizennyolc éves ifjú költőjének rajongása még akkor is átsüthet a sorokon, ha megkeseríti a betegség tudata. Rajongása a természet és a mindenség iránt egyúttal panteisztikus titokkeresés. A hétköznapiiban észreveszi a „tündérit”, és a tündéri mögött fölsejlik az isteni; és az isteniben az ősi, az egyetemes, az atavisztikus, ami szükségszerűen lesz egyúttal gyermeki is.

Akár a megbékélést, akár a mindenség iránti rajongást véljük is irányadónak, az *„úgy maradni”* fordulópontot jelöl a versben. Valami ugyan beteljesült, de a vágyakozás tapasztalata óvatosságra int. A nappalok fénye (az élet) és a csillagok *„simogató ezüst fénye”* (a halál vagy a béke) transzcendens minőségében is különbözik. A *nekidőlni egy fának* helyzete az *átváltozni fává* óhaja lesz. Dsida „óvatossága” is inkább a fokozatosság felismerése:

*„...Először egy napig maradni ott
azután két napig
azután három napig,
azután mindig...”*

Szokolczay Lajos úgy véli, hogy ha csupán az *Erdélyi Helikon*ban megjelent Dsida-verseket (csaknem hatvan költeményt) vesszük alapul, „akkor is zseniális költő-arcot kapunk”. A Láng Gusztáv által elemzett „expresszionista (avantgárd) korszakról az életvidámságot bekormozó »szenvedés végtelen-

ségéig» (Szerb Antal) a költő számára a vers élet-halál futam. Önmaga – és a világ megváltása.” (Szokolczay 2024, 9) Vagy, mint Bertha Zoltán fogalmazott Dsida Jenő „korszerű szépségéről”: „A költő világképének alapértékei, szemléletének jellegzetes alapvonásai (»áhítat és humanizmus«) nyilatkoznak meg Dsida írástudói működésének, írásművészetének minden területén. [...] Játékos életöröm és elégikus elmúlásérzet; delejező szépség- és formakultuszba oltott harmóniavágy; éteri létderű és átesztétizált haláltudat transzcendens-mítoszi kisugárzása” (Bertha 2012, 38).

A *Szeretnék* hasonlóképp sugalmazó erővel telített „organikus esztétikai és etikai világérzékelés, a tiszta és eredendő csodálaton alapuló bölcséleti kitarulkozás”. Ezért lehet érvényes akár a rajongó életöröm és az életvágy, akár a fává és vízzé és csenddé változás természet- vagy mindenség-áhítata szerinti olvasat. S hogy hol van benne a metafizika? – Előbb csak egy napig, azután mindig hallgatni a Fényt és Csöndet. „*Úgy maradni, / míg feljönnek a csillagok, / és simogató ezüst fényüket / fejemre hintik*”. Nem a lemondás vagy a keserűség üzen, inkább valamilyen cinkos kacsintás bujkál a vers mögött: de hiszen a Mindenség megismerésének öröme vár rám...

A fentebb közcímként megfogalmazott „posztumusz pillanat” nem oximoron vagy paradoxon. Inkább az idő viszonylagosságát vagy – Dsida költészetének tükrében – a halál utáni idő megélésének a helyzetét vetíti elénk. S majd látni fogjuk, hogy nincsen különbség öt perc vagy ezer év között az ünnepi, a kairoszi időben.

„... arcom romló földi mását”

Dsida Jenő a húszévesen (a tanulmány írásakor éppen 99 évvel ezelőtt), 1927. június 3-án keltezett *Időszámítás* című költeményében fogalmazta meg, hogy „*Minden szív külön bolygó*”; „*Minden szív külön óra*”, és saját időszámítás szerint „*öregszik önmagának*”. A négy versszakból álló verset így fejezte be:

*„Minden öt percben egyszer itt az ősz:
a fecskék tovamennek –
És én csak sírom ősi bánatát
ezeréves szívemnek.”*

Közben föl villan ebben a szuverén időszámításban Petőfi ötszáz és Ady talán kétszer annyi éve – a fiatal költő ezzel el is helyezi önmagát Petőfi és Ady mellett, mintegy Ady szerepébe lépve (vagy éppen Adyt e helyről kitaszítva). Ebben az értelemben akár alakváltoztató próteuszi szerepjáték, akár ars poetica utalás is lehet a vers, de azonnal rámutat Dsida költészetének egyik alaptulajdonságára: az elmúlás- és haláltudat egzisztenciális-metafizikai, illetve a mikrovilág apró csodáinak és örömeinek kettős vonzására. – Ezért szerepjátéka inkább mélységtitkokat kereső orpheuszi.

Nemes Nagy Ágnes Dsida Jenő-portréjában (2022) épp az „üvegfestmény-szerű és mégis éles aprórealizmus” jelenlétét, a teremtett világ szinte észrevétlen szépségeinek szemlélését, illetve a szépséggel összekapcsolódó halál-érzést nevezte meg költészete lényegeként, ami olyan, mint „egy fényesen drapériázott szenvedés, egy végigénekelte Kálvária”. Hangját a nehéz mérték alakította, a tündöklő rím, az olvatag zene, valamint az egyszerre áttetsző és súlyos kép. Közben megjelent a kisebbségi sorstudat és a sebesedő magyarság átélése, ami kiteljesedett a *Psalmus Hungaricus* „rekedt, nagy kiáltásában”, tükröződött társadalmi érzékenységben, a „halállal eljegyzett” szerelem élet-himnuszokkal váltakozó ritmusában. Mind mellett kísérte őt a kereszt és a Krisztus-arc, amely „hol parabolaként, hol közvetlenül át-átvilágítja a költő egyre súlyosabb égboltját” (Nemes Nagy 2022, 556–557).

Nemes Nagy remekbe szabott személyes hangú esszéportréja nyitányaként a házsongárdi temető Dsida- sírfeliratát idézi:

*„Megtettem mindent, amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
felejtsd el arcom romló földi mását.”*

Szűk három évvel halála előtt, 1935. július 9-én írta ezt a négysorost Dsida Jenő – ugyanezt idézi ráhangolásként Áprily Lajos is az általa válogatott *Tóparti könyörgés* címmel 1958-ban kiadott kötet bevezető esszéjében, mondván: az utolsó sort nem tudja teljesíteni, mert fölremlik előtte a 19 évesen Szatmárról Kolozsvárra érkező költő arca, mikor bekopogtatott az *Ellenzék* című lap irodalmi mellékletének szerkesztőségébe. Együtt van a négysorosban a rezignáció és a remény: „csak arca romló, földi mását kell elfelejtenünk, őt nem” –

magyarázza a sorokat Nemes Nagy, aki magát is a bűnösök közé sorolja a feledésben. Mert felemás (vagy „szakadékos”) képet mutat Dsida „nem az elfelejtéssel kezdődött”, mégis „az irodalomból való kiiktatással” folytatódó utóélete (vö.: Nemes Nagy 2022, 557), arcmásának változása az időben. S itt kapcsolódunk az ars poetica utaláshoz.

A Dsida Jenő költészetét meghatározó haláltudat – ami Várkonyi Nándor 1942-es értelmezése (2021, 385–386) szerint az öregségtől való félelemként is fölfogható – sajátos „stilizációs rendszert” alakított ki, melynek eredménye a „szörnyű” átformálása szépséggé. S erről az interpretációs keretről juthat eszünkbe Milan Kundera, aki „egy halál szépségéről” beszél *A függöny* (2005, 30–34) című kötetében. A szöveghely arra is rámutathat, hogy ez a szépségbenyomás a rejtélyből, az emlékezés homályából és a kifinomultan érzékeny esztétikai észlelésből fakad. A rejtőzködést a szépség nélkülözhetetlen jegyeként határozza meg a kortárs dél-koreai-svájci filozófus, Byung-Chul Han is. Szépnek lenni nem más, mint leplezve lenni, mert a valódi műalkotás titokként mutatkozik; „a szép tárgy csak burkában marad az”, és „a metaforákból készült szép köntös”, a leplezett fölmutatás, a sejtetés tesz minden dolgot és jelenséget a vágyakozás tárgyává (Han 2021, 42). A szépség tehát a stilizálás révén válik megállított pillanattá az időben, amikor az ember rájön arra, hogy a létezés racionális rátságának éppen a létezés metafizikai szépsége lehet az ellenpontja.

Hasonlít ez Kosztolányi halálelfogásához. Vele állítja párhuzamba Nemes Nagy nemcsak a költészetét, hanem a Dsidához fűződő viszonyát is. A Dsida-életművet gondozó Láng Gusztáv (2015) szintén külön tanulmányt szentelt e párhuzamnak. A halálérzést szépséggé alakító stilizálás módja lehet vallásos (mint a legősibb gesztus), lehet filozófiai (mint Senecánál), menekülő (mint Adynál), lehet szembenéző (mint Camus alapállása), erkölcsi (például Babitsnál) – de „Dsida halált stilizáló mozdulata a szépség felmutatása”, mely bár magán hordozza a „*fin de siècle*” életérzését, Dsidánál viszont „mindez szorosan vett, életrajzi valóság. Talán azért olyan édes. Hogy fő mesterével, Kosztolányival szóljunk: »a jajra csap a legszebb rímmel«” (az *Esti Kornél énekéből* idézi: Nemes Nagy 2022, 555).

Milyen út vezetett e rövidre szabott életműben a haláltudat és a szépségeszmény összefonódásáig? A súlyos szívbetegségével már szembenéző ifjú költő első kötete a 21 évesen, 1928-ban kiadott *Leselkedő magány*. Ez a követ-

kező két verseskönyv „előhangjának” is tekinthető, útkeresésnek a *Nyugat* második és épp induló harmadik nemzedékének (a szabadverset és a századfordulós klasszikus verselést váltogató) modorában. Az 1933-as *Nagycsütörtök* már az igazi Dsida hangja, s az 1938-ban (de már csak halála után) megjelent *Angyalok citeráján* című kötettel együtt rajzolódik ki a pálya íve, többekkel párhuzamosan „a szabad verstől a kötött vers felé, az avantgarde-től a formaművészet felé és – rá külön jellemzően – a disszonanciától a halál és szépség, szépség és halál keretében felfogott harmónia felé” haladva (Nemes Nagy 2022, 556).

A rövidre szabott életművet félbetört pályaként is emlegetjük – harmincegy évesen „fölfelé haladó ívről hullva le” búcsúzik a költő. Várkonyi Nándor mégsem érzi torzónak a művét, mert abban a „teljes ifjúság” van benne, noha öntudatlanul is sürgette őt a halál sejtelve. De mivel maga volt „a testet öltött vers” – és gyermeki lelkében végig ott volt a játék öröme, így a beteljesülés is –, nem lehet tudni, mit mondott volna még harmincegy éves kora után. Nem volt tehát torzó, „nem tört nagyokra, mert kis dolgokban is meglátta a nagyságot, »az öröklétet egy homokszemben«. Az emberiség szenvedéseit az ifjúkor vitalitásával élte át, keserűséggel és szeretettel, de minden program nélkül” (Várkonyi 2021, 385).

Láng Gusztáv azonban érzékeli a „program” jelenlétét Dsida szerepmodelljében: mégpedig az „esztéta költészetprogram” Kosztolányitól való átvételét. „Dsida, Kosztolányival egybehangzóan, a költészet érdekmentes tisztaságát védelmezte – sohasem jutva el a politikai vagy egyéb programok tétel-cáfolatáig”, sőt, e programokkal adott esetben még egyet is értett (mint József Attila *Döntsd a tőkét* című kötetéről írta). Dsida tehát „nem a társadalmi program, hanem a programköltészet ellenfele” (Láng 2015, 80).

A halállal „eljegyezve”

Dsida Jenő népszerűsége az 1940-es években megkérdőjelezhetetlenné vált (Rónay György válogatásában és bevezetésével 1944-ben jelent meg kötet), majd következett a sztálinista „privatizáló líra” cenzúrája. Kisebb válogatások – mint utaltunk erre fentebb – csak 1958-ban (Áprilynak köszönhetően), 1965-ben és 1966-ban (Katona Tamás és Szemplér Ferenc közreműködésével),

majd 1980-ban (Jékely Zoltán és Lengyel Balázs munkája nyomán) jelenhettek meg. Összegyűjtött verseit és műfordításait 1983-ban adta ki a Magvető (az utószót Láng Gusztáv írta, a bevezetőt és a jegyzeteket Szakolczay Lajos). S közben nemcsak az „adminisztratív elhallgattatás” működött, hanem bekövetkezett a magyar irodalom ízlésváltozása is. Noha a *Nyugat*-nemzedékek félműlttá váltak, majd klasszikussá szilárdultak, a biztos viszonyítási pontokat a modern költészet temperamentuma elhomályosította. Maradva Nemes Nagy Ágnes szóhasználatánál: a világlírával párhuzamosan kezdetét vette a magyar költészet „szépség-elvonókúrája” – és ennek lett az áldozata Dsida Jenő költészete is.

„Dsida áttetszőbben, az angyaliság lebegésével folytatta azt, amit amúgy is szerettem. Egy asztrálestetű *Nyugat*-eszmény, amely kibújjik a *Nyugatból*, fölötte vibrálva és mintegy búcsút intve egy nagy korszaknak – ez volt nekem az ő verse. [... Aztán Dsida] egy időre túl széppé, túl dekoratívvá vált előttem. Ami azelőtt édes volt, azt cukrosnak éreztem, ami zenei volt, lejátszottnak, ami könnyed, könnyűnek” – olvassuk Nemes Nagy bűnvallását (2022, 560–561). Pedig „fátyolos édességeinek éles kontúrjai” csupán a klasszicizálódás folyamatában alakultak át nosztalgiává, ami a hiányból fakad – talán a haláltudat és a szépségeszmény összefonhatóságának hiányából.

Dsidát olvasva újra, „úgy érzem, mintha egy bekormozódott színesüvegablakot sikerülne lassan letörölnöm a magyar költészet nagy, zegzugos, pompás palotájában, egy 20-as, 30-as évekből való ablakmozaikot, amelyen át [...] a nagy magyar *Nyugat*-nemzedékre látni, de az a szín, az a rajz, az ólomkarikák pontos, éles körvonala, sőt a besütő túlvilági fény is Dsidáé. [...] Szemembe fogadom újra nyüzsgő, csokonais, szecessziós angyalkáit, halálszagú és üde rokokó erotikáját [...]. Végiglépdelek vele a tökéletes hasonlat tökéletes lépcsőfokain a *Sötétség versében*: »Mondd, néha mártottál-e már / hófehér cukrot barna lébe...« – amely szinte-szinte úgy hat, mint egy mozdíthatatlan allegória [...]. És szívesen hallgatom érzelmességét is [...], hiszen valósággal ki vagyunk éhezve érzelmre az emóciók XX. századi nagy devalvációjában: „A seb szép csendesen begyógyult / – ó, angyalok bús, kék szeme! / a seb már nem sajog, begyógyult, / – ó, halkan bűgő, mély zene! – / a seb már régesrég begyógyult / és mintha mégis vérzene” (*Út a Kálváriára*).” (Nemes Nagy 2022, 563.)

Kanyarodjunk vissza a már sokak által említett Kosztolányi-párhuzamra! Láng Gusztáv a hatás- és motívumvizsgálatok nyomán megalkotja a sajátos kettősportrékat nemcsak Kosztolányi, de József Attila és Pilinszky János mellé is helyezve Dsida „Veronika-lelkét” és arcát (Láng 2015). Kosztolányi hatásáról szólva kijelenti: „nem annyira a stílári, műfaji és motivikus átvételek a lényegesek, hanem egy költészetmodell és egy költői szerepmodell meggyökerezése, vagy pontosabban egy olyan Kosztolányi-olvasat kialakítása, mely e modelleket igazolja és konkretizálja.” S hozzáteszi: Dsida életpályáján több olyan mozzanat is van, amely ennek a szerepkör-kialakításnak az igényére mutat. Ilyen a *Keleti Újság*ban indított *Anyanyelvünk* rovat, mely műfaji szempontból „szinte teljes egészében Kosztolányi nyelvűvelő munkásságát követi: esszéisztikus közelítés, a nyelvi szépségek esztéta átélése, az anyanyelvhez való hűség vallomásos hangoztatása” (Láng 2015, 79–80).

Várkonyi Nándor a világ minden érzése, minden képe versbe foglalásának vágyától, a szó mágiájától és az öröm ösztönétől hajtott Dsida költészetének dimenzióit miniatűr portréjában is képes fölvezetni. „Lírai epikureus, mint a fiatal Babits és Kosztolányi; a modern iskola egyenes folytatója, dallamos hangszerelése Tóth Árpádra emlékeztet, de barokkosan halmozott játékosága még messzebb, Faludiig, Amadéig megy vissza.” S ott van a nyugalanság és a „kiáradó lélek habzása”, a magánytól és elfulladásától való félelem, a védekezés és az önfelmutatás is – „csupa dinamizmus, színkeverés, győzelmes küzdelem a forma eleve vállalt nehézségei s a tisztán megőrzött tartalom között”. Végül megérkezett „a nagyvonalú, lendületes líráig, a romantika örökségéig, melyet a modern apróművészet elhanyagolt. S így jutott el a közösségek költői átéléséhez is; így nőtt bele az erdélyi irodalom történeti pártosztól és fanyar földszagtól telített légkörébe. *Psalmus Hungaricus* című hatalmas verse az erdélyi léleknek egyik legszebb megszólaltatása.” (Várkonyi 2021, 385–386.)

Nemeskürty István irodalomtörténete újabb párhuzamokat kínál, mikor az evangéliumi tematikát újraformáló verseiben a középkori dallam- és a Csokonai-féle ütemvilágot is fölfedezi. Szintén kiemeli, hogy Dsida leginkább Kosztolányi örökösének tűnik, mert „megfigyelőkedve, impresszionista ábrázolásmódja erre látszik vallani”, azonban áhítata és vallásossága Babitséhoz közelíti; „egyszermind pedig a költői-lírai epika megújítója, s ebben Arany János költészetének modern folytatója” (Nemeskürty 1993, 989–990).

Nem az expresszív benső-kifejezést, nem a vele ellentétes irányú, benyomásokból és hangulatokból, a lélek „optikai” játékaiból táplálkozó impresszionizmust vagy a környezet megfigyelésének tárgyilagosságát helyezi fókuszba Beney Zsuzsa „versközelen” járó kötetének (2015) esszéje, hanem a lírai szürrealizmust. Úgy tűnik, mintha a (nem sokkal halála előtt, 1938-ban írt) *Légyott* című Dsida-vers egy mindennapi, ismerős színtérből, a kis szobából indulna útjára, ám azonnal egyetemessé tágul a tér: „*A kis szobában / csillagok heverték*”. A föld és az ég, a mikro- és a makrokozmosz a legnagyobb természetességgel lép kapcsolatba egymással e látomásban.

A *Légyott* szürrealista jellegét nem vonjuk kétségbe abban az értelemben, hogy egyetlen, hosszan áradó képben bomlik át a valóság a képzeletbe, hogy az álom és az ébrenlét határára helyezi a lírai beszédet. A szobában aludhat ugyan a kedvese is, mint Beney értelmezi (2015, 91–92) a versből élénk táruló látványt; a szeme, haja, szíve, keble, szája és keze valóban felidézi a szerelmi légyottra érkező, majd épp elalvó nő alakját. Azonban „*a toronyórák / egyre-másra vertek*” a nyitóképben, majd a „*nyirkos ujjai / halk zizzenéssel / sorra földre hulltak*” sorok a zárás előtt az elmúlás, a halál képzetét erősítik föl. A közelgő halál személyesül tehát meg itt.

Ezért (a magunk részéről) nem annyira (vagy elsősorban) szürrealistának, mint inkább tudatosan komponált allegorikus (és metafizikai) „életképnek” foghatjuk föl a költeményt, melyben a halállal a szerelem után elalvó lány (a régi emlék vagy az ifjú feleség) alakjában találkozik a lírai beszélő, vele zajlik le a „légyott” aktusa. (A „légyott” biográfiai szempontból sem értelmezhető a versidő konkrét helyzeteként: Dsida, több évnyi jegyesség után, 1937 júniusában vette feleségül Imbery Melindát – az érzéki élmény mindenképpen fogalmivá, tehát metaforikussá, egyúttal metafizikai allegóriává alakul át. S arról se feledkezzünk meg – aki otthon van kicsit a költői „ihlet” világában, az tisztában van ezzel –, hogy a költő csak a legritkább esetben veti papírra azt, amit éppen lát vagy átél; az élmény sok szűrőn keresztül, az emlékezés és a képzelet párlóedényeiben alakul át költeménnyé.)

Lengyel Balázs is azt állapítja meg Dsida Jenő költői arcképét kutatva az *Angyalok citeráján* hangzó versekről, hogy egyre inkább „letompította bájának túl édes ízeit, meztelenebbé tette, egyszerűbbé. Miszticizmusát pedig konkrétabbá szűrte le, borzongatóan hitelessé. [...] Ez az ömlő iszonyat, észvesztő egyszerűségű tény értelmezi Dsida halálverseinek sorát. A költő a

megsemmisülésben vagy azon túl realizálja az élet tényeit. Amit átél, szerelmet, találkozást, idillt, szinte a lét határán túl éli át. Ez a léterzet diktálja [...] az *Út a Kálváriára* szerelmi mítoszát; a *Légyott* megsemmisülésbe olvadó szerelmét” (Lengyel 2011).

A beszélő a leírás mellett csupán egyetlen egyszer szólal meg – szinte „a lét határain túlról” nézve a lét határain innenit – egyes szám első személyben: „*Kezéhez értem*”. Ettől az érintéstől, a megfigyelést követő fizikai kontaktustól változnak hervadt szirmokká a nyirkos ujjak. S itt is fölfedezhető a Kosztolányi-párhuzam: az egyre-másra verő toronyórák földézik *A szegény kisgyermek panaszai* ciklus *Azon az éjjel...* kezdetű darabját, mikor „*az órák össze-vissza vertek*”. Azon az éjjel „*holdfényben úsztak mind a kertek*”, Dsidánál „*A kis szobában / csillagok heverték / sepretenül*”; Kosztolányinál „*égett szobánkban gyertya, lámpa*”, Dsidánál „*A száj fölött / ibolyalángok gyúltak*”; s míg a *Légyott*-ban „*hervadt szirmok*” hullanak, a Kosztolányi-versben „*azon az éjjel / halt meg szegény, ősz nagyapám*”.

Pontosan ez volt az a mozzanat, mikor Kosztolányi (naplójának tanúsága szerint) felismerte, hogy a halál ellen fog küzdeni, mégpedig a szépséggel – úgy, hogy verset ír. „Ők azt hiszik, hogy csaló vagyok, és hogy nem minden betűm a halál mélységéből sarjad. Ők nem tudják, hogy az én virágaim a gyökerekkel a sírokba nyúlnak. Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt: a halál. Más nem. Azóta vagyok ember, mióta a nagyapámat láttam holtan, kilencéves koromban, azt az embert, akit talán legjobban szerettem akkor. Költő, művész, gondolkodó is csak azóta vagyok. Az a roppant különbség, mely élő és halott közt van, a halál hallgatása megértette velem, hogy valamit tennem kell. És verseket kezdtem el írni. Ha nem lenne halál, művészet sem lenne.” (Kosztolányi 1996, 222–223)

A „szív” motívuma Dsida költészetében

Az „ezeréves szív” képe egyetemes lírai metafora, ám Dsida Jenő költészetében nem vonatkoztatható el egészen a korán felismert szívbetegségtől sem, a halállal való „eljegyzettségétől”. Noha nem vállalkozhatunk arra, hogy a „szív” szó lírai életműben azonosítható mintegy hatszáz (!) előfordulását külön-külön megvizsgáljuk, néhány példát megemlítünk költői szerepére vonatkozóan.

Az első kötet legelső versében (*Fáraók sírja felé*) a lírai beszélő elképze-
li, hogy a sivatagban majdan megtalálják földi porhüvelyét egy „holdas éjen”. A
„szív”, a „kincs” és a „titok” alkotja meg az embert, az „is” szó ismétlése ezt
az egymás mellé rendelést sugallja, ám a felsorolás egymásra épül, mintegy
a szív metaforája lesz a kincs és a titok; vagy ellenkező irányból fejtve a képet
föl: ami titok marad, az a rejtett kincs, s ez a kincs pedig az emberi szív.

*„Lebontják, ássák a fövenyt
és megtalálnak:
a szívemet is,
a kincsemet is,
a titkomat is.”*

„Szívünk egyre fulladtabb zuhanásá”-ról beszél a *Visszatért lovagok* című vers-
ben – s a lírai jelenet itt is a hold (mint női minőség) „elrejtett arca” mögött
zajlik le; a szerelmes párok „gerjedt szívűek” (*Sötét szobor a város felett*); s az óra
(a múltó idő Kosztolányinál is a halállal társuló) képe egyúttal szív-allegória
az *Emberek* című vers végén:

*„Az emberek kitépték harangozó szívemet
s felakasztották a falra:
Róla nézik: hány az óra –
és kúrjantanak, ha megáll.”*

Sorjáznak tovább a képek. „Jégpáncélos szívem meg se dobban” (*Kitéve*); „szédült
zuhanás / van a szívem helyén” (*Apokalipszis*); az ég és föld közötti lét bizonyta-
lansága szól a *Mindeneket látó dalban*: „s a szívem, s a föld, s a kavargó minden: /
egyetlen sajtó, szédült panoráma”. Magáról nem is beszél, mert tudja már, „hogy
patakzó, nyílt sebe vagyok / a szívenszúrt, a nyomorult világnak” (*Circumdede-
runt me...*); a tó mélyének látomása szintén apokaliptikus, mert a tó: „sötét álom a
szívem fenekén” (*Ősz a sétatéren*). Jajkiáltás hangzik az *Itt feledtek* soraiból: ott
áll a kertben, olyan, mint a többi ember: „kétkezű, kétlábú, mint ti, / pirosszívű,
vonagló életű, / azonfelül költő, aki szépeket akar írni / s felétek tárja karjait”. – A
Valami eltörött című versben pedig:

*„Szemek futnak a hideg holdig.
Egy kisfiú a szívét fogja,
a toronyra néz, a levegőbe:
úgy fél, hogy összeomlik.”*

A Kuncz Aladárnak címzett verseiben (*Légy már legenda*) többször is felbukkan a kép: „s pillanatra megáll fulladozó szívem”; a Hamlet-monológától (és a Halál, az „elalvás” sejtelmétől) „zsibbadtan meg-megáll a szív”; aztán már épp rohanni kész a szintén a *Nagycsütörtök* című második kötet figura etimológicáktól színesített, jambikus-anapesztusi mértékével és játékos-komor disszonanciáival Kosztolányit is (*Boldog, szomorú dal*) idéző dallamversében (*Szerénád Ilonkának*):

*„A fűzgaly a vízre lehajlik
zsolozsma a vízcsobogás
a hab zokogása morajlik
morajlik a szívdobogás
borúsra borul be az ének
bús nász-ima színkeverés
zörögve dorombol az ének
a gyászlila csipkeverés.”*

Egy halott leányka emlékétől „üvegszívem szirmai töredeznek” (*Túl a jégmezőn*); a *Nagycsütörtök* ciklus *Kettétört óda a szerelemhez* című 1931-es versében nem elég a lüktetve fájó fej a szerelem célját faggató kérdéstől, de „szívemre / nyirkos kétkezdés nehezül”. A füledt árnyak „szurtos éjféketére markolásszák / szívedet” (*Éjszakák*); és mintha erre a félelemre felelne a *Szerelmes ajándék* ciklus nyitóverse (*Olyan egyszerű*):

*„S ha sárga levél hull lassú gyásszal,
bölcsen mosolyog tömjénzagú szívem:
Milyen jó lesz a mennyországban!”*

A szív Dsidánál valóban az emberi lényeg, magának az életnek a metaforája. S a szív képes kifejezni az egyetemes közösséget, a szerepvállalást is:

*„Hiszen mindenki szíve voltam.
Minden sírhantra én hajoltam,
minden bölcsőnél ottan álltam,
minden porontyot én dajkáltam,
én tanítottam, én neveltem,
minden kunyhóban én teleltem”*

– olvassuk a *Hulló hajszálak elégiájában*. A *Tündérmenet* című dalban pedig – a három versszakban kibontott képben – egy temetési menetet jelenít meg, s írja le benne „a szív temetését”. És amennyire szerelmi vallomás (a zárósorban ismét feltűnik a hold, a női jelkép), éppúgy lehet búcsúvers is az élettől:

*„A tücsök cirregve fölneszel.
Testem hús álmokat iszik.
Apró csillagos éjtündérek
a szívemet hozzád viszik.*

*Parányi szekérre fektetik,
pihék, mohák közé, puhán,
befödik zsenge nefelejccsel
s lehelnek rá éjfél után.*

*Húzzák lassú, nyüzsgő menetben
– szemükben harmat, áhitat –
csigák s iszonyú nagy füvek közt,
a sárga holdvilág alatt.”*

A búcsúzás egyre inkább az elengedés Dsidánál. Míg a *Kóborló délután kedves kutyámmal* „riportverseiben” az epitheton ornansként jelölt „hűszívű” kutya mellett a lírai beszélő „telt-szívű” és „feltárt-szívű”, s benne „az üstökösök vad / ujjongása nyilallik”. És amíg „bent a szívem már nyugtalanul készült muzsikáló / versfoszlányok, tündér titkok után iramodni”, az *Így dúdolok az uccán* című őszi – játékos-keserű, epilogikus-epikus, természetpátosszal és öniróniával egyszerre teli – dalában a város „hörgő zűrzavarában” a „zümmögő zenébe” folyton bele-
szól „a rekedthangu gond”.

Kimegy az erdőbe inkább, ott vet számot az életével; remete Assisi Szent Ferencként beszél az állatokkal („*medvék és farkasok / hevernek lábaimhoz*”); a „szeret – nem szeret” játékot örök gyermekként Istennel játssza újra a szirmokon; önként rejtőzik el, várva a „szép halált”; talán még egy fricskát is ad hiú vágyainak a sztoikusokra emlékeztető bölcs, belátó iróniával.

*„Nem bújt el senki jobban,
nem hal meg senki szebben.
Úgy hull rám az örök csend,
úgy száll, keringve lebben,
ahogyan – míg a lombot
lágyszél fuvalma rázza, –
kis ájult gyík fölé
hull a levelek száza.*

*Szívemből kék virágot
sarjasztok kedvesen:
hadd bukkanjon reá
sétáló kedvesem,
ki két napig pirosra
dörzsölte szép szemét,
mivelhogy béke lettem,
boldog por és szemét.”*

Rehabilitáció vagy irányított felejtés?

„Védekező kollektivitás”

Többen írtak Dsida Jenő kanonizációjának problémaköréről, s nemcsak cikkek, tanulmányok foglalkoztak ezzel, de Vincze Ferenc disszertációt is szentelt a befogadástörténet dilemmáinak. Ennek egyik terjedelmes alfejezete az irodalomtörténetek által bemutatott Dsida Jenő-képek változásait tárgyalja (Vincze 2011, 167–185), melyből kitűnik, hogy általában az erdélyi (a szocializmusban „romániai”) magyar írók, költők műveinek és életművének értékelésénél végső soron irodalmunk önazonosság-problémájáról is olvasunk.

Babits Mihály arra figyelmeztetett, hogy a „transzilvanizmus” megnevezés az irodalmi értékbe bevonja az erdélyiség fogalmát, így az irodalmi kritika eleve ideológiai színezetet kap, s éppen a művek többféle módon való értelmezésének lehetősége csorbul. Ugyanakkor a *Nyugat* (1935. évi 8. száma) *Könyvről könyvre* rovatában a *Védekező kollektivitás* címszó alatt kijelentette: „esze ágában sincs” kritika tárgyává tenni a „transzilvánizmust” – hiszen a „történelmi szükségszerűség hozta létre, és nemes lelkesedés fűti”, noha az irodalomban „a külön erdélyi öntudat még a transzilvánizmus fogalmának megszületése előtt kifejlődött”. A fenyegetettség időszakában az erdélyi írókban természetes módon működik a „védekező kollektivitás szelleme”, ám hangsúlyozta, hogy az ilyen összetartás „nem annyira irodalmi, mint politikai közösségeket szokott áthatni [...], s ebben az összetartásban nem az irodalmi érték, hanem az erdélyiség a döntő tényező” (Babits 1935). Vallasek Júlia viszont a passzivitást fölváltó identitás-értelmezési kényszerre mutat rá, hiszen Trianon után a nemcsak politikai stratégiaként, de „a sokkhatás természetes tömegpszichológiai hatásaként is értelmezhető passzivitás ellenében meg kellett konstruálni azt az új identitást, amely lehetővé teszi az új helyzetben való továbbélést” (idézi: Takaró és mtsai 2017, 73).

Kezdetben Dsida költészetét is kritika érte a társadalmi kérdések felvállalásának elmaradása miatt, ezzel együtt vagy ennek ellenére Reményik és Áprily mellett viszonylag keveset említették a nevét – s az egyik kivételt az idézett Várkonyi Nándor jelentette. Viszont nála is érvényesül az „elkülönítés gesztusa”, így Dsida költészete is „egy különálló tér, egy regionális irodalom részévé válik” (vö.: Vincze 2011, 175). Ám Rónay László a magyar irodalom történetét az erkölcs és irodalom kapcsolatának tükrében áttekintő monográfiájában pontosan Dsida Jenő költészetéről írva szögezte le, hogy „aki Trianon után Erdélyben költő lett, az küldetést is vállalt”. 1926-ban nem úgy költözött Kolozsvárra a jogi tanulmányok folytatása végett, hogy ennek a küldetésnek a keresztjét magára vegye, csakhamar őt is áthatotta azonban az „erdélyi gondolat”, a magyar kultúra védelmének eszménye (Rónay L. 1993, 278). A „halállal eljegyzett” személyisége, „a vég tudata” azért vezette talán a himnusz műfaja felé, hogy meg tudjon szólítani természetet, Istent, történelmet, s perlekedni tudjon a közönyösökkel – utóbbi érzést a *Psalmus Hungaricus* közvetíti legintenzívebben. A szenvedést nemcsak közösségi szinten, hanem egyéni egzisztenciájában is átérzi, s ennek – és mintegy „az isteni

titok” faggatásába való belehelyezkedésnek – tudható be, hogy költészete a misztikusok magatartása felé közelít, mintegy előkészítve Pilinszky világ-szemléletét is (Rónay L. 1993, 278–279).

A helikoni irodalompolitika

A transzilvanizmus gondolatkörét összetettebbé teszi a tény, hogy a kisebbségi létben különböző érdekek kiegyensúlyozására kellett törekedni. Adott helyzetekben az össznemzetiségi érdekek elsőbbsége lehet a szélesebb körű társadalmi érdekekkel szemben. Magát a helikoni irodalompolitikát is meghatározta, hogy világnézeti és egyéb „indíttatások tekintetében nagyon heterogén csoportosulást kellett összefognia, éspedig úgy, hogy – az első világháború előtti *Nyugattól* némileg eltérően – tekintettel kellett lennie a *Helikon* tagjainak politikai érzékenységre is. Erre a homo aestheticus-elmélet önmagában nem volt alkalmas”, de az elkötelezettségnek egy olyan iránya már igen, mely szerint egyetlen politikai irány sem kötelező, de mindegyik tolerálható (Láng 2015, 82).

Dávid Gyula irodalomtörténész a „*Helikon-év*” rendezvénysorozat nyitányaként tartott előadást az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya, illetve a sepsiszentgyörgyi Liszt Intézet szervezésében január 23-án, a Magyar Kultúra Napja alkalmából a 100 éve Marosvécsen létrehozott *Erdélyi Helikon* íróközösség történetéről, célkitűzéseiről és működéséről (Dávid 2026). Ebben felidézte Marosi Ildikó *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* című kötetében olvasható dokumentumot, amely felsorolja az első marosvécsi tanácskozáson elfogadott határozat pontjait is – ezek a következők voltak:

1. „A népnevelés, az irodalom és a művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani.”
2. „...az egység és az egészséges közszellem kialakulásához feltétlenül szükséges a szabad kritika.”
3. „...szükség van az erdélyi írók tulajdon könyvkiadó vállalkozásának és folyóiratának a megteremtésére.”
4. „...a román, az erdélyi német és a magyar irodalom java termésének kölcsönös megismertetése és átültetése elsőrendű kulturális feladat.”

5. „...a színjátszás ügye szervesen össze van forrva az erdélyi magyarság elsőrendű létérdekével.”
6. Az első találkozóra egybegyűlt írók „...szükségesnek látják irodalmi társaságaink és egyesületeink komoly együttműködését”.

A kiemelésekből is érzékelhető, hogy nem egyszerű „irodalmi program” volt ez, hanem „az erdélyi szellemi élet megannyi más területét is átfogó cselekvési terv” – állapítja meg Dávid Gyula (2026).¹³ A marosvécsi *Erdélyi Helikon* íróközösségi kezdeményezésre a kortársak is eltérően emlékeztek, az viszont bizonyítható, hogy az előkészület időszakában nagy szerepe volt Kuncz Aladárnak. Az *Ellenzék* mellékletének szerzői közt már 1923-tól ott van a leendő helikoni írók nagy része (néhány nevet kiemelve: Bartalis János, Hunyady Sándor, Kemény János, Molter Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tompa László; a következő évben Áprily Lajos, Berde Mária és Kacsó Sándor; ez a névsor bővült az első marosvécsi találkozó előtt Bánffy Miklóssal, Dsida Jenővel, Makkai Sándorral, Kós

¹³ Az összefogásra törekvő előzmények közé tartozott a Nagyváradon 1919. június 15-én indult (Ady és a *Holnap* szellemiségét folytató) *Magyar Szó* és a néhány nap múlva megjelenő *Tavas*. Szeptember 1-jétől jelent meg a Kemény Zsigmond Társaság hagyományaira támaszkodó marosvásárhelyi *Zord Idő*; 1920 májusában jött létre Aradon a *Vasárnap* című katolikus kulturális szemle, szeptemberben a kolozsvári (a nyugatossághoz és avantgárdhoz is kötődő) *Napkelet*. Paál Árpád főszerkesztő, Kós Károly és Zágony István jegyezte az 1920. december végén megjelent *Kiáltó szót*, „a máig elemzések és viták keresztútjében álló transzilvanizmus ideológiájának alapművét”. 1921. január 9-én indult a két háború között legtovább élő folyóirat, a Reményik Sándor nevéhez kötődő *Pásztortűz*, 1921. november 13-án a Benedek Elek főszerkesztő és Kós Károly szerkesztő jegyezte, szintén kolozsvári *Vasárnap*. 1923 májusában került az olvasók kezébe Jancsó Béla *Tizenegyek antológiája* (az első példa „a népi gondolat és az avantgárd modernség összekapcsolására”), s júniusban az Erdélybe hazatérő Kuncz Aladár vette át az *Ellenzék* című kolozsvári napilap irodalmi-művészeti mellékletét. S az *Erdélyi Helikon* közvetlen előtörténetéhez tartozott az *Erdélyi Szépmíves Céh* megalakulása 1924 márciusában vagy a bécsi emigrációból Aradra visszatérő Franyó Zoltán két lapindítása: az 1924. január–június között megjelent *Genius* és az 1925 januárjában egyetlen számot megért *Új Genius*. A számos, „többnyire rövid életű, összességében igen sokszínű, egymástól eltérő, olykor egymással rivalizáló irányzatú kezdeményezés így együtt mintegy tükre annak a szellemiségnek, amely [...] már a század első évtizedeinek magyar irodalmát jellemezte, s amelyeknek az összefogására, egy közös cél szolgálataiba állítására a Marosvécsen egybegyűlt írók közössége vállalkozott” (Dávid 2026).

Károlyllyal). Rangos írótábor! S az *Ellenzék* melléklete olvasóközönséget nevelt számukra, széles körű nyilvánosságot is bevonó irodalmi pályázataival (két történelmi novella- és regénypályázattal 1923-ban és 1925-ben) „közérdeklődés tárgyává tette az irodalmat”. Az első helikoni találkozót előkészítő 1926. júliusi levélben Kuncz Aladár már kész forgatókönyvvvel állt elő.¹⁴

Átgondolt és kidolgozott cselekvési tervük volt, azonban már az 1926-os tanácskozás során rákényszerült a közösség arra, hogy a 7. pontot – amely szerint „...mielőbb megalkotják azt a kollektív organizmust, amelyben teljes súllyal és tervszerűséggel tudják betölteni emberi, nemzeti és kulturális hivatásukat” –, tartva az Erdélyi Múzeum-Egyesületet és az Erdélyi Magyar Köz-művelődési Egyesületet ért hatósági zaklatások kiterjesztésétől, módosítsák, s maradjon meg egy kötetlen baráti íróközösségi forma. 1927-ben kimondták: „A Helikon nem szervezkedik társasággá, de szabad írói közösség marad, mely egyetlen célt szolgál, az erdélyi kultúrát.” (Vö.: Dávid 2026)

A Helikon íróközösség 18 évig állt fenn. Legnagyobb hatása az általa 1928–1944 között megjelentett *Erdélyi Helikon* folyóiratnak és könyvkiadójának, az *Erdélyi Szépműves Céh*nek volt. A Céh emblémájával 166 könyv jelenhetett meg. A helikoni ideológia (a transzilvanizmus) túlmutatott magán a közösségen. A *Kiáltó* szövege Kós Károly az önálló erdélyi fejedelemségig vezette vissza azt a megmaradás-elvű közösség- és helyzettudatot, amely Trianon után mindennapi gyakorlati tapasztalattá vált. „A másik eleme a helikoni transzilvanista ideológiának az erdélyi táj és természet kötőerejének, és annak felismerése, hogy az erdélyi író műve – akarva, nem akarva is – az erdélyi ember sorsvállalásának és helytállás-példázatának a kifejezése” – fogalmaz Dávid (2026), hivatkozva Kuncz Aladár *Erdély az én hazám* című esszéjére, melyben a „haza” fogalma tartalmat váltott: „az elvesztett államot a megmaradt és folyton jelenlévő természet, valamint a kisebbségi mivoltát vállalni kényszerült, s azzal szembe néző közösség mindennapi valósága” lett. S fontos volt

¹⁴ „Az irodalmi társaságok kérdéséről Tabéry Géza, a könyvkiadás helyzetéről Kádár Imre, az erdélyi magyar színházakkal kapcsolatos problémákról Kuncz Aladár, az irodalom népszerűsítését szolgáló, tervbe vett felolvasóestekről Gyallay Domokos, a magyarországi irodalommal és az utódállamok magyar irodalmaival való kapcsolatokról Ligeti Ernő tartott volna előadást. *Erdélyiség és európaiság* címmel előadásra készült Áprily Lajos, a kritika kérdéseiről Molter Károly, végül az erdélyi irodalom stagnálásának okairól Szentimrei Jenő, a sajtóról [...] Franyó Zoltán.” (Dávid 2026)

annak felismerése is, hogy Erdélynek egyszerre van értékmegtartó és értékgyarapító ereje. Kuncz Aladár írta 1929-ben: „Rendeltetésünk az, hogy csak a legtisztább irodalmi célokat szolgáljuk, s azt a szellemet tükrözzük, amely a műveltségi érintkezésekben egymáshoz simult népek védelme alatt a művészi és erkölcsi értékek világrendjét akarja megalkotni. Erdélyből kell kiindulnunk, s egy szökkenéssel mindjárt olyan magaslatra kell emelkednünk, amelyről nézve az erdélyi sors világprobléma lesz. Erdély a mi hazánk. Külsőleg bizonyára szűk keretnek látszik ez, de egyszerre kitágul, ha ebből a keretből a kisebbségi szemlélet egész Európára kiömlő sugarai hatolnak elő” (idézi: Dávid 2026).¹⁵

A marosvécsi összejöveteleken nemcsak az előző év irodalmi termését és a kritika helyzetét vitatták meg, de irodalmi esteket, erdélyi és magyarországi irodalmi körutakat is rendeztek. Foglalkoztak a művészeti élettel (a *Barabás Miklós Céh* létrejöttékor kiállítások rendezésében segítettek), az erdélyi magyar tudományosság helyzetével, és ők írták ki 1930-ban azt az irodalomtörténeti pályázatot, amelyet Szerb Antal nyert meg 1932-ben, *Magyar irodalomtörténet* című könyvét az *Erdélyi Szépmíves Céh* adta ki 1934-ben.

1928 májusában indult az íróközösség folyóirata, az *Erdélyi Helikon*. Előbb Áprily Lajos, 1929 júliusától Kuncz Aladár, 1931 októberétől Lakatos Imre, 1934-től Kovács László szerkesztette. Az erdélyiek mellett az olvasók anyországi írókkal is találkoztak: a *Nyugat* szerzőivel; Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, Sinka István, Déry Tibor, József Attila verseivel, prózai és kritikai írásaival; illetve a felvidéki Reményi József, Szalatnay Rezső, a vajdasági Szenteleky Kornél, Csuka Zoltán, Fekete Lajos jelent meg itt. „Az az aggodalom tehát, amelynek annak idején Ravasz László adott hangot, hogy az erdélyi irodalom kiszakad a magyar irodalom egységéből, alaptalannak bizonyult” – állapítja meg Dávid Gyula (2026); itt folyt le ugyanis a Ravasz László által kezdeményezett vita a magyar irodalom egységéről.

¹⁵ Az idézet Babits Mihály kommentárjával folytatódik: „A mai Emberség sorsának gyökeréhez bizonyul annak az irodalomnak van a legtöbb kilátása hozzáférközni, amely Nemzet és Ember viszonyát legforróbban átéli önmagában, s a kulturális válság gyökeréhez az ér, amelyeknek a számára a saját partikularizmusa legvitálisabban vált problémává. És itt van a kis irodalmak reménye, hogy fontosat és izgatót mondhassanak ma, amikor a nagyok is alig tudnak ilyet mondani.” (DÁVID 2026)

Dsida marxista helye

Lengyel Balázs második világháború után megjelent *A mai magyar líra* című kötete Dsida Jenőt – mivel maga nem tartozott e nemzedékekhez – a *Nyugat* második és harmadik nemzedékének alkotói mellé sorolja, lírájához poétikai szempontból közelítve, s olyan költőként említve, aki Radnótival, Szabó Lőrincsel, Weöressel együtt alakította tovább a nyugatos hagyományt.

Ez a megközelítés élt tovább az 1960-as évek derekán Klaniczay, Szauder és Szabolcsi *Kis magyar irodalomtörténetében* (1965), nem számolva az erdélyiség szempontjaival, ám ennek Vincze szerint inkább az volt az oka, hogy „a korszak irodalom- és kultúrpolitikájában tabuként kezelték az Erdélyre való utalás lehetőségét” (Vincze 2011, 176). Ezzel szemben a „spenót” (azaz: akadémiai irodalomtörténet) 6. kötete már ezt az eljárást választotta. *A magyar irodalom Romániában* fejezetén belül, *Az Erdélyi Helikon lírája* cím alatt tárgyalja Dsidát (Szabolcsi szerk. 1966, 943–945) – Áprily Lajos, Tompa László, Bartalis János, Szentimrei Jenő, Olosz Lajos, Kiss Jenő mellett.

A három nagyobb irányzat (konzervatív nép-nemzeti, aktivista-futurista és a transzilván eszmeiséget kifejező líra) közt Dsida költészetének helyét a harmadik nemzedékben jelölik ki, annak „egyik legnagyobb költői tehetségeként”, aki „érett, letisztult művészetével a *Nyugat* hagyományának folytatását vállalta”. Bár a szöveg megjegyzi, hogy ösztönzéseiben szerepet játszott „bizonyos kiábrándulás a nemzeti eszméből”, másrészt a törekeny szervezete miatt is elfordult „a közéleti költészet mozgalmasságától”, és „a magánélet hagyományőrző lírikusának szerepét” alakította ki (Szabolcsi szerk. 1966, 943). De vajon miképpen összegzi az idáig vezető utat a „spenót”? – Alább szó szerint és szabadon – ahol lehetséges, a már idézett megállapítások ismétléseit jobbra kerülve –, kiemelésekkel idézzük a rövid pályarajzot.

„Kezdetben távoli képzettársításokkal szőtt, expresszionisztikus szabadversekbe öntötte mélabúját. Az expresszionizmus forrongó stílusa azonban idegen ruha maradt pesszimizmusra hajló, »poeta doctus« egyéniségén, és korai lírájának több finom, halk hangú verse jelzi, hogy útja a szemlélődés és a belső élmények felé vezet (*Leselkedő magány*, 1928).” Az 1933-as *Nagycsütörtök* című kötetben „formai játékossággal díszített, tudatosan naiv kis lírai misztériumokba foglalja átszellemült szomorúságát, a túlvilág problémájával már-már profánul is játszó spiritualizmusát.” Az impresszionista líravariációkat az idill életeszménye indokolja, majd „a kötött formák előtérbe kerülését

tartalmi elmélyülés, töprengőbb, bár a programszerű intellektualizmustól tartózkodó gondolatiság is kíséri”. Az individualizmusán túllépve jut el a „szociális részvétig” és az „erkölcsi reformizmusig”. A kötet azonban inkább még a „kismester neorokokó kísérlete”, ezzel szemben „Dsida egyéni hangját posztumusz kötetéből halljuk ki legtisztábban (*Angyalok citeráján*, 1938). Kis misztériumait tovább fejleszti az anekdotát az irrealitással játékosan vegyítő kisépikává. [...] Érzékletesen festő szókincse Tóth Árpád példájára üt, szárnyaló és mutatványos rímekben kicsengő mondatszövése, s kivált néhány retorikus fordulata Kosztolányi iskolájára vall. De ihlete végre személyes hangú, részben a tapasztalati élmények apró, dús tényeiből [...] táplálkozik, másrészt az ifjúság múlásának, a halálfélelemnek az érzése bővíti a lelki élet önelemző rajzává. [...] Nemcsak a túlvilág gondja foglalkoztatja már, a mindennapok csodáira is kinyílik szeme. Bensőséges hangulatú, karcsú üveg-hangú strófáiban a szépség személytelen kultuszát az egyetemes humánus-mig tágítja a hanyatló testből oly hitelesen szóló szenvedés. A szentimentalizmussal határos régebbi világfájdalma tragikus hangba csap át, melyet a felülemelkedett bölcsesség humora old fel”. Művészete csúcának a *Tükör előtt* című verses önéletrajza tekinthető – s a *Psalmus Hungaricus*t még véletlenül sem említve, így fejeződik be a kisportré: „Dsida világnézeti rezignációja, formakultusza, alkati hajlama az irracionálisra, továbbá stílus mértektartása és képalkotó fantáziájának a festői víziók helyett az ábrázoló erejű rajzra való készsége már az új nemzedék, a költői stílusváltás előjele.” (Szabolcsi szerk. 1966, 943–945)

A misztérium költője

Szintén a – „csodavárás és kijózanodás” határán egyensúlyozó – harmadik nemzedékhez sorolja Rónay László Dsida költészetét, melynek indulását az 1930-as évek elejére teszi, s akik Babits Mihályt tekintették a példaképüknek, ugyanakkor hatott rájuk Füst Milán, kiváltképp Kosztolányi. A harmadik nemzedék líráját jellemezve, érvényesek megállapításai Dsidára is. „A nemzedék költőinek közös jellemzője, hogy lírájuk, kezdeti korszakában, idilli színekben pompázott. Pásztorok és nyájak lépdeltek versekben, tündöklő napfényben, amelyet hamarosan elhomályosított a közelgő világháború és tragikus árnyakkal telített fenyegetettségük, haláltudatuk, amelyet csak sors- és keresztvállalásuk eltökéltsége enyhíthetett valamelyest” – s

közülük Dsida Jenő és Radnóti Miklós lírájával részletesebben is foglalkozik (Rónay L. 1993, 277).

A hivatalos irodalomtörténet (és általában a „szakirodalom”) nem vette figyelembe Áprily izmusoktól függetlenítő 1958-as értékelését. Nem ütve rá az „expresszionizmus” vagy „szürrealizmus” – és általában valamilyen besorolható művészi stílus bélyegét – úgy vélte, hogy talán csak a misztikummal lehet megragadni költőalkata lényegét. Ha valaki azt kívánná, hogy „erősebb lábbal álljon a földön”, vajon tudna-e változtatni a „csipkehúsú” ember alkatán? – kérdezi. Hiszen ő is ezt írja magáról: „Így mutatom én nektek a dolgok másvilágra nyúló árnyékait”. – S „a *Leselkedő magány* és a *Nagycsütörtök* versei között sok az olyan, mely a földön túlra mutat. Valóságmotívumuk néha csak annyi, amennyiben megvetheti a lábát, hogy magasabbra ugorjék vele. Ugródeszka az irrealitás felé. Rövid versekben is szereti a kozmikus átfogást (*»öreg akáctól a sarkcsillagig«*). A befejező sorokban szeret áthidalni a végtelenség, a halál, a misztérium felé. A természeti képet is úgy ragadja meg szemléletével, hogy misztikumma finomíthassa. *»Csak egy út van innen a völgyből és az a mennybe vezet«*. Sokszor úgy emeli fel misztériumba a verset, hogy bibliai képbe futtatja a befejezést. [...] A misztériumnak ebben a felső világában sűrűn találkozunk csillagok és angyalok motívumaival. Az angyalokéval szinte túlságosan sűrűn. *Angyalok citeráján* lett posztumusz kötetének címe is egy hat versből álló cikluscíme után. De hangja nem kenetteljesen áhítatoskodó. Érzékies, friss ez az angyalszemlélet, mint a reneszánsz festőinek ábrázolása: életöröm, derű, sőt pajkosság is van benne.” (Áprily [1958] 2019)

A misztériumérzést fokozhatja a versek belső ösztönzése: a halálfélelem, a titkos szorongás, a babonás remegés. S ebből a halálérzésből születtek „az erdélyi földön nőtt irodalom legszebb szerelmi versei” – mint a *Távolban élő kedvesemnek*, *Szerelmes ajándék*, *Vallomás*, *Tavalyi szerelem*, *Meghitt beszélgetés a verandán*, *Arany és kék szavakkal* (Áprily példái). „Angyali mitológiájának” képei után pedig visszahívja őt a földre a realitás, szorongásai egyrészt áttevődnek a kiszolgáltatottak sorsa iránti közösségi érdeklődéssé, átváltoznak a természet életörömévé, s feloldódnak az indulatban, amit erdélyi magyaroként a világban minden magyar iránt érez.

„A magyar költészet félrevethetetlen része”

Határ Győző írta a Magvető által gondozott, 1983-ban megjelent, Szokolczay Lajos szerkesztette *Összegyűjtött versek* margójára, hogy „égbekiáltóan igazságtalan” fiatalon eltávozni egy költőnek, mielőtt kibontakoztathatta volna minden rügyét s terebélyét. Ám ez a közel hétszáz oldalas kötet (versek és műfordítások) „újra eszünkbe juttatja, mennyire neuralgikus pontja az egyetemes magyar költészetnek Dsida Jenő, a korán elhunyt erdélyi költő, akiből a politika nyelvén „kázus» lett, az orvoslás nyelvén »esettörténet«.” S hozzáteszi, hogy az értelmezéseket, kritikákat és kiemeléseket lehet ugyan szaporítani, az életművet már nem. Mások mellett Lengyel Balázssra hivatkozik, aki szerint Dsida Jenő „túlélését” semmi más nem veszélyeztetheti, mint „a közízlés (és a verselképzelés) radikális megváltozása. Ez a »mennyei versmuzsika«, ez a mozarti bánnitűdás a versnyelv zenei elemeivel” a másik nagy erdélyi, Áprily Lajos művészetével állítja párba az övét.

Költői hagyatékát illetően egyetért Láng Gusztávval, aki szerint „megszelídíti ez az éden Dsida költészetének legkomorabb fenyegetését, a halált is”, valamint Lengyel Balázssal: „Nem lemondó, fájdalmasan búcsúzó költészet ez, egyetlen mély húron gyönyörűen játszó, mint Tóth Árpádé. Inkább felülkerekedő, játékosan életigenlő, könnyedén, fiúsan bájos, rímekkel csilingelő, szertelen. De múzsaí mégis a végletek: friss, meg nem kopott gyönyörűség és bizonyos halál. Ezek hozzák létre egyedülálló, markáns különösségét. Azt, hogy az életről a halál árnyékában [...] szinte ő mondja a legtöbb konkrétumot irodalmunkban... Hogy erre a csúcra a sorsába való belenyugvás emelte-e vagy éppen a végső összegzésvágy betöltése? Nem tudhatjuk. Művét ekkor törte derékba a halál. Harmincegy évesen. De amit ily rövid idő alatt létrehozott, az a magyar költészet félrevethetetlen része” (idézi: Határ 1983).

**Földrajzi és spirituális otthon
(Zárszóként)**

Ez a „félrevethetetlen” minősítés Határ szerint „úgy hangzik, mint a segélykiáltás. Dsida Jenőt ébreszteni annyi, mint Erdélyt emlegetni”. A kanonizációs korrekció azonban sokáig nem történt meg a rendszerváltozás után sem – a Szegedy-Maszák Mihály főszerkesztői irányítása alatt megjelent *A magyar*

*irodalom története*i aktuális harmadik kötete (2007) és a Gintli Tibor (2010) szerkesztésében készült *Magyar irodalom* című munka sem számolt be Dsida költészetéről (mi több, a neve egyik említett kötetnek még a névjegyzékébe sem került be), mindkettő a poétikai alakulástörténetet választotta alapként.

Rehabilitálni ugyan ma már nem szükséges, de újra és újra megtörténik Dsida Jenő „föltámasztása”. Lengyel Balázs már 1946-ban jól érzékelte, hogy bár Dsida nem taszítja le a trónjukról a magyar líra két világháború közötti korszakváltását jelző legnagyobbakat, „költészetének sötét »tengerszeme« rokona a nagy óceánnak: benne is nézi magát a parti táj, és ringatóznak a csillagok”. A *Tükör előtt* című utolsó befejezett versciklusa „az egyéniség, költői absztrakció mögül kibukkanó, jelképes, nagy pillanata [...] Maradandó dokumentuma annak, milyen magabiztos, teljesen érett költőt hajszolt a nemlét fenyegetése a legfőbb, de mégsem egyetlen költői téma: a halál víziója felé.” (Lengyel 2011)

Az orpheuszi *homo ludens* (akiről nem véletlenül írt elismerő epigrammát a hasonló attitűddel vértezett Weöres Sándor) és *homo metaphysicus*, a *poeta doctus* és *poeta angelicus* próteuszi összeházasítója ugyanúgy játszott formával és témával, az asszonáncot háttérbe szorító tiszta rímmel, mint a köznapi beszéd verssé alakításával, a hétköznapiakkal és az időntúllal, a halállal. S a Dsida-portréhoz gyűjtött (egyelőre) utolsó mozaikkockánkat is egyrészt az „angyalok citerájáról” vesszük kölcsön. „A versek a létváltást, a nemlét tartalmait, a valóság túlvilági arcát szűrik ki a világból. A lét kelyhe: a lélek és a nemlét jelképe: a halál vív bennük az egyesülés előtti végső egzaltációban a Szépség formái közt. Csupa lobogás, éteri vízió.” (Lengyel 2011)

S Lisztóczy László monográfia-nyitányát idézzük, aki kezdő tanárként elhatározta, hogy Dsida Jenő révén tudja leghívebben közvetíteni életérzését és világképét a tanítványaihoz. „Úgy éreztem, hogy miközben sok fölösleges dologra is megtanítjuk diákjainkat, nem nyitjuk ki a szemüket a létezés egyszeri, megismételhetetlen csodájára, nem tanítjuk meg őket örömben és szeretetben élni, nem tanítjuk meg gyönyörködni az emberben, nem segítjük őket abban, hogy igazi otthonukra leljenek a világban földrajzi és kozmikus-spirituális értelemben egyaránt. Dsida Jenő költészetéhez folyamodtam, hogy az emberlétnek ezt a dimenzióját is föl villantsam előttük.” (Lisztóczy 2020a, 9)

IRODALOM

- ÁPRILY Lajos (2019): *Dsida Jenő*. In: Uő.: *Álom egy könyvtárról*. Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.
https://reader.dia.hu/document/Aprily_Lajos-Alom_egy_konyvtarrol-31681 (2026. 05. 11.)
- BABITS Mihály (1935): Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1935/8.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1935-DD798/1935-8-szam-71F498/babits-mihaly-konyvrol-konyvre-73F498/> (2026. 05. 19.)
- BERTHA Zoltán (2012a): „Szelíd fényű glória”. Páskándi Géza *Dsida Jenőről*. In: Uő.: *Erdély felé. Esszék, tanulmányok, vallomások*. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút kiadó, Bp., 47–57.
- BERTHA Zoltán (2012b): „A szép mindig korszerű”. *Dsida Jenő kritikai nézeteiről*. *Erdélyi Toll*, 2012/12. sz., 38–48.
https://epa.oszk.hu/02200/02203/00012/pdf/erdelyi-toll-2012-2_038.pdf (2026. 05.10.)
- BENEY Zsuzsa (2015): *Szürrealizmus a lírában*. *Dsida Jenő: Légyott*. In: Uő.: „Nem látta senki más...” (*Versközelen*.) Gondolat Kiadó, Bp., 90–94.
- BÓKAY Antal (2006): *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris, Bp.
- CZINE Mihály (1997): *Kisebbségi magyar irodalmak (Erdélyi Helikon)*. In: SIPOS Lajos (főszerk.): *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Kertek 2000 Könyvkiadó.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyar-nyelv-es-irodalom-31D6/a-ket-vilaghaboru-kozott-424C/kisebbségi-magyar-irodalmak-czine-mihaly-434D/erdelyi-helikon-435D/> (2026. 05. 14.)
- DÁVID Gyula (2026): Száz éve hozták létre Marosvécsen az Erdélyi Helikon íróközösséget 1–3. *Szabadság*, 2026. január 26–27.
1. rész: <https://szabadsag.ro/article/szaz-eve-hoztak-letre-marosvecsen-az-erdelyi-helikon-irokozosseget>; 2. rész: <https://szabadsag.ro/article/az-erdelyi-helikon-centenariumara-1926-2026-2>; 3. rész: <https://szabadsag.ro/article/az-erdelyi-helikon-centenariumara-1926-2026-3> (2026. 05. 22.)
- DSIDA Jenő (2001): *Égi mezőkön. Vallomások versben és prózában*. (Szerk.: KABÁN Annamária és MÓZES Huba.) Tinta Könyvkiadó, Bp.
- DSIDA Jenő (2011): *Összegyűjtött versei. Új összegzés*. (Gyűjtötte, gondozta, sajtó alá rendezte: LÁNG Gusztáv és URBÁN László. Előszó: LÁNG Gusztáv; szerkesztette, a szerkesztői utószót és a jegyzeteket írta: URBÁN László. Első kiadás: Savaria University Press, Szombathely, 2009 (CD), 2011 (könyv).
<https://mek.oszk.hu/07800/07886/> (2026. 05. 14.)
- DSIDA Jenő (2023): *Válogatott versek*. Digitális Irodalmi Akadémia – Osiris Kiadó – Klasszikusok – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.
https://reader.dia.hu/document/Dsida_Jeno-Valogatott_versek-47698 (2026. 05. 04.)

- DSIDA JENŐ (1937): *Hogyan kell verset olvasni. Keleti Újság.*
https://reader.dia.hu/document/Dsida_Jeno-Valogatott_versek-47698 (2026. 05. 16.)
- GINTLI Tibor, főszerk. (2010): *Magyar irodalom.* Akadémiai Kiadó, Bp.
- GÖRÖMBEI András (1996): „Csonkán is rege-kincs”. *Dsida Jenő költészete.* In: Uő.: *A szavak értelme.* Püski Kiadó, Bp., 84–89.
- HAN, Byung-Chul (2021): *A szép megmentése.* Typotex Kiadó, Bp.
- HATÁR Győző ([1983], 2011): *Dsida Jenő: Összegyűjtött versek.* In: Uő.: *Irodalomtörténet.* Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.
https://reader.dia.hu/document/Hatar_Gyozo-Irodalomtortenet-273 (2026. 05. 16.)
- KABÁN Annamária – MÓZES Huba, szerk. (2017): *Az egész világhoz lángbeszédül. A 110 éve született Dsida Jenő emlékét idéző miskolci tudományos konferencia előadásai.* Bíbor Kiadó, Miskolc.
<http://regi.magyar-szak.uni-miskolc.hu/csv/kiadvany.php?item=72> (2026. 05. 13.)
- KLANICZAY Tibor – SZAUDER József – SZABOLCSI Miklós (1965): *Kis magyar irodalomtörténet.* Gondolat, Bp.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1996): *Levelek, naplók.* Osiris, Bp.
- LÁNG Gusztáv (2000): *Dsida Jenő költészete.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár.
- LÁNG Gusztáv (2011): *Dsida Jenő élete és költészete.* In: DSIDA Jenő: *Összegyűjtött versei. Új összegzés.* Savaria University Press, Szombathely, 2009 (CD), 2011 (könyv), 20–23.
<https://mek.oszk.hu/07800/07886/> (2026. 05. 14.)
- LÁNG Gusztáv (2015): *Kosztolányi és Dsida.* In: Uő.: *Kérdezz másképp... Tanulmányok.* Parnasszus Könyvek Tipp Cult Kft., Bp., 79–84.
- LENGYEL Balázs (2011): *Angyalok citeráján. Dsida Jenő költői arcképe.* In: Uő.: *Közelképek. Válogatott tanulmányok.* Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.
https://reader.dia.hu/document/Lengyel_Balazs-Kozelkepek-69 (2026. 05. 19.)
- LISZTÓCZKY László (2017): *A sorsoállalás drámája. Adalékok a Psalmus Hungaricus keletkezéséhez és értelmezéséhez.* In: KABÁN Annamária – MÓZES Huba (szerk.): *Az egész világhoz lángbeszédül.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 22–28.
- LISZTÓCZKY László (2020a): *Ég és föld közt lebegő örök gyermek. Dsida Jenő pályaképe.* Dsida Jenő Baráti Kör – Kráter Műhely Egyesület, Eger – Pomáz.
- LISZTÓCZKY László, szerk. (2020b): *A szép mindig korszerű”. Tanulmányok Dsida Jenőről.* Dsida Jenő Baráti Kör – Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger.
- CS. NAGY Ibolya (2017): *Miért szép? Dsida Jenő: Nagycsütörtök. (Olvasat-változatok, értelmezési lehetőségek.)* In: KABÁN Annamária – MÓZES Huba (szerk.): *Az egész világhoz lángbeszédül.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 15–21.
- NEMESKÜRTY István (1993): *A magyar irodalom története 1000–1945. I–II.* Akadémiai Kiadó, Bp.
- NEMES NAGY Ágnes (2022). *Dsida Jenő.* In: Uő.: *A névtelenek senkiföldje. Összegyűjtött tanulmányok, esszék.* Jelenkor Kiadó, Bp., 553–565.
- POMOGÁTS Béla (2017): *Poeta angelicus. Dsida Jenő, a keresztény költő.* In: KABÁN Annamária – MÓZES Huba, (szerk.): *Az egész világhoz lángbeszédül.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 11–14.

- RÓNAY László (1993): *Erkölc és irodalom. A magyar irodalom rövid története*. Vigilia, Bp.
- SZABOLCSI Miklós, szerk. (1966): *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. (SÓTÉR István, főszerk.: *A magyar irodalom története VI.*) Akadémiai Kiadó, Bp.
- SZAKOLCZAY Lajos (2024): *Tövistől vérharma csepeg. Dsida Jenő és az Erdélyi Helikon*. In: Uő.: *Szabadság-tű*. Prae Kiadó, Bp., 8–14.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András, szerk. (2007): *A magyar irodalom története, III. (1920-tól napjainkig)*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TAKARÓ Mihály – LIKTOR Katalin – GÁL Ilona Gyöngyi – POTI Eduard János – SZILÁGYI Éva Gabriella – VARGA-BRESSEL Christiane Emese: *Az erdélyi magyar irodalom 1920 és 1945 között*. In: TAKARÓ Mihály (szerk.): *Kárpát-medencei magyar irodalom 1920-tól az ezredfordulóig. Irodalomtörténeti kézikönyv és szöveggyűjtemény*. Méry Ratio Kiadó, Bp., 66–146.
- VÁRKONYI Nándor (2021): *Az újabb magyar irodalom (1880–1940)*. Széphalom Könyvműhely, Bp.
- VINCZE Ferenc (2011): *Dsida Jenő költészetének kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái. (Doktori disszertáció.)* ELTE BTK., Bp.
<https://doktori.btk.elte.hu/lit/vinczeferenc/diss.pdf> (2026. 05. 14.)
- VITÉZ Ferenc (2020): A „korszerű” Szépről és az esztétikai etikáról. *Mediárium*, 2020/1–3., 164–171.
- WEÖRES Sándor (1981): *Egybegyűjtött írások 1–3.* (E1 – 4. bővített kiadás) Magvető, Bp.

DSIDA JENŐ MŰVEINEK LISTÁJA,
KÖZZÉTESZI: LISZTÓCZKY LÁSZLÓ (2020A):

- Leselkedő magány*. Versek. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R. T. kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1928.
- Nagycsütörtök*. Versek. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1933.
- Dsida, Kiss, Szemlér*. Dsida Jenő: *Nagycsütörtök*. Versek. – Kiss Jenő: *Kormos üvegen*. Versek. – Szemlér Ferenc: *Ember és táj*. Versek. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1934. (Az Erdélyi Szépmíves Céh 10. évi jubileumára megjelent díszkiadás.)
- Magyar karaván Itálián keresztül*. Az „Erdélyi Lapok” kiadása, Nagyvárad, 1933. (Második kiadás: Pomogáts Béla bevezető tanulmányával. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2006.)
- Angyalok citeráján*. Versek. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1938.
- Válogatott versek*. Rónay György bevezető tanulmányával. Révai Könyvkiadó, Bp., 1944.
- Ernst Toller: *Fecskék könyve*. Dsida Jenő fordítása. Gy. Szabó Béla öt eredeti fametszetével. Józsa Béla Athenaeum kiadása, Kolozsvár, 1945.
- Tóparti könyörgés*. Válogatott versek. Válogatta és az előszót írta: Áprily Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1958.

- Arany és kék szavakkal.* Szerkesztette és az utószót írta: Katona Tamás. Magyar Helikon, Bp., 1965.
- Versek.* A bevezetőt írta: Szemlér Ferenc; a bibliográfiát összeállította: Réthy Andor. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966. (Romániai Magyar Írók.)
- Összegyűjtött műfordítások.* A kiadványt gondozta és a jegyzeteket összeállította: Szemlér Ferenc. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969.
- Versek és műfordítások.* Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a függelékét összeállította: Láng Gusztáv. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1974.
- Dsida Jenő válogatott versei.* Válogatta és szerkesztette: Jékely Zoltán; az előszót Lengyel Balázs írta. Kozmosz Könyvek, Bp., 1980. A magyar irodalom gyöngyszemei.
- Összegyűjtött versek és műfordítások.* Szerkesztette, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta: Szakolczay Lajos. Láng Gusztáv bevezető tanulmányával. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1983.
- Út a Kálváriára.* Válogatott versek és prózai írások. Szerkesztette: Csiszér Alajos, Pomogáts Béla, Rónay László. A kötet összeállításában közreműködött: R. Takács Olga. Jegyzet-szótár, életrajzi adatok, bibliográfia: Csiszér Alajos. A bevezető tanulmány Pomogáts Béla munkája. Vigilia Könyvek, B., 1985.
- Dsida Jenő levelesládája (1928–1938).* Közzéteszi: Csiszér Alajos. Győr, 1991.
- Séta egy csodálatos szigeten.* Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. Második kiadás: Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005.
- Psalmus Hungaricus.* Közzéteszi: Kabán Annamária, Mózes Huba (a Magyarok III. Világkongresszusa és a VII. Anyanyelvi Konferencia alkalmából). Erdélyi Szövetség, Bp., 1992.
- Tükör előtt.* Képek és iratok Dsida Jenő hagyatékából. Összeállította: Kabán Annamária, Mózes Huba; fotó: Kabán Ferenc. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1992. (Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei 2.)
- Dsida Jenő válogatott versei.* Szerkesztette és az utószót írta: Görömbei András. Unikornis Kiadó, Bp., 1994. (A Magyar Költészet Kincsestára.)
- Egyszerű vers a kegyelemről.* Dsida Jenő húsz vallásos verse. Szerkesztette Dávid Gyula; Deák Ferenc rajzaival. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1994.
- Zarándokút.* Válogatta: K. Jakab Antal. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995. (Kriterion Kincses Könyvtár.)
- Légy már legenda.* Összes verse és műfordítása Csiszér Alajos szerkesztésében. Püski, Bp., 1997.
- Angyalok citeráján.* Versek. – Pe struna îngerilor. Antologie și versiune românească de Petre Țaitiș. Cluj-Kolozsvár, 1997.
- Leselkedő magány.* Válogatott versek. Válogatta: Görömbei András. Magyar Könyvklub, Bp., 1999.

- A magyar költészet kis ABC-je 2. DEF: Dsida Jenő, Eörsi István, Faludy György.* Válogatás a magyar költészetből A-tól Z-ig. Válogatta: Katkó Lajosné és Nagy Zoltán. Szerkesztette: Nagy Mária. Szalay Könyvkiadó és Kereskedőház Kft., Kisújszállás, é. n. [1999.]
- Levelek a havasról.* Dsida Jenő válogatott prózai írásai. Válogatta és szerkesztette: Tertinszky Edit. Magyar Fórum Könyvek, Bp., 2001.
- Égi mezőkön.* Vallomások versben és prózában. Kabán Annamária és Mózes Huba szerkesztésében és utószavával. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2001.
- Dsida Jenő versei.* Válogatta és szerkesztette: Réz Pál. Sziget Könyvkiadó, Bp., 2003.
- A szerelem éneke.* Válogatta és szerkesztette: Hunyadi Csaba. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2003.
- Út a Kálváriára.* Válogatta és szerkesztette: Hunyadi Csaba. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2004.
- Azrael árnyékában.* Válogatott versek. Válogatta és az utóhangot írta: Kovács András Ferenc. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.
- Az én dalom.* Válogatás Benedek Elek *Cimborájában* közölt Dsida-versekből (megjelent a költő születésének 100. évfordulójára). Szerkesztette, a verseket válogatta és az utószót írta: Végh Béla Balázs. Ady Endre Társaság, Szatmárnémeti, 2007.
- Misztrál – Dsida Jenő.* Helikon Kiadó Kft., Bp., 2007. Hangzó Helikon + CD
- Válogatott versek.* Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta: Ferencz Győző. Osiris Kiadó, Bp., 2009.
- Buzdítás könnyűségre.* Kötetből kimaradt versek 1932–1938. Összeállította: Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009.
- Kóborló délután kedves kutyámmal.* A lírai riport dedikált gépirata. Hasonmásban közreadja: Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, é. n. [2008.]
- Tükör előtt.* Utolsó korrektúra és utolsó aláírás. Hasonmásban közreadja: Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, é. n. [2009.]
- Útban a rendeltetés felé.* Kötetből kimaradt versek 1928–1931. Összeállította: Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2010.
- Estharangok.* Dsida Jenő vallásos versei Deák Ferenc grafikáival. Polis, Kolozsvár, 2010.
- Nyáresti áhítat.* Kötetből kimaradt versek 1928–1938. Összeállította: Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013.
- Dsida Jenő összegyűjtött versei.* Összeállította és szerkesztette: Láng Gusztáv és Urbán László. Savaria University Press, Szombathely, 2011. Második kiadás: Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2012.
- Krisztusi kenyér.* Válogatás Dsida Jenő verseiből. Az előszót Dr. Szigeti Jenő írta. Olvasók Háza Kft., Bp., 2012.
- Ének az egész világnak.* Stúdium, Kolozsvár, 2015.
- Édesanyám keze.* Válogatott versek. Összeállította: Csőkéné Czoborczy Rita. Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2016.
- Vidám kínálgatás.* Vendégségben Dsida Jenő asztalánál. Szerkesztette: Mózes Hiuba. Szent István Társulat, Bp., 2024.
- Túl a formán.* Tortoma Kiadó, Bp., 2024.

BODA ISTVÁN

Elektronikus tananyag készítése az angol informatikai szaknyelv oktatásához

1. Bevezetés.

A tananyag célja, tervezési elvei és a felhasznált források

A tananyag eredetileg a Nyíregyházi Egyetem külföldi, nem angol anyanyelvű hallgatói számára készült. A hallgatók az *Informatika szakorientációs kurzus* keretében egy félévben, 20 héten keresztül, heti 3 órában ismerkednek meg az angol informatikai szaknyelv fontosabb fogalmaival kezdő és haladó szinten – és bár nyelvi előkészítő kurzusról van szó, a hallgatók az informatikai szaknyelven keresztül bepillantást nyernek az informatika néhány alapvető területébe is. Az alábbiakban szeretném bemutatni a kurzus számára készített, folyamatosan bővülő elektronikus tananyagot, beleértve ebbe a tananyag fejlesztése során követett főbb elveket, külön kiemelve a tartalomfejlesztés során felhasznált forrásokat. Emellett kitérek a tananyag órai és önálló felhasználásának néhány lehetőségére is.

A tananyag weblap formájában szabadon elérhető,¹ és felhasználja a webes technológia alapvető elemeit (HTML, CSS, JavaScript). A kialakítás során a fő cél a láthatóság és követhetőség volt, ezért kerültem a látványos, de a tanítás és tanulás során zavaró elemeket. Ezzel kapcsolatban érdemes néhány pozitív, illetve negatív példát megemlíteni: informatikai területen az egyik legjobb webes oktatóanyag a **w3schools**,² ami azonban lassabb számítógép vagy lassú internet kapcsolat mellett szinte használhatatlan az elképesztő mennyiségű reklám és a napjainkra a weboldalak túlnyomó része (kb. 80–90%-a) által használt adatgyűjtés miatt a „felhasználói szokásokról”.

¹ https://bodaistvan.hu/infalap/ict_computers.html

² <https://www.w3schools.com/>

Ami a webes források elérhetőségét illeti, hasonlóan rossz a helyzet az egyébként kiváló angol egynyelvű szótárakat ingyenesen hozzáférhetővé tevő webhelyeken is (pl. **Oxford**,³ **Cambridge**,⁴ **Collins**,⁵ **Merriam-Webster**⁶ dictionaries). Ráadásul ezeknek a szótáraknak egy része korábban elérhető volt CD/DVD lemezeken, de ma már szinte mindent a weben akarnak megoldani, és lassan már a számítógépekben sem lesznek DVD meghajtók. Szerencsére a szótárak nyomtatott formái még megjelennek, a tananyag fejlesztésekor ezeket kiválóan tudtam használni – pl. az *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, az *Oxford Collocations Dictionary* és a *Webster's Unabridged Dictionary*⁷ különösen hasznosak voltak; bár utóbbi súlyánál fogva nehezen használható, de szerencsére a szótár a Windows 95/3.1-es változatához (!) készült Compiled HTML Help (chm) formátumban is rendelkezésre állt. Az informatikai szakszótárak közül főként az *Oxford Dictionary of Computing*⁸ egy régi kiadását használtam, ami azért nem jelentett problémát, mert a számítógépes alapszókincs nem változott érdemben, és az új fogalmakat az interneten könnyűszerrel meg lehet találni (itt inkább a kínálat bősége az, ami gondot okozhat).

Érdemes megjegyezni, hogy a weben elérhető tartalmak helyzete a korábbiakhoz képest folyamatosan romlik. A reklámok egyre agresszívebbek, és az egykor ünnepezt akadálymentesítést a webfejlesztők mintha mára már elfelejtették volna. Divatos irány például az, hogy kis betűkkel, halványan – nagyon kis kontrasztot alkalmazva –, és sokszor csak külön kattintásra jelennek meg egyes tartalmak, sok reklámot automatikusan „a képünkbe tolnak” (nem is szólva arról, hogy nekünk kell kézzel lezárunk őket, ha egyáltalán megtaláljuk, hova is kell kattintanunk). Egyre gyakoribb, hogy egy idő után

³ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

⁴ <https://dictionary.cambridge.org/>

⁵ <https://www.collinsdictionary.com/>

⁶ <https://www.merriam-webster.com/>

⁷ HORNBY, A. S. (1993): *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. (ed. by A. P. Cowie.) Oxford University Press, Oxford; (2002): *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. Oxford University Press, Oxford. (2009): *Random House Webster's Unabridged Dictionary*. Random House Reference, New York.

⁸ ILLINGWORTH, Valerie – PYLE, Ian (1996): *A Dictionary of Computing*. Oxford University Press, Oxford – New York etc.

a meglátogatott weblapok Google és/vagy Facebook regisztrációt kérnek. Az is rendkívül idegesítő, amikor az egérmutató mozgásakor dinamikusan feltűnnek (és eltűnnek) újabb és újabb tartalmak, képek, ajánlatok stb. S ki ne hagyjuk a felsorolásból az EU csodálatos vívmányát (GDPR), hogy minden új lapon el kell fogadnunk egy nyilatkozatot, amit senki sem olvas el, de ami nélkül nem tudunk az adott oldalra belépni.

De szerencsére vannak pozitív példák is, nem is akármilyenek. Kezdjük a **Google** keresőjével, ami ugyan néhány hasznos funkciót elvesztett vagy elrejtett (pl. a találatok száma nyelvi szempontból érdekes lehetett, az idézőjeles és helyettesítő karaktereket is tartalmazó keresési funkció szintén hasznos volt stb.), de a hiányzó lehetőségeket több nagyságrenddel felülmúlja az új, mesterséges intelligencián (AI) alapuló keresőfelület. Elképesztően jó, gyors és nincs semmilyen reklám benne. Az angol informatikai szaknyelv esetében véleményem szerint abszolút megbízható, ami összefügg azzal, hogy egy rendkívül intelligens keresőrendszeren és kifinomult nyelvi modellen alapul. A Google fordítója (GT) érdekes módon már nem annyira megbízható, de nagyon hasznos eszköz ez is. A fordítóban vannak némileg idegesítő elemek: például ha magyarul egyes szám harmadik személyt használunk, külön kijelzi az angol fordítás hímnemű és a nőnemű formáját, ami a fordításkor legtöbbször teljesen felesleges (legalább egy alapértelmezést be lehetne állítani). A magam részéről a tananyag fejlesztésekor nem használtam más fordítót, de érdemes megjegyezni, hogy például a DeepL egy ugyancsak kiváló fordító – amely egyébként alapértelmezett nemet („gender”-t) használ, majd felajánlja a lehetséges alternatívákat. Ami nyilvánvalóan egy sokkal jobb megoldás:

Google Translate:⁹

Elment a boltba. → She went to the store. (feminine) + He went to the store. (masculine)

DeepL:¹⁰

Elment a boltba. → He went to the store. (+ Alternatives)

⁹ <https://translate.google.hu/?sl=hu&tl=en&op=translate>

¹⁰ <https://www.deepl.com/en/translator>

Egy másik kiváló forrás az angol **Wikipedia**. Hihetetlenül gazdag informatikai tartalommal rendelkezik, folyamatosan fejlődik, és lehetővé teszi, hogy a szaknyelvi mondatok és szövegek mögött jelen levő szakmai tartalmakat a tananyagban és/vagy a tanítás során megjelenítsük, illusztráljuk és magyarázzuk. Szaknyelvi kurzuson az alapokkal foglalkozunk, így nem igazán számít, hogy egyes informatikai tartalmak később pontosításra szorulnak (például a Windows újabb változata biztosan módosít majd egyes Wikipedia szócikkeket stb.).

Mivel egyes dolgokat lehetetlen az órán „fizikailag” bemutatni, viszont magyarázat nélkül mit sem érnek, van legalább egy olyan forrás, amelyből meríteni lehet. Egy példa: az ENIAC elektroncsöveket használt, amiről egy átlagos külföldi hallgató még csak nem is hallott. A Wikipedia *Vacuum tube* szócikke¹¹ képeket is tartalmaz, számos nagyon hasznos szakszót, és bár a magyarázat teljes „felfejtése” egy hólabdához hasonló tudáslavinát indítana el (electric current, potential difference, thermionic emission, current rectification etc.), mégis van egy kiindulópont, amit megpróbálhatunk leegyszerűsíteni, analógiákat és példákat keresni, a dolgok felhasználására fókuszálni. Ami nagyon fontos: bár a Wikipedia szócikkei sokszor nagyon hosszúak, nem tartalmaznak reklámokat, és nagyon gyorsan betöltődnek. Egy szóval hasznosak, nagyon tartalmasak (néha persze bőbeszédűek), és informatikai szempontból véleményem szerint kiválóak.

A tananyag összeállításakor természetesen számos más elektronikus és hagyományos, nyomtatott forrást is használtam, azonban a fordítók, a Wikipedia és az AI bármikor és bárki számára könnyen hozzáférhetőek, így a tananyag feldolgozásakor – akár órán, akár otthoni tanuláskor – a tanulók alighanem ezeket fogják előnyben részesíteni.

A későbbiekben látni fogjuk, hogy a tananyag alapvetően a szakszavakra („kulcsszavakra”) és szakkifejezésekre, valamint olyan példamondatokra („kulcsmondatokra”) fókuszál, amelyek az adott kulcsszavak jelentését és használatát mutatják be. Másképpen megfogalmazva: bár a tananyagban szerepelnek rövid szakszövegek, ezek inkább illusztrációként szolgálnak azok számára, akik egyes fogalmak jelentését, háttérét és kapcsolatrendszerét jobban meg akarják érteni.

¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Vacuum_tube (2026-05-16)

Korábban említettük, hogy a tananyag elsősorban Magyarországon tanuló, nem angol anyanyelvű, külföldi hallgatók (EFL students) számára készült. A szaknyelvi órákon néhány eléggé tipikus attitűd a külföldi hallgatók esetében jól megfigyelhető (bár néhány attitűd a magyar „Z-generációs” hallgatók esetében is tapasztalható):

- az angol nyelv általános ismerete változó, az alapszinttől egészen a középhaladó-haladó szintig (bár ez utóbbi nagyon ritka). A hiányos nyelvi készségek mellett ugyanolyan nagy probléma a kiejtés, ami sok hallgató esetében nagyon megnehezíti az idegen nyelven történő kommunikációt (ami az egyik oka annak, hogy a ‘loudly, slowly and articulately’ hármas szabályát szinte lehetetlen betartatni);
- informatikai, és sok esetben matematikai alapképzettségük többnyire nagyon hiányos (ami különösen azért zavaró, mert Magyarországon bizonyos elemi ismeretek megléte alapvető elvárás a felsőoktatásban). Például meglehetősen nehéz a bináris számrendszer, ill. adatábrázolás elvének és fontosságának megértése akkor, ha sokszor még az elemi matematikai műveletekkel is gondok vannak (nem is szólva arról, hogy az ‘algorithmus’ fogalmának megértésekor az összeadás, szorzás stb. algoritmusai lehetnek az egyik legjobb példa);
- általános problémák (sajnos nemcsak külföldi, hanem a magyar hallgatók esetében is): a folyamatos figyelem és koncentráció hiánya egy bizonyos idő eltelte után; szinte mindenkinél meglevő mobilfüggőség, a tanulási motiváció meglehetősen alacsony szintje; a metakognitív képességek, például az órai jegyzetelés és az önálló tanulás képességének a hiányosságai; a szövegértés problémái. Utóbbi esetben megfigyelhető, hogy sok hallgató, amikor akár szóban, akár írásban egy „hosszabb” szöveggel találkozunk, néhány mondat után „kikapcsol”. (Egy ijesztő példa: amikor egy több soros email üzenet végén kérem, hogy válaszoljanak valamit, sokan idáig el sem jutnak, nemhogy válaszolnának.)

A tananyagot a fentieknek megfelelően kell felépíteni. Kis, lehetőleg önálló egységekből, és többször megismételve mindent (lehetőleg apró módosításokkal, pl. különböző szövegkörnyezetben). A tanórán a lehető legintenzívebb kommunikációt kell folytatni, s nem érdemes alapozni a korábbiakra, mert akkor a hallgatók egy részét biztosan kizárjuk a közös órai munkából.

2. A kiindulópont – Lesson0

A tananyag számára összeállított informatikai tartalom hat fő kategória köré rendeződik (Digital computer, Computer systems, Computer hardware, Early computers, Computer software, Computer applications). Az egyes kategóriákhoz néhány fontosabb kulcsszó is kapcsolódik, amelyek hierarchikus rendszerként lehetővé teszik a tananyag főbb tartalmi elemeinek áttekintését. A kategóriák mindegyikéhez néhány alapvető, *kiindulási pontként szolgáló* mondat, **kulcsmondat** is tartozik, amelyek a tananyag elsajátításában alapvető szerepet játszanak. A kulcsmondatok a bennük szereplő kulcsszavakon keresztül egyfajta szemantikai hálót alkotnak, amelynek különböző „bejárásai” lehetővé teszik, hogy egyes témákról beszélgetni tudjunk a hallgatókkal – lényegében koherens szaknyelvi „mikroszövegeket” alkotva, amelyekben a kulcsszavakat korreferenciális kapcsolatok létrehozására használhatjuk. A tananyag ebben az értelemben egy nyelvi „anyagraktárát” alakít ki, amelyből tetszés szerint válogathatunk. Szathmári István szavait nemcsak a versekre, hanem a szaknyelvi kommunikációra is alkalmazhatjuk:

„A stílus más meghatározással egyébként: kifejezés mód, vagyis az a mód, ahogyan a közlés eredménye, a beszéd meg van szerkesztve. Vagy még más megfogalmazásban: a stílus a kommunikációs helyzetnek megfelelő beszédváltozat [...] a nyelv anyagraktár és egyben lehetőség: a beszéd, a stílus, a szöveg pedig megvalósulás.

A következő alapvető kérdés: hogyan jön létre a stílus? Válogatással és elrendezéssel.”¹²

A tananyagban végig ezt a gondolatmenetet követjük, amikor elsősorban nem szövegekre, hanem kulcsszavak és kulcsmondatok megtanítására, illetve megtanulására helyezzük a hangsúlyt, különös tekintettel a vonatkozó nyelvi anyag memorizálására. Azaz *lexikális ismeretek* rögzítésére törekszünk, mert enélkül nincs eredményes nyelvtanulás.

¹² SZATHMÁRI István (2011): *Hogyan elemezzünk verset?* Tinta Könyvkiadó, Bp., 12–13.

A kulcsszavak értelemszerűen olyan informatikai alapfogalmak, amelyek nélkülözhetetlenek lényegében bármilyen informatikai tartalom megértéséhez. Az informatikai szaknyelv elsajátításának kiindulópontja a **kategóriák, a kulcsmondatok és a kulcsszavak megtanulása**, mert a tananyag többi része ezeken keresztül érhető el. A kulcsmondatok a legfontosabbak; ezek kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy megtanulásukkal egyszerűsítsék a kategóriák és a kulcsszavak jelentése, az általuk kifejezett tartalom is rögzüljön. Az informatikai tartalmak megértését értelemszerűen a tanítás során minden „hagyományos” eszközzel (kérdésekkel-válaszokkal, magyarázatokkal, rajzokkal, táblára írt óravázlatokkal, tudástérképekkel, kivetített illusztrációkkal, animációkkal stb.) segíteni kell. A kulcsmondatok memorizálása azonban a további tartalmak elsajátítása érdekében nem kerülhető meg – ezt segíti az órán folytatott, intenzív és interaktív szóbeli kommunikáció, a manuális, írásban történő jegyzetelés (ha és amennyiben megvalósul), és főleg az otthoni, önálló tanulás (ismétlés, ismétlés és megint csak ismétlés).

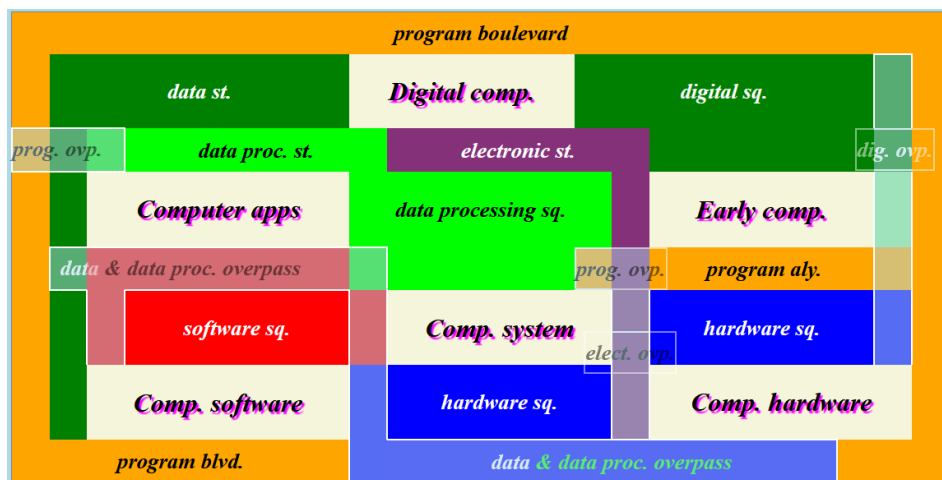
A hagyományos eszközök mellett a tananyag informatikai eszközökkel is segíti a kiválasztott mondatok memorizálását. Az egyik ilyen eszköz a verbális tartalom *vizualizációja*. Ennek alapját három fogalmi metafora alkotja:

A MEMORIZÁLANDÓ INFORMATIKAI TARTALOM EGY VÁROS

A KATEGÓRIÁK HÁZAK, ILLETVE HÁZTÖMBÖK

A KULCSSZAVAK UTCÁK (KÖRUTAK, TEREK, FELÜLJÁRÓK, SIKÁTOROK STB.)

Ennek alapján már elkészíthetjük a tananyag alapját képező tartalom mint város metaforikus térképét (1. ábra). Például a 'Digital computer' és a 'Computer system' kategóriákat a libazöld 'data processing' tér (square), a zöld 'data' utca (street) és felüljáró (overpass), a szilvakék 'electronic' utca és felüljáró, valamint a narancs színű 'program' körút (boulevard), sikátor (alley) és felüljáró köti össze.

1. ábra. A kategóriák háztömbök, a kulcsszavak utcák és terek

A koherens metaforarendszer által kifejezett, „színes” kapcsolatok mögött mögött a megfelelő kulcsmondatok állnak. Például a 'Digital computer' és a 'Computer system' kategóriákat az 'electronic' és 'program' kulcsszavak az alábbi kulcsmondatokon keresztül kötik össze:

A digital computer is a digital electronic machine that can be programmed to carry out sequences of operations automatically. [Digital computer]

A computer system is a nominally complete computer that includes the core hardware, peripheral equipment, the operating system, and the application software needed and used for full operation. [Computer system]

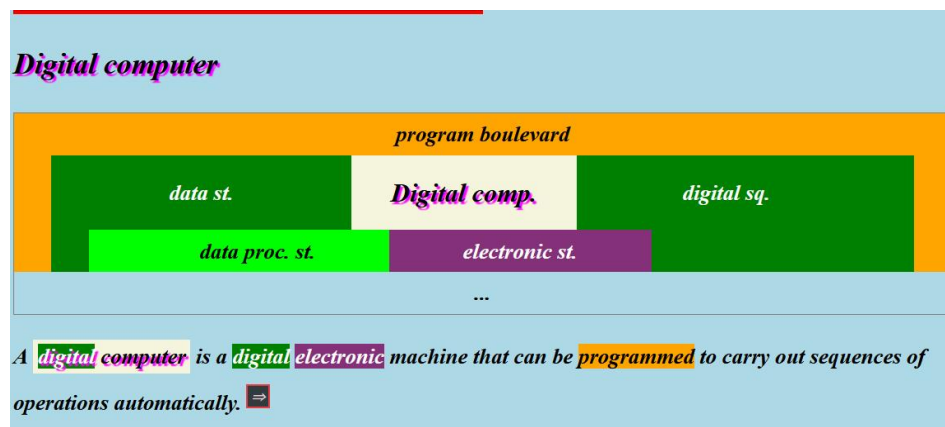
The operating system is the most basic system software that manages application programs, provides access the resources of the computer, and ensures safety and security to the users of the system. [Computer system]

The central part of a computer system is built from electronic components, primarily the CPU, memory modules (RAM), and the motherboard. [Computer system]

Jegyezzük meg, hogy a példában a 'program' igeiként és főnévként is előfordul, továbbá a 'Computer system' kategóriában a 'program' kulcsszóhoz közvetetten, az 'operating system' kulcsszón keresztül jutunk el. (Természetesen a 'program' fogalmához más úton, a 'software' kulcsszón keresztül is eljuthatnánk, ami mutatja, hogy a kategóriák, kulcsmondatok és kulcsszavak szemantikai kapcsolatrendszere rendkívül gazdag – ha már egyszer eljutottunk oda, hogy megértettük és megtanultuk az általuk kifejezett szakmai tartalmat.)

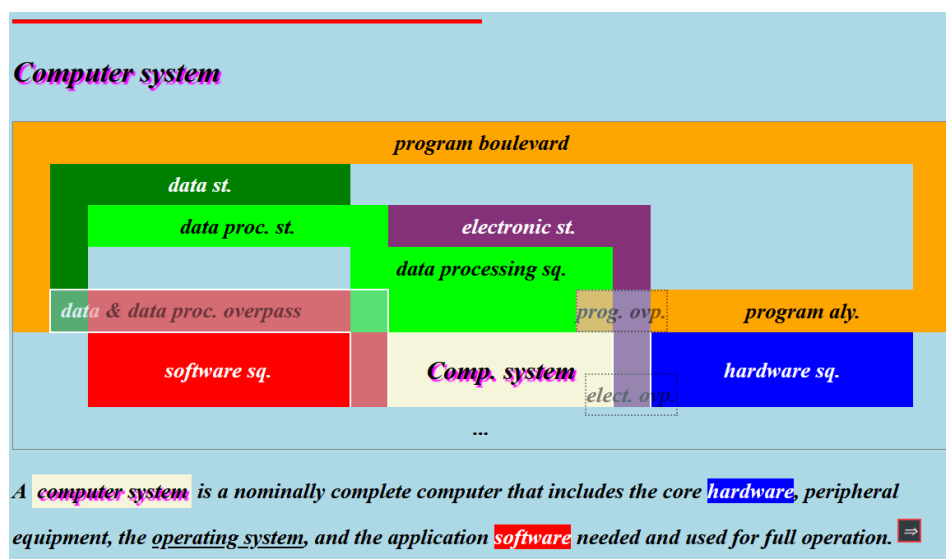
Az ábrán a színek használata különösen fontos, mert az esztétikus megjelenítés mellett a kétdimenziós ábrázolás színek nélkül alighanem áttekinthetetlenül kusza lenne. A térkép funkciója kettős: egyrészt képileg is megjeleníti a kategóriák kapcsolatrendszerét, másrészt lehetővé teszi, hogy egészben, metaforikusan „madártávlatból” áttekinthessük azt, amit meg kell tanulnunk ahhoz, hogy a későbbiekben a részletekhez eljuthassunk.

Hogy a fentiek még érthetőbbek (és könnyebben megtanulhatók) legyenek, az egyes kategóriák esetében feltüntettük a metaforikus térkép megfelelő részletét (2-3. ábrák), és a térképrészletek után felsoroltuk a kategóriák kapcsolatrendszerét kifejező kulcsmondatokat. A kulcsmondatokban a kulcsszavakat olyan színekkel emeltük ki, amelyeket a térképen is használtunk.

2. ábra. A 'Digital computer' kategória elhelyezkedése a térképen és a kategória egy jellemző kulcsmondata

Figyeljük meg, hogy a 'Digital computer' kategória térképrészletén (2. ábra) a zöld 'digital' kulcsszó is szerepel, amely azonban a 'Computer system' kategória térképrészletén (3. ábra) nem fordul elő. Hasonló a helyzet a piros 'software' és a kék 'hardware' kulcsszavakkal, de megfordítva: a 'software' és 'hardware' kulcsszavak a 'Computer system' kategória térképrészletén megjelennek, de a 'Digital computer' kategória térképrészletén nem.

3. ábra. A 'Computer system' kategória elhelyezkedése a térképen és a kategória egy jellemző kulcsmondata

Az elsajátítandó kulcsmondatok feldolgozásakor nagyon hatékony eszköz egyes szavak (illetve kifejezések stb.) *helyettesítése* más, hasonló jelentésű, vagy az adott szövegkörnyezetben értelmesen használható szavakkal (illetve kifejezésekkel stb.), és szükség esetén a jelentésbeli különbségek megbeszélése. Ez utóbbi az informatikai szaknyelv esetében azért is fontos, mert egyes szavaknak informatikai szövegekben a köznapi jelentéstől eltérő jelentése is lehet.

Egy egyszerű példa: a magyar informatikai szakirodalomban¹³ a digitális számítógépek működésének, ill. tervezésének alapját képező ún. Neumann-elvek között szerepel, hogy a számítógép egy *univerzális* adatfeldolgozó rendszer. Azaz lényegében bármilyen adatfeldolgozási feladatra képes (az elv érvényességét egyébként napjainkban az AI megjelenése a korábbi évtizedekben szinte elképzelhetetlen módon, illetve mértékben alátámasztja). Arra a kérdésre, hogy mit értünk azon, hogy „a számítógép univerzális gép”, a külföldi hallgatók szinte mindig azt válaszolják, hogy „a számítógépet mindenki, mindenhol stb. használja” (érdekes módon a „mindenre” rendszerint kimarad). Ami persze egy lehetséges értelmezés lehetne, ha nem a digitális számítógépek működésének Neumann-féle alapelveiről beszélnénk.

A kulcsmondatok variálása egyes szavak kicserélésével a szókinszfejlesztés szempontjából is rendkívül fontos. Jól ismert módszer, hogy ha egy új szót egy jellemző példamondattal *együtt* tanulunk meg, a szó sokkal jobban rögzül.¹⁴ Ezt azonban továbbfejleszthetjük úgy, hogy a példamondatban a megtanulandó szóhoz hozzávesszük azokat a szavakat, amelyekkel az adott szó szemantikai kapcsolatban van, és amelyekkel az adott kontextusban a szót helyettesítve értelmes mondatot kapunk. Így az adott szó mellett számos új szót (főleg szinonimákat vagy rokonértelmű szavakat, akár ellentétes jelentésű szavakat stb.) is megtanulhatunk és ezek az órai tapasztalatok szerint jobban rögzülnek együtt, mint külön-külön.

Az interneten elérhető fordítókat is felhasználhatjuk a mondatok variálására. Egy angol mondatot lefordítva magyarra (amely most egyfajta „köztes nyelvként” szolgál) és utána a kapott magyar fordítást *visszafordítva* angolra érdekes és értékes alternatívákhoz juthatunk el. Arról nem is beszélve, hogy a magyar, vagy esetleg az angol fordítást szükség esetén javíthatjuk is. A

¹³ Egy érdekesség: az angol Wikipedia vonatkozó szócikke nem említi az univerzalitást (sőt az AI segítségével rákérdezve sem találjuk meg Neumann 1945-ben megfogalmazott elvei között mint tételesen megfogalmazott elvet). Magyarországon viszont már évtizedek óta így tanítjuk.

¹⁴ Bár egy nyelvű szótárakban teljesen általános, hogy az egyes angol szavak (lexémák) jelentéseit jellemző példamondatokkal látják el, egy magyarországi „tanulószótárban” találkoztam először azzal a módszerrel, hogy a szavak magyar jelentésének megadása *helyett* lefordított példamondatok szerepelnek (MOZSÁRNÉ MAGAY Eszter [2004]: *Angol-magyar szótár kezdő és haladó nyelvtanulóknak*. Grimm Kiadó, Szeged).

fenti eljárást többször is elvégezhetjük; értelemszerűen egészen addig, amíg már sem a magyar, sem az angol fordítás nem változik. A tananyagban természetesen erre a módszerre is adunk példákat. Egy lehetőség a variálásra a Google fordítóját használva:

A digital computer is a digital electronic machine that can be programmed to carry out sequences of operations automatically. →

A digitális számítógép egy olyan digitális elektronikus gép, amely programozható arra, hogy automatikusan műveletek sorozatát hajtsa végre. →

A digital computer is a digital electronic machine that can be programmed to automatically perform a series of operations. →

A digitális számítógép egy olyan digitális elektronikus gép, amely programozható egy sor művelet automatikus végrehajtására. → [kézzel módosítva] →

A digitális számítógép egy olyan digitális elektronikus gép, amely programozható több műveletsor automatikus végrehajtására. →

A digital computer is a digital electronic machine that can be programmed to automatically perform multiple sequences of operations.

Jegyezzük meg, hogy ezt a műveletsort (algoritmust!) bármelyik hallgató a saját anyanyelvén is elvégezheti, és ha egyszer már „rászoktak” a Google Translate használatára, talán oda is eljutnak, hogy a számítógéppel hangoosan is felolvastatják az angol mondatokat. És talán utána is mondják... A kiejtés gyakorlása szempontjából ez (is) rendkívül hasznos lenne.

A kulcsmondatok variálása mellett a tananyag egy olyan *tesztfelületet* is tartalmaz, amelyben az egyes mondatokban bizonyos kulcsszavak helyett pontok (...) állnak, és a hallgatóknak ki kell találniuk, milyen szavak, helyenként kifejezések helyettesíthetők be a pontok helyére. Például a 'Digital computer' kategória egy (korábban már többször előfordult) kulcsmondata egyszerre több kulcsszó ismeretét is teszteli (4. ábra):

SOLUTION (FROM 149 QUESTIONS)

A digital computer is a ... machine that can be ... to carry out sequences of ... automatically.

SOLUTION (FROM 149 QUESTIONS)

4. ábra. Egy véletlenszerűen kiválasztott kulcsmondat megjelenése a tesztfelületen

A mondat hangos elolvasása, a lehetséges megoldások keresése, majd megbeszélése után a teszt a példamondatra kattintva megjelenít egy lehetséges megoldást (5. ábra):

A digital computer is a ... machine that can be ... to carry out sequences of ... automatically.

A digital computer is a digital electronic machine that can be programmed to carry out sequences of operations automatically.

NEXT

5. ábra. A kiválasztott kulcsmondat egy lehetséges megoldásának megjelenése a tesztfelületen

Nyilván a teszt az előzőekben említett variálási (helyettesítési) feladat interaktív megfelelője: a különbség az, hogy korábban egy ismert szó helyére kerestünk valamilyen használható, értelmes alternatívát, a tesztben pedig magát a szót is ki kell találnunk a szöveggörnyezet alapján. A tananyag tartalmaz egy (folyamatosan bővülő) *szótárt* is, amelynek egyik eleme olyan szókapcsolatok felsorolása, amelyekben egy adott nyelvtani („kollokációs”) minta mellett egy alapszóhoz kapcsolódó lehetséges alternatívák szerepelnek. A szótár egy részlete látható a 6. ábrán.

- apply {test | method | technique | technology | idea}
 - < A complex problem requires a methodical approach to find the right solution, so we have to apply problem solving techniques. ➡ >
 - < On the walls I applied the same technique as I had used for the ceiling. ➡ >
- arrange {data | information}
- carry on {conversation | discussion | process}
 - < More recently, Internet chatterbots have been able to carry on apparently intelligent conversations. ➡ >
 - < We have to carry on the calculation process to the desired accuracy. ➡ >
- carry out {task | action | operation | instruction | examination | analysis | study | test | function [of sth] | project | plan}
 - < They carried out an in-depth analysis of the results. ➡ >
- complete {task | project}
- conduct {operation | search | examination | study}
- configure {computer}
- continue {process | conversation}

6. ábra. A tananyag szótári anyagának egy részlete

A szótár 6. ábrán bemutatott részlete a **[vp+n]** kollokációs mintát követi (pl. *carry out a task, carry out an operation* etc.). A kapcsos zárójelek között felsorolt alternatívák mindegyike összekapcsolható a minta előtt megadott tárgyias igével. Hasonló metanyelvi formalizmust egyébként az informatikában több helyen is alkalmazunk a mesterséges nyelvek szintaxisának leírására, azonban itt annyira magától értetődő, hogy nincs szükség további magyarázatra.

A szótár egyébként további részeket is tartalmaz, ezek közül az **[adj+n]** alakú kollokációs mintákat tartalmazó rész, amelyben egy melléknév és egy vagy több főnév kapcsolatát adjuk meg számos olyan melléknév esetén, amelyek a szakszövegekben előfordulnak (pl. *digital* {computer | machine |

device | equipment}; *electronic* {computer | component | circuit | machine | device | equipment} etc.) a variációs feladatokhoz szintén jól használható.

Mivel a hallgatók többsége esetében aligha várható, hogy önmaguktól egy kollokációs szótárat használjanak a szókincsük fejlesztésére, a tananyagban ez a része inkább a tanárok számára nyújt segítséget a felkészülés, majd pedig az órai munka során.

A lehetséges szókapcsolatok mellett kiválóan felhasználhatók egy másik órai feladat során. A tananyag lexikonrészében szereplő példamondatokhoz tartozó kulcsszavakat minden mondat esetében külön is kiemeltük, és a tananyag végén – dinamikusán, egy egyszerű JavaScript program segítségével – a mondatokhoz tartozó kulcsszavak listáját külön, a mondatok tényleges megjelenítése nélkül megjelenítettük (7. ábra).

- *computer; digital; electronic; program; operation; automatic; [Digital computer]* ⇒
- *computer; digital; electronic; program; (arithmetical) operation; (logical) operation; binary representation; data; [Digital computer]* ⇓
- *computer; electronic; (manipulate) information; (manipulate) data; [data processing machine]* ⇒
- *computer; electronic; data processing; (store, deal with) information; [data processing machine]* ⇒

7. ábra. A tananyagban szereplő példamondatokhoz kapcsolt kulcsszólisták

A kulcsszólistákhoz tartozó mondatok bármikor megkaphatók a kulcsszólista végén szereplő kettős nyílra kattintva, amely egy linket tartalmaz a megfelelő mondatra. Például a 7. ábrán a második listaelemként szereplő '*computer; digital; electronic; program; (arithmetical) operation; (logical) operation; binary representation; data; [Digital computer]*' kulcsszólistához rendelt példamondatot mutatja a 8. ábra.

A digital **computer** is a digital electronic machine that can be programmed to carry out sequences of arithmetical, logical or other type of operations using binary representation of data.

RELATED TERMS

computer; * digital; * electronic; * program; * (arithmetical) operation; * (logical) operation; * binary representation; * data; * [Digital computer]

binary representation < data representation

sequences of operations < program

8. ábra. Egy példamondat a lexikonból a hozzárendelt kulcsszólistákkal együtt

A 8. ábrán megjelenített példamondat kulcsszólistája alatt két szemantikai kapcsolatot jelenítettünk meg. Mindkettő példa a teauruszokban jól ismert nem-faj („generikus”) szemantikai kapcsolatra.

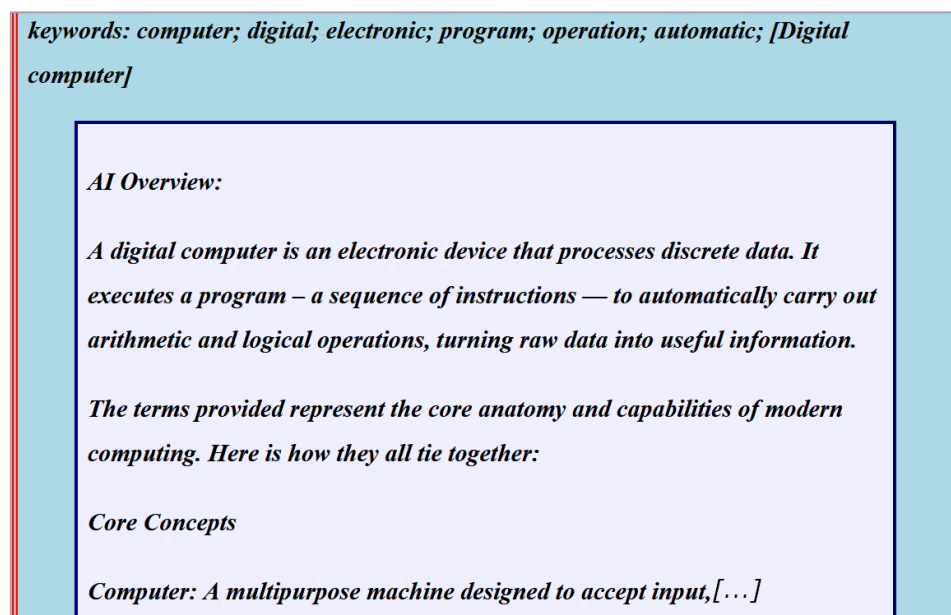
Felhasználva a tananyag kulcsszólistákat tartalmazó részét, egy nagyon kreatív feladathoz jutunk, amely bizonyos értelemben magától értetődő: pusztán a kulcsszavak ismeretében *rekonstruáljuk* azt a mondatot, amelyben ezek a kulcsszavak előfordulnak.

A feladat akkor is érdekes, ha a mondatok már rögzültek; azonban ki is találhatjuk őket (vagy legalábbis velük egyenértékű mondatokat), ha a kulcsszavak és a lehetséges szókapcsolatok ismeretében lépésről lépésre felépítjük a mondatokat. Erre a kifejezetten kreatív, és legalább középfeladati szintet igénylő „algoritmusra” néhány alapmondat esetében a tananyag néhány kidolgozott példát is tartalmaz, amelyek elérhetők a kategóriákat tartalmazó kulcsmondatok mellett elhelyezett linkeken keresztül.

Még kreatívabb feladathoz jutunk, ha egyes kulcsszólistákhoz nem egy mondatot kell kitalálnunk, hanem egy olyan koherens „mikroszöveget” kell készítenünk, amelyekben az adott kulcsszavak mindegyike előfordul (korreferenciális kapcsolatot létesítve az egyes mondatok között).

Itt feltétlenül érdemes megjegyeznünk, hogy ha az AI számára felsoroljuk a megadott kulcsszavakat, rendszerint nyelvileg tökéletes megoldásokat kapunk, ráadásul az AI kiemeli, kivonatolja az általa relevánsnak ítélt webes

forrásokból azokat az információkat, amelyek megfelelnek a kulcsszavak által körülírt témának. A tananyagban erre is mutatunk példákat. Az AI által generált megoldás egy részletét mutatja a 9. ábra.

9. ábra. Az AI által generált szöveg egy kiválasztott kulcsszólista megadása esetében

A szöveg nemcsak nyelvileg kiváló, hanem számos olyan kulcsszót, illetve kulcskifejezést is tartalmaz, amelyekkel a tananyagot érdemes bővíteni (pl. discrete, raw data, core anatomy, multipurpose computer etc.).

3. Záró gondolatok.

A megszerzett tudás fokozatos és folyamatos bővítése

A tananyag elején a legfontosabb kulcsszavak és a hozzájuk kapcsolt szövegek két dimenziós térképe ('topic map') található, amit a kulcsszavak indexe követ. Jegyezzük meg, hogy az előző részben említett példamondatokban szereplő kulcsszavaknak nemcsak a listája, hanem a teljes indexe is – az egyes kulcsszavak kapcsolatrendszerével, „kapcsolati hálójával” együtt – szintén megtalálható tananyag végén.

A tananyag központi részét egy **lexikon** képezi, amelyben a legfontosabb kulcsszavakhoz összegyűjtöttük azokat a mondatokat, amelyekben a kulcsszavak jellemzően előfordulnak. Ezek *szócikkeket* alkotnak, amelyeket alfabetikusan rendeztünk el – egy kivétellel: a 'computer' szócikket a lexikon elejére tettük. A szaknyelvi tudás megalapozását célzó kategóriarendszer kulcsmondatai ebben a szócikkben helyezkednek el. Korábban már említettük, hogy a szócikkekben található példamondatokhoz kulcsszavakat kapcsoltunk (ld. 8. ábra), az egyes mondatokhoz kapcsolt kulcsszólistákat pedig a tananyag végén dinamikusan megjelenítettük (ld. 7. ábra). A tananyag végig interaktív, azaz, ahol lehetett, az egyes kulcsszavakhoz és kulcsszólistákhoz linkeket is kapcsoltunk, amelyekkel azonnal a tananyag megfelelő részére ugorhatunk.

Minden példamondat elérhető a tananyag teszt részében. Ha azonban korlátozni akarjuk a teszt során felajánlott példamondatokat, bármilyen szóra, ill. leckére leszűkíthetjük a tesztet. Például a korábban említett kulcsmondatokat a *Lesson0* szűkítő kifejezés megadásával kaphatjuk meg; ebben az esetben a tesztben csak a kulcsmondatok fognak megjelenni, és a teszt használatával ezeket gyakorolhatjuk.

Ha azonban olyan informatikai témákkal akarunk foglalkozni, amelyekhez komolyabb informatikai (matematikai, műszaki stb.) háttérismeretek is szükségesek, a példamondatok már nem elegendőek. A korábban említett kategóriákhoz rövid szövegeket kapcsoltunk, és utánuk megadtunk néhány olyan Wikipedia oldalt, ahol további részletek olvashatók az adott témákban. Ezek egy része kifejezetten a haladó, és az informatika iránt elkötelezett hallgatók számára lehet érdekes – azonban egy rövid magyarázattal a példamondatok mögött rejlő tartalom az átlagos hallgatók számára is kör-

vonalazható, természetesen főleg az érdeklődés felkeltésének szándékával. Egy példa: a *programozás* sokszor még az informatika szakos hallgatók számára is nehézséget jelent, de a 'program' fogalmának megértése gyakorlatilag lehetetlen egy (vagy inkább több) programkód bemutatása nélkül. Egy folyamatára vagy egy programkód végrehajtásának lépésről lépésre való követése (és magyarázata), valamint a program által szolgáltatott kimenet megjelenítése arra nem elég, hogy aki először találkozik vele, ténylegesen megértse. De legalább lesz valamilyen fogalma arról, hogy mit is jelent egy számítógépes program. További példák: a 'digitális' számítógép, a 'bináris adatábrázolás', a 'központi egység' (CPU), az 'utasításciklus', a 'belső memória' és a 'memóriacím' fogalma és feladata, a passzív és aktív elektronikai komponensek, ezen belül az óriási jelentőségű 'tranzisztor' és 'integrált áramkör' fogalma, jelentősége és funkciója, a számítógép működésének alapját képező 'logikai műveletek' fogalma stb.

Az informatikai szaknyelvi tananyag elsődleges célja olyan szaknyelvi alapok megteremtése, amelyek segítségével egyszerűbb informatikai szövegek megérthetők. Azonban ennél sokkal fontosabb az, hogy a megszerzett alapokra már építeni lehet, és ha egy hallgatónak később szüksége lesz rá, a megszerzett tudás, és különösen az elsajátított készségek segítségével immár önállóan tovább tudja bővíteni, majd folyamatosan fejleszteni szaknyelvi tudását. És a tananyag talán abban is segít, hogy mindezt ne kényszerként, hanem érdekes, kreatív és élvezetes tevékenységként élje meg.

VITÉZ FERENC

Olvasatkísérlet a kérdőjelek feloldására

Avagy: miért ingerelte Camus a marxistákat?

Ráhangelődés és indoklás

Az irodalmi Nobel-díjasokról készültem összeállítani egy, az ismert és kevésbé ismert szerzők és műveik közül szemelgető áttekintést¹ annak apropóján, hogy 2025-ben a második magyar író (a 2002-ben kitüntetett Kertész Imre után), Krasznahorkai László részesült a legrangosabb nemzetközi irodalmi elismerésben. Alfred Nobel 1895-ben kelt végrendelete szerint azt a szerzőt díjazhatják, aki az irodalomhoz a legkiválóbb „idealisztikus beállítottságú” alkotással járult hozzá. Csakhogy már az 1901-es első díjkiosztáskor értelmezési problémák merültek fel. Az „idealisk” vajon az „ideális” (mint tökéletes, legjobb) vagy az „idealista” (mint eszményi, nemes szellemi irányt és erkölcsi célokat követő) jelentésben értendő-e? A kettős értelmezési lehetőség azt is eredményezte, hogy egyrészt az irodalomesztétikai értéken túl az ideológiai szempontok is befolyásolták a jelölést és választást, másrészt kiszélesedett a szépirodalom köre: például a filozófia, történelmi memoár vagy dalszöveg irányába (lásd: Henri Bergson, Winston Churchill vagy Bob Dylan esetét).

A kurzuson bemutatandó egyik példaként választott szerző Albert Camus volt. Újra kellett olvasnom a műveit, fölriisítve közben a róla szóló szakirodalmi források egy részét is. Régieket s újabbakat. Ekkor erősödtek föl a már korábban is megfogalmazódó kérdések és kételyek. Számos polémia eredője lehet ugyanis, ha egy műalkotást (esetünkben egy irodalmi életművet) nem az esztétikum, a szövegélmény, az abból föltáruló személyes történetértelmezés vagy közösségi érvényesség, hanem egy ideológia szülte eszme vagy az

¹ *Nobel-díjas irodalom* címmel 2026 tavaszán hirdetem meg szabadon választható kurzust a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.

olykor az előbbi által is irányított erkölcs felől közelítünk meg. Nem fölold-hatatlan problémaok ez a kétféle megközelítés. Akár a termékeny polémia-ra is kellő alapot kínáló nézetkülönbségről és vizsgálati módszerről van szó. A vita még eredményes is lehet. De mi a helyzet a Camus-irodalommal?²

Azt a megállapítást találtam a huszadik századi francia irodalom jeleseit áttekintő kétkötetes monográfia Albert Camus szellemi portréját megrajzoló fejezetében (Köpeczi 1974), hogy az 1957-ben irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett író művét nem irodalmi érvényét tekintve, mint inkább egy, a második világ-háború utáni értelmiséget jellemző életérzés, főleg az eszmei, részben morális szempontú érdeklődés alapján kell mérlegre tenni. – Bevallom, hogy amikor először találkoztam ezzel a portréval negyven évvel ezelőtti egyetemi tanul-mányaim során, még nem tudtam megfogalmazni azt a korántsem ártatlan kérdést, hogy vajon mi nem tetszett a szocialista irodalom- és kultúrapoliti-kának Camus életművében. Elindulva ezen a nyomon, Camus regényeit és esszéit az olvasással párhuzamosan készülő vázlatos áttekintéssel kísérem.

Mindenekelőtt figyelembe véve azt a Camus-életművének és recepciójá-nak átgondolásakor tapasztalható jelenséget, hogy „minél többet írnak róla, minél több oldalról közelítik meg művészetét, a vélemények annál szerte-ágazóbbak, annál több kérdőjelet hagynak maguk után” (Magyar 1986, 46). Az esztétikai vagy eszmei-erkölcsi „ellentmondás” talán nem is az, aminek első pillantásra tűnik, hiszen Camus írásainak esztétikai hatása elválasztha-tatlan a világképi dilemmákra adott szerzői és olvasói válaszlehetőségektől.

² Eredeti célom természetesen nem egy új Camus-kutatás volt, nem komplex elemzés vagy értelmezés, csupán egy vázlat. A gyarapodó jegyzetanyag – és a sokasodó kérdések sora – azonban szükségessé tette, hogy (még mindig csak fragmentumokban gondolkodva) utána nézzek néhány válaszlehetőségnek, elgondolkodva saját válaszaimon is. „Kitérőim” közül itt csak egyet említek föl. Somlyó György Salvatore Quasimodo (az 1959-es irodalmi Nobel-díjas) olasz költő egy versének vezérfonalát követő esszéjét így kezdte: „A Nobel-díj olyan [...], mint a kiszámíthatatlan szépasszony, aki hol szeszélyből, hol számításból, hol szere-lemből adja oda magát. Így kerülnek egymás mellé [...] a tekintélyes közepszerűségek és a valódi halhatatlanok. Tarka táncrendjén együtt szerepel korunk legjobbjainak neve olya-nokéval, akiket még e díj csoda-balzsama se tudott megóvni [...] a menthetetlen feledés-től. Kiváltképp a költők megítélésében szokott tévedni.” (SOMLYÓ 1963, 161)

„... nem vagyok ateista”

A Nobel-díj és az első könyv, a *Színe és visszája* (a részben esszéista jellegű 1938-as) novellakötet megjelenése között majdnem két évtized telt el. Camus 1940-ben fejezte be abszurd trilógiájának első részét: a *L'Étranger* (Az idegen – Gyergyai Albert fordításában: *Közöny*³) két év múlva jelent meg. Az abszurd trilógia – pontosabban a „három abszurd” – címkével egyébként az író nem a három közismert regényt, hanem a *Közönyt*, a könyvterjedelmű nagyesszét, az *Abszurd gondolatmenet*, *Az abszurd ember* és *Az abszurd alkotás* fejezetekre tagolódó *Sziszüphosz mítoszá*t és a nem sokkal később írt *Caligula* című drámát látta el. A második, terjedelmesebb regény – a második világháború kitörése után nem sokkal írni kezdett, de csak 1947-ben jelent meg⁴ – *A pestis* (*La peste*), a következő regény pedig *A bukás* (*La Chute*), mely 1956-ban látott napvilágot. Az író a kisregény és a nagyesszé, illetve a *Caligula* (1945) mellett egy másik szindarabjával (*Az igazak*, 1950), továbbá újságcikkeivel és novelláival is figyelmet keltett. 1951-ben jelent meg a szintén könyvterjedelmű – filozófiai és eszmetörténeti pamfletként is értelmezhető – esszé, a *L'Homme révolté* (*Lázadó ember* – eredeti címjelentésében: *A fellázadt ember*).

1960 elején bekövetkezett halálos autóbalesete előtt Camus egy új (szándékai szerint szintén trilógiát nyitó) regénybe kezdett *Az első ember* címmel. A Nobel-díj összegéből Dél-Franciaországban vásárolt vidéki házában az őt meglátogató Michel Gallimard (kiadója unokaöccse, az író barátja) társaságában mesélte, hogy új művén dolgozik, mely az abszurd és a lázadó ciklus után egy harmadik, mégpedig a „szeretet ciklusa” lesz. Ennek azonban csak az első része készülhetett el – kéziratának lapjai ott voltak Camus táskájában halálakor), de *Az első embert* a szerző és a kritika egyaránt a „legfontosabb

³ CAMUS regénye Ádám Péter és Kiss Kornélia újabb fordításában 2016-ban jelent meg az Európa Könyvkiadó gondozásában az eredeti *Az idegen* címmel. Dolgozatunkban Gyergyai Albert 1972-es fordítását használjuk.

⁴ A *Noteszlapok* 1939 áprilisa és 1942 februárja között írt harmadik füzetében már számos olyan részletet rögzített, mely a *Sziszüphosz mítoszá*nak esszéiben köszön vissza, illetve *A pestis* szövegébe épült be. Egyes részeket átalakított a végleges változatban; foglalkoztatta Paneloux, a plébános alakja – kezdetben Camus úgy tervezte, hogy elveszti hitét; dialógusokat és leírásokat találunk itt, melyek a regényben is szerepelnek; és följegyzi az íráshoz használandó olvasmányokat (CAMUS 1993, 135; 172; 178–179; 181; 202).

regénynek” tartotta. Az eredeti címtervezete egyébként az *Ádám* volt – arra utalva, hogy valamiképpen mindannyian az „első ember” vagyunk, ha úgy tetszik, a saját történetünk Ádámja (Magyar 2020, 61).

A biblikus utalás (a tervezett vagy az ismert címtől függetlenül is) egyértelmű, noha gyakran említi Camus-t a kritika „ateistának” vagy „agnosztikus ateistának” (Camus agnoszticizmusáról 2011-ben konferenciát is rendeztek) – s Magyar Miklós olyan, az íróról szóló cikkek címeit említi, mint: „*Camus ateista humanizmusa*”; „*Albert Camus, az ateista gondolkodó, aki a keresztényekhez szólt*”; de „anarchista hedonizmusról” és „agresszív ateizmusról” is olvasunk, illetve arról, hogy Camus úgynevezett ateizmusát „nyugtalanság” és „tanácsatlanság” színezi (Magyar 2021⁵). Miközben az író tagadta, hogy ateista lenne – így például a *Le Monde* 1956. augusztus 31-i számában: „Nem hiszek Istenben. Ez igaz. Ezért még nem vagyok ateista”; illetve *A lázadó ember* egyik, az ateizmus történetéről szóló részében ezt írja: „semmi nem lohasztja le az emberek szívében az istenítés vágyát” (idézi: Magyar 2021) – tehát Camus-nél folyton jelen van az Isten hiányából fakadó szenvedés.

A hitét nem elveszítette, hanem hit nélkül nőtt fel, mint ezt az önéletrajzi ihletésű⁶ *Az első ember* is nyilvánvalóvá teszi: Jacques (az elbeszélővel azonos hős) anyja „Istenről sose beszélt. Valójában ezt a szót Jacques nem is hallotta egész gyerekkorában, s nem is nagyon törődött vele. A titokzatos, áradó élet önmagában is betöltötte egész lényét.” (Idézi: Magyar 2021) Stockholmban egyébként azt nyilvánította ki beszédében, hogy az isteni teremtes az egyetlen lehetséges realista művészet, „a többi művész mindenképpen hűtlen a valósághoz” (Camus 1990, 443).⁷

⁵ A MAGYAR Miklós által feltüntetett források: CORBIC, Arnaud: «L’humanisme athée» de Camus. *Études*, 2003/9., 227–234.; RABAT, Juliette: Albert Camus, le penseur athée qui parlait aux chrétiens. *La Vie*, 2013. 11. 7.; a Camus agnoszticizmusáról szóló konferencia: *Albert Camus et l’agnosticisme*. Villeurbanne, 2011. 02. 8.

⁶ A hős neve: Jacques Cormery. „A vezetéknev azonos Camus apai ágú nagyanyjának családi nevével. A J. C. kezdetűk, amelyekkel a főhőst sokszor megjelöli, Jézus Krisztust idézik fel az olvasóban. A J. C. egyébként Camus két gyermeke (Jean és Catherine) nevének is kezdetűje. A gyermek Jacques szinte teljes hasonmása a gyermek Camus-nek.” (MAGYAR 2020, 62)

⁷ Camus 1957. december 14-én *Művész és kora* címmel tartotta meg előadását az uppsalai egyetem nagy előadótermében. Beszédében a többi közt a művészet és a művész feladatait,

A bukás

A bibliai utalások már *A bukás*ban is feltűntek. A „rossz lelkiismeret regényét” besorolták a keresztény mitológiát idéző Camus-művek közé, arra az értelmezésre helyezve a hangsúlyt, mely a *bukás*ban nem botlást, hibát, emberségből kiállított rossz bizonyítványt lát, hanem a bibliai „bűnbeesés” allegóriáját, avagy egyféle pokolra vettetést, ám a megváltás reménye nélkül. Ez pedig rögtön meg is kérdőjelezi, hogy keresztényi tanítások lennének a műbe kódolva. Magyar szerint (2021) ezt formálisan Camus is tagadja, mikor összefoglalja a regény cselekményét:⁸ „Az az ember, aki *A bukás*ban beszél, egy kiszámított vallomásba kezd. Visszavonultan Amszterdamba, a csatornák és a hideg fény városába, ahol a remetét és a prófétát játssza, ez a volt ügyvéd egy kétes hírű bárban várja megértő hallgatóságát. Modern gondolkodású, azaz nem tudja elviselni, hogy mások ítélik meg. Igyekszik hát a maga perét előadni, de úgy, hogy annál jobban el tudjon ítélni másokat. A tükröt, amelybe belenéz, végül a többiek felé fordítja. Hol kezdődik a vallomás, és hol a vád? Különleges eset vagy a mindennapok hőse? Egy igazság mindenképpen van ebben a tudatos tükrójátékban: a fájdalom és ami abból következik.”

A regény főhőse, a „vezeklő bíró” neve ugyan (Jean-Baptiste Clamence) intertextuális utalás Keresztelő Szent Jánosra, a vezetéknévvel együtt, ami a pusztába „kiáltó szó” (*vox clamantis in deserto*) képzetét idézi föl, s a Biblia ismeretére is szüksége lesz az ügyvédi önvallomás hallgatójának ahhoz, hogy megértse a bibliai utalásokat („Ha nem forgatta a Szentírást, akkor ez csak afféle üres szó marad” [Camus 1983, 513]). A „vezeklő bíró” mégsem a kegyelmet hirdeti, hanem a saját rossz lelkiismeretét hárítja a másokra. S teszi ezt úgy, hogy az evangéliumi idézetekkel és a hozzájuk fűzött kommentárokkal a mögéjük bújó képmutatókat és az Írás nevében bűnöket elkövetőket leplezi le. Magyar Miklós is említ erre néhány példát, amit kiegészíthetünk más utalásokkal.

a valóság és a művészi alkotás viszonyát, a realista ábrázolásmód és a művészi hazugság kérdéseit fejtegette.

⁸ MAGYAR Miklós (2021) hivatkozása: Albert CAMUS: *Théâtre Récits Nouvelles*. Éditions Gallimard, 1962.

A János evangéliumából való idézethez – „Én nem ítélek el téged!” – az ügyvéd hozzát teszi, hogy ez nem számít, mert „ők ítékeznek, senkit nem mentenek fel. Az Úr nevében, íme, ez jár neked.” Péter apostol („a bejedd ember”) példáján keresztül ostromozza azokat, akik szóban megbocsátanak, egyébként nem mentenek föl senkit: Péter megtagadja Jézust: „Nem ismerem ezt az embert... Nem tudom, mit akarsz mondani...» – és így tovább. Valóban túlzásba vitte a dolgot. Ő pedig szójátékot csinál: »Erre a kősziklára építem egyházamat.« Ennél jobban már nem is csúfolhatta volna ki, nem gondolja? De ők megint csak diadalt ülnék! »Látjátok, ő maga mondta!« Valóban ő mondta, mert hiszen jól ismerte a kérdést. És aztán örökre elment, itthagya őket, hogy ítéljenek és büntessenek, bocsánattal a szájukon és végzéssel a szívükben.” (Camus 1983, 579–580)

A bibliai idézetekre a francia monográfusok is felhívják a figyelmet.⁹ Tetszik mindezt a Clamence által hozzájuk fűzött kommentárok értelmezése nélkül, noha ez avatja az intertextuális utalást Camus szövegkorpuszának szerves részévé. Így válik a „vezeklő bíró” szerepjátéka is narratív labirintussá az író és olvasó, a regényben beszélő és a látens hallgató, a beszélő belső monológja, az önmagával és másokkal kapcsolatos erkölcsi ítéletek, morális és filozófiai gondolatmenetek és következtetések között. Az ügyvéd a maga cégtáblájára egy Janus-arcot festene, alá a jelmondatot: „Ne bízzál benne”, a névjegyére pedig ezt írná: „Jean-Baptiste Clamence, komédiás.” Csakhogy a szerephez előbb a saját emlékezetét kellene megtalálni, nemcsak a felejtését, hiszen az emlékezetre szüksége van az identitás megtapasztalásához.

Az emlékezés kérdése Camus-t már a *Közöny* írásakor is foglalkoztatta. A fiktív napló második részében, a több hónapig tartó vizsgálati fogság idején Mersault aktuális közérzete attól függött, hogy mit tud kezdeni az idővel. „[C]seppet sem unatkoztam, főképp mióta megtanultam az emlékezés tudományát. Olykor a szobámra gondoltam, s képzeletben elindultam valamelyik szögletéből, s ugyanoda tértem vissza, miután gondolatban felsoroltam, amit csak útközben találtam. Eleinte ez hamar megvolt. De ahányszor újramegkezdtem, mindig kissé tovább tartott. [...] Így azután pár hét múlva órákat tölthettem azzal, hogy felsoroljam mindazt, ami a szobámban volt található. Minél

⁹ MAGYAR 2021 hivatkozása: Vö.: LÉVI-VALENSI, Jacqueline: *La chute d'Albert Camus*. Éditions Gallimard, 1996, 75–79.

többet gondolkodtam, annál több rég elfelejtett vagy félreismert részletet szedtem elő az emlékezetemből. Akkor végre megértettem, hogy egy ember, aki csak egyetlenegy napig élt, száz évig is élhetne, s nem unatkoznék a börtönében.” (Camus 1983, 203)

Ez azt jelenti, hogy Mersault az emlékezés révén kezd el gondolkodni is. Természetes „ösztlénnyből” öntudatra ébredt ember lesz. S később érintjük még e kérdést: míg a gyilkosság a hőségben úszó parton tényleges motiváció nélküli (*action gratuite*) cselekedet volt, a társadalom ítéletével szembeni védekezés visszautasítása már tudatos választás eredménye. A *bukás*ban Camus tovább lép az emlékezés mibenlétének ábrázolását illetően. A *Közöny*ben az emlékezés segíti Mersault-t a gondolkodásban, így az elutasító döntés tudatos lesz; A *bukás*ban az emlékezet elvezet az emberi természet kettősségének felismeréséhez is, mely nyomán éles kritika fogalmazódik meg. Clamence az emlékezés révén megértette, hogy „a szerénység segített az örökös csillogásban, az alázat a győzelmeimben és az erény a zsarnokságomban”. Játszotta a szerepet, közben egyre inkább „valami ostoba félelem” üldözte: „nem halhatok meg, mielőtt valamennyi hazugságomat be nem vallom”. Ennek a kutatásnak lesz az eredménye az is, hogy képtelen másokat igazán szeretni, mert, mint mondja: „nem volt gyakorlatom. Immár több mint harminc éve kizárólag magamat szerettem.” (Camus 1983 536; 537; 560; 563; 570) Mindezek az önvádak azonban nem pusztá önostorozások, hanem arra szolgálnak, hogy a többi embert leplezzék le.

„A vallások, higgye meg, tévednek, amikor erkölcsöt prédikálnak, és parancsokat hirdetnek. Nincsen szükség Istenre, hogy megteremtse a bűnösséget, sem pedig, hogy büntessen. Felebarátaink is megteszik, a mi segítségünkkel. Ön az utolsó ítéletről beszélt. Engedje meg, hogy tiszteletteljes nevetéssel gondoljak rá. Nyugodtan várom: megismertem már, ami rosszabb, az emberek ítéletét. Számukra nincs enyhítő körülmény, még a jó szándékot is bűnül róják fel egymásnak.” (Camus 1983, 576) S nem sokkal később Camus ügyvédje a kereszthalált halt Jézus példáját idézi föl, az iméntihez hasonló stílusba és gondolatmenetbe ágyazva, mondván, hogy az emberek megpróbálják, „hogya kicsit az ő halálával segítsenek magukon”. – Ma azonban, az irgalmasság nevében, „már nagyon is sok ember mászik fel a keresztre, csak hogy messzebből lássák őket, még ha ezért meg is kell taposniuk azt, aki már oly régen ott függ.” (Camus 1983, 579)

Nem vád ez tehát, nem vezeklés, pusztán az igazság kimondása, a társadalmi maszatoktól megtisztított személyes tükör, és a tükörben megjelenő egyéni arcok láthatóvá tétele. Mintha ezt is kérdezné hallgatójától: Vajon te is azért hirdeted irgalmasságodat, hogy mások jobban észrevegyenek? Vajon te is megfélemledsz Krisztusról önnön jószágod fényében fürödve? – Camus ugyan távol tartotta magát a tételes vallásoktól, de kritikai humanizmusában szükségszerűen keresztyéni etikát követett.

A „vezeklő bíró” mások bűnére rámutató vallomása révén az „egyetemes bűnösség” kérdésköre megkerülhetetlen, és ehhez Clamence számára Szent Ágoston adódik példaként. Camus az egyetemi záródolgozatát egyébként a *Keresztény metafizika és Neoplatonizmus, Plótinosz és Szent Ágoston* címmel írta, áttekintve benne az evangéliumi kereszténység, az időszámítás utáni első századok görög filozófiája és Szent Ágoston keresztény dogmatizmusa közötti kapcsolatokat. Augustinus a bűn kérdésének vizsgálata közben jutott el az eredendő bűn felismeréséig: az első ember szabad akaratból választhatta volna a Jót, mert Isten a döntés jogát meghagyta neki. „Szent Ágoston szerint azonban Ádám bűne nem egy ember cselekedete, hanem az emberi lét lényege. Azaz Ádám bűnbeesésével az egész emberiség testében-lelkében meg van mérgezve, halálra és kárhozatra van ítélve. A bűn állapotából az ember képtelen önmaga erejéből szabadulni” – véli Magyar Miklós (2021), utalva arra, hogy míg Camus a disszertációjában bírálta az augustinusi tanítást az egyetemes bűnről, *A bukásban* viszont Clamence osztja ezt a nézetet. Ágostonnal ellentétben azonban, aki szerint az isteni kegyelem megszabadít a bűn állapotából, az ügyvéd kizárja ezt a lehetőséget, mert: „Nincs mentség, soha, senki számára”, illetve nem sokkal később: „Ha majd mindnyájan vétkesek leszünk, az lesz a demokrácia” (Camus 1983, 589; 592).

S ebben nélkülözhetetlen szerepe van a szerepjátszó vezeklő bírónak, aki széltében-hosszában vádolja magát. Nagy gyakorlata van abban, hogy előadását mindig a hallgatójához alkalmazza, akit arra készítet, hogy túltegyen rajta. Közben fölrémlik előtte egy kép: mintha már találkozott volna ezekkel a bűnösökkel, aztán megfogalmazza magában a felismerést: „Fájdalom, ilyen ember vagyok én!” Az ügyvéd ekképp magyaráz: „A magam dolgát állandóan a többiekével vegyítem. Megkeresem a közös vonásokat, együtt átéltem tapasztalatainkat, megegyező gyengéinket, a jó modort, a mai embert, egyszóval mindazt, ami engem és másokat meghatároz. Eközben olyan arcképet fabri-

kálok, amely mindenkié és senkié. Álarc ez végeredményben, hasonlatos a farsangiakhoz, egyaránt hű és egyszerűsített [...]. A vádbeszédnek ezzel vége. De ugyanakkor ez az arckép, melyet kortársaimnak átnyújtok, tükörkép-pé változik.” – Az „Én” átváltozik, és „Mi” lesz belőle: „lám, ilyenek vagyunk mi”. Valódi stratégiáról van szó, és sikerült a csel: „szemükbe vághatom az igazságot” (Camus 1983, 395).

Az eltűnt „Én” nyomában

Az *első ember* írásakor Camus – a nemzetközi elismerés ellenére – lehangolt volt, amiben szerepet játszottak az algériai függetlenségi háború eseményei, és baloldali barátai is elfordultak tőle, „a kapitalisták bérencének” nevezték, mert elítélte a Gulagot. A *lázadó ember* miatt már 1951-ben is támadások érték az egzisztencialista filozófusok és szürrealista írók, költők részéről, feleségének pedig egyre súlyosabb lett a depressziója. Közben nemcsak Camus tartotta legfontosabb regényének *Az első embert*, hanem a kritikusok szerint is ez „a huszadik század regényirodalmának egyik fő műve”.

Az intertextuális bibliai utalásokat már említettük, de nem parafrázisok soráról van szó, hanem parabolisztikus én-regényről. A regénycím mellett a két rész címei is egyszerre intertextuális és önéletrajzi utalások: *Az apa keresése* (*Recherche du père*), illetve *A fiú vagy az első ember* (*Le fils ou le premier homme*). Magyar Miklós szerint az apa keresése nem egyszerűen a korán elvesztett apa nyomainak felkutatását jelenti – amivel az „eltűnt Én” megtalálásához is közelebb kerülhet –, hanem a hiányzó Isten képének felidézését. A regény egyik lap alján olvasható jegyzetében ez áll: „Jacques/ Kezdetől fogva, már kisgyerekkoromban próbáltam megtalálni, mi a jó és mi a rossz (...) szükségem van valakire, aki megmutatja az utat, aki megszid vagy megdicsér, nem a hatalma révén, hanem mert tekintélye van, szükségem van az apámra.” (Kiemelésekkel idézi: Magyar 2021)

A második rész pedig szimbolikusan utal egyszerre Ádámra és Krisztusra: a hős nevének (Jacques Cormery) monogramja családi vonatkozása mellett Jézust is felidézheti az olvasóban (J. C. – lásd a fenti jegyzetet). Jacques Cormery születése tekinthető volna akár Jézus születésének átírataként is, a számos párhuzam mellett például: Mária egy málhás számaron ül, amit

József vezet Betlehem felé; Jacques szülei, Henri és Catherine, egy „jól látható, de éppenhogy kitaposott úton”, ponyvás szekéren utaznak Algéria keleti felébe. Mikor megérkeznek. Mária és József egy istállóban tölti az éjszakát; Henri és Catherine pedig egy „sötét, dohos, érezhetően régóta lakott helyiségbe” érkezik. Mikor Jézus megszületik, Mária a jászolba fekteti, Jacques „egy ruháskosárban csendesen feküdt.” S mindezekén túl a szóhasználat (például: „eljött”, „menj békével”) több alkalommal is bibliai szöveghelyekre utal (Magyar 2021).

A regény egyébként egyszerre lép túl az önéletrajz-jellegen és a biográfiából kiemelkedő autofikción, mikor nem a családjáról és környezetéről beszél, hanem Algéria múltjáról. „Camus hasonmása az apa felkutatására indul, amikor annak lakóhelyén felkeresi a gazdákat, de az apa helyett Algéria »történelmét« találja meg. Proustnál az eltűnt időt a megtalált idő követi, Camus-nél az eltűnt apát a megtalált történelem. [...] Algéria történelmét, a bevándorlók száműzöttségét, az itt élő népek testvérgyilkos harcait Káinra történő utalásokkal eleveníti fel az író. Az emberiség történetének eme első gyilkossága valamennyi polgári és gyarmati háború szimbólumává válik Camus-nél: aki gyilkol, testvérét gyilkolja meg.” (Magyar 2020, 65) – Tehát az abszurd és a lázadás helyét a morál és a szeretet készült átvenni az életműben, ami *Az első emberrel* együtt befejezetlen maradt.

A lázadó ember

Camus *A lázadó emberben* (annak *Lázadás és művészet* című fejezetében) magával a regénypoétikával is foglalkozik. Camus szerint a művész újrateremti a világot, s ezzel ugyan – mert nem állíthatja, hogy teljes csúfságot teremtett, így lenni kell benne valamilyen szépségnek is, ami a Van Gogh szerinti világot, mint „rosszul sikerült vázlatot” (Camus 1992, 292) korrigálja – „cáfolja a valóságot, de nem tér ki előle” (Camus 1992, 294).

Él a gyanúperrel, hogy a regény jóvoltából a világ megszépítésével egyúttal el is árulja azt az író, de alapvetően ő is úgy viselkedik, mint az olvasó: „elutasítja a világot abban a formájában, amilyen, de nem törődik bele, ha vissza kell vonulnia a világból” (Camus, 1992, 296). Hiszen az olvasó szintén mások cselekedeteibe, mások érzelmeibe és gondolataiba fonja bele a saját

világát. „Mi más a regény, ha nem olyan univerzum, amelyben a cselekvés rátalál formájára, ahol végszavak hangzanak el, emberek ütköznek meg emberekkel, ahol az élet felölti a végzet arcát? A regény világa világunk korrekciója, az ember szíve vágya szerint.” Az ide kapcsolódó lábjegyzetben pedig ezt olvassuk: „Ha a regény csak a sóvárgásról szól, a kétségbeesésről, a befejezetlenről, akkor is formát teremt és üdvösséget. Ha megnevezem a kétségbeesést, túljutok rajta. A kétségbeesés irodalma meghatározásában önellentmondás.” (Camus 1992, 299) – S ezzel a lábjegyzetes zárómonddal Camus reflektál azokra a kritikákra, hogy az abszurd nem a reményt, hanem a kilátástalanságot (avagy: az irracionális céltalanság érzését) helyezi az ember elé, és ráerősít a *Sziszüphosz mítosza* befejező mondatának üzenetére, miszerint „Sziszüphoszt boldognak kell elképzelnünk”.

A regény Camus szerinti lényege tehát az, hogy a képzeletbeli világ (a fikció) a létező világ korrekciójának a szándékából születik. Némi öniróniával jegyzi meg, hogy „a regény méretre gyárt sorsokat. Versenyre kel a teremtéssel, és átmenetileg diadalmaskodik a halálon.” A regény mint korrekció, amely se nem morális, se nem formális művelet, „elsősorban az egységre irányul, metafizikai szükségletet fejez ki. A regény e szinten lényegében értelemgyakorlat, a nosztalgikus vagy lázadó érzékenység szolgálatában.” (Camus 1992, 301) Szerinte az amerikai regény (ide kapcsolódó lábjegyzetében Faulkner nevét említi) a belső realitás teljes tagadásával egy „elképzelt emberhez” vezet, avagy „emlékezet nélküli emberekhez”, míg Proust például – noha olyan zárt, „mással nem helyettesíthető” világot teremt, amely egyedül csak az övé – „egyetlen emlékezetet” hoz létre a lélek mélyén szétszórt belső élet egységbe formálásával. A valóság (a kívülről megtapasztalt világ) elvetése nála nem a valóság tagadása, hanem az elveszett emlék és a jelen érzet magasabb rendű egységbe foglalása. S *Az eltűnt idő nyomában* csupán pszichológiai szempontból „hatásos eszköz”, de „igazi nagysága *A megtalált idő* megírásában rejlik”, mert ebben kap jelentést, ebben leli meg egységét a szétszakadozó világ minden gyötrelme.

Igaz ugyan – állapítja meg Camus a folytatásban –, hogy Proust „isten nélküli” világot alkotott, „de nem azért, mert nem esik szó benne Istenről, hanem mert e világnak az a becsvágya, hogy zárt tökéletesség legyen, örök-léttel ruházza fel az embert. A megtalált idő, legalábbis becsvágyát tekintve, Isten nélküli örökkévalóság. Proust műve az ember szertelen és fontos vál-

lalkozása, szembeszegülés sorsával, a halállal.” (Camus 1992, 304) – Szintén nem nehéz fölfedezni ebben Szisziüphosz példáját, aki újra és újra nekifeszül a sorsának, nem adja fel, nem nyugszik bele az istenek akaratába, és ebből a lázadásból fakadóan: boldog.

A közöny „pestise” – avagy a pestis „közönye”

A bevezetőnkben említett Köpeczi-féle portrénak ne csak a hamarosan még taglalt elfogultságairól, hanem az erényeiről is szóljunk. Ilyen erény például, hogy az első Camus-művek értelmezésébe bevonja a *Carnets* (később *Gondolatok* címmel közreadott) naplójegyzeteit, melyben több vázlat, ötlet, különböző műveibe emelt részlet szerepel, s mindenekelőtt adalékokat kínál az író filozófiai tájékozódásához, belső értéktrendjének alakulásához. Gyanús azonban a megjegyzés, hogy bár Camus belépett a francia kommunisták pártjába, nem a marxizmus tanulmányozásáról tanúskodnak a feljegyzések, hanem a különböző idealista filozófiák iránti rokonszenvről. Mintha egyfajta számonkérés volna e szavakban. Mindazonáltal a regényekben (és a *Szisziüphosz mítoszában*) követhető abszurd filozófia és életérzés bemutatása viszonylag tárgyyszerű, noha a portréíró nem mulasztja el a negatív kritikák fölemlegetését sem Camus filozófiai tájékozódását illetően – annak ellenére, hogy az író filozófiát végzett az egyetemen (s azért, mert Sartre kritikáját veszi alapul).

Összemosódik az egzisztencialista számvetésigény az idealista-humanista attitűddel: Camus nem tartotta magát egzisztencialistának, és nem is tekintett filozófusként önmagára – a filozófiai jellegű gondolatait szépprózában és a mítoszokat allegóriaként feldolgozó esszéikben fejezte ki. Legfőbb „filozófiai” kérdése az ember sorsa és lázadása, az élet értelmének keresése és az elidegenedés érzése. Ennek a lázadó értelemkeresésnek a kifejezésére mutatkozott leginkább alkalmasnak az össze nem illőt, a logikátlant is hordozó abszurd. Ezt Camus-nél elsősorban az olyan ember reprezentálja, aki – a világ bármilyen észszerűtlen legyen is – szeretne abban racionális lényként viselkedni.

A *Közöny* az ember „meztelenségét”, a *pestis* pedig az egyéni szempontok egyenértékűségét írja le az abszurditással szemben. Köpeczi úgy látja, hogy az író következtetése szerint az embernek kell egységet teremteni, vissza kell állítani az erkölcsi méltóságot, a szolidaritás és a részvétel irányába fordítva

az emberi magatartást. Camus az emberi cselekvés értelmét vizsgálja, eljutva a *Közöny* ösztönéletének irracionálisától *A pestis* gondolkodás- és értelemközpontúságáig, majd *A bukásban* az „általános büntudat” kerül középpontba úgy, hogy a kétségbeesést is művészi módon ábrázolja az író (vö.: Köpeczi 1974, 190–193; 198–199).

A *Közöny* látszólag Mersault naplója,¹⁰ egyes szám első személyben, több részletben íródott, s közvetlenül a kivégzés előtt fejeződik be. Hogy valóban a főszereplő naplója volna a regény, azt elsősorban az cáfolja, hogy karaktere és az elbeszélés stílusa nem áll összhangban egymással – sok helyen például „hamisan költői” a hangja, valamint: míg kezdetben valódi, hús-véralaknak tűnik, a figura egyre messzebbre kerül a konkrét társadalmi problémáktól, az elvont moralizálás irányába tart, és a metafizikai értelemben vett „emberi” jelképe lesz. S a halálos ítélethez vezető tárgyalás közben bontakozik ki az a filozófiai probléma, amellyel Mersault szembenéz, s amely Camus-t is foglalkoztatja: hogy érdemes-e élni egyáltalán, amikor a világ abszurditása tudatosul az emberben (vö.: Magyar 1986, 49–51).

Az említett szimbólumjelleg velejárója az is, hogy a Mersault által elkövetett gyilkosság csak „ürügy”, mert nem ez a legfőbb vádpont, hanem – mint a főügyész fogalmazza meg perbeszédében – „a szív üressége”, amibe „a társadalom is belebukhat”. Másnap fogják tárgyalni egy apagyilkos ügyét, s „nem áttallja kijelenteni, hogy ez az apagyilkosság sem kelthet benne mélyebb irtózatot, mint az én hallatlan közönyösségem. Az, aki erkölcsi gyilkosa tulajdon édesanyjának [ti., Mersault otthonba adja az anyját, és a tárgyalás során tett vallomások szerint temetésekor semmi részvétet nem mutatott az anyja halála iránt – V. F.], szerinte maga szakad el az emberi társadalomtól, csakúgy, mint az, aki élete nemzójét öli meg. Az első mindenesetre előkészítője a másodiknak, s mintegy előre hirdeti, sőt igazolja annak tettét. [... Mersault tehát] felelős azért a gyilkosságért, amely majd holnap kerül tárgyalásra.” (Camus 1983, 220–221)

Camus egyes szám első személlyel szubjektummá tett hősének közönye, avagy a társadalmi normákkal szembeni „idegensége” egyúttal a reményte-

¹⁰ A „naplóelméletéről”, illetve Camus és a regényhős közötti megfeleltethetőségről számos tanulmány készült – ezekre (a pro és kontra érvekkel, valamint a kommentárjaival együtt) részletesen kitér MAGYAR (1986, 46–57).

lenség kórjának, illetve a reménytől mentes szabadságnak a kifejeződése is. Ezen a ponton kell tennünk egy apró megjegyzést a cím fordításával kapcsolatban. A „közöny” és az „idegen” is érvényes lehet a bemutatott történetre és a főszereplő által képviselt problémára, csak hangsúlyáthelyeződés történik. A „közöny” arra a fajta közömbösségre mutat, amely nem tud vagy nem akar különbséget tenni a jó és a rossz között; az „idegen” viszont ártatlan ebben a kérdésben, hiszen nem ismeri a közösség (törzsihez hasonló) életszabályait, így azzal sincs tisztában, hogy megsérti azokat. Nem ismeri a társadalomban való szerepjátszás fogalmát, nem hajlandó másnak mutatkozni, mint amilyen – s halálos ítéletének tulajdonképpen az őszintesége lesz az oka.¹¹

S ha Camus a közönyt (vagy az idegen őszinteségét) megsemmisítendő kórként láttatja az első regényben, a másodikban – mely egyúttal a megszállás, a náciizmussal szembeni európai ellenállás szimbolikus története is – a váratlanul jelentkező járvány, a pestis hozza létre azt az egzisztenciális helyzetet, melyben a lakosok lassanként „hozzászoknak” a halálhoz. Egymás nélkül a két regény nem képzelhető el. „A Közöny az ember meztelenségét írja le az abszurdal szemben, *A pestis* az egyéni szempontok alapvető azonosságát ugyanazzal az abszurdal szemben. Ez egyfajta fejlődés, amely a többi műben még jobban megnyilvánul majd. De *A pestis* ezenkívül azt is megmutatja, hogy az abszurd semmire sem tanít meg bennünket” – fogalmazott Camus (idézi: Magyar 1986, 61).

¹¹ MAGYAR Miklós (1986, 55–56) fölveti, hogy amikor az ügyvéd rákérdez, azzal vádolják-e a védencét, hogy eltemette az anyját, vagy azzal, hogy megölt valakit, Camus semmissé teszi a konfliktus mozgatóját. A társadalom azért hoz halálos ítéletet valaki ellen, mert az nem vesz tudomást „legalapvetőbb szabályairól”, ezért az olvasó kevésbé gondolja bűnösnek Mersault-t – a ténylegesen elkövetett gyilkosság ellenére sem –, mert elítéli azt a társadalmat, mely nem a valódi bűn miatt hoz ítéletet. Mersault a tárgyalás alatt nem a megszokott közegében van, nem tudja, hogyan kellene „viselkednie”, jóhiszeműen sérti meg azokat a normákat, melyek nem magára a gyilkosságra vonatkoznak. Ez az idegenség-magyarázat Sőtér Istvánnál bukkant föl először (SÓTÉR István: A reménytelenség útjai. *Válasz*, 1948/7., 554–556.) – lásd MAGYAR lábjegyzetét (1986, 55). – Sőtér egyébként az egzisztencialista irodalom korai recepciójához képest jó érzékkel azonosította az egzisztencialista regény tematikus jellemzőit. A szorongás vagy a háborús pesszimizmus mellett kiemelte az optimista irányultság lehetőségeit, a morális hangsúlyokat, a szabadság és a döntés kérdését, utóbbi okán az európai regény megújulását is látva benne (vö.: PAPP 2025, 349–350).

Az észak-afrikai város karanténba zárt lakói – noha eltérő módon és más érdekeket szem előtt tartva – mindannyian harcolnak a pestis által megtestesült „Rossz” ellen, ami sorra szedi az áldozatait. A többféle elbeszélői rétegben (napló, levél, személyes beszámoló, újságcikk, krónika és prédikáció) domináns a tárgyilagos, a szavahihető „tanúi” hangnem, így a krónikásnak „személyes mondanivalóját, reménykedését és megpróbáltatásait el kellett hallgatnia”. Mindenki nevében kellett beszélnie, mert „nincs az a szenvedés, mely ne lenne egyben a többieké” (Camus 1983, 500). Még a városba vetődő „idegennek” is osztoznia kell Oran lakóinak sorsában. Az ide érkező újságíró, Rambert – akinek tudósításai szintén beépülnek az orvos elbeszélésébe – előbb tiltakozni próbál, hogy hiszen neki semmi köze nincs ehhez a városhoz. „– De én nem vagyok idevaló! – Mostantól fogva, sajnos maga is idevaló lesz, mint a többiek mindahányan” – válaszolja Rieux doktor, akiről csak a regény végén derül ki, hogy ő maga a krónikás (Camus 1983, 313).

Valóságos a reakció, ám a helyzet miatt a szereplők egyre absztraktabbá válnak. Visszafordíthatatlan lesz a folyamat, mikor a bezárt város valóságáról „elvont világ”-ként kezd beszélni a krónikás. Az újságíró szemében „az elvont világ mindazt jelentette, ami útjában állt a boldogságnak”. Rieux doktor „tudta azt is, hogy az elvont világ néha erősebbnek bizonyul, mint a boldogság”. S „ami egyeseknek az elvont világ volt, másoknak az volt a valóság”. A pestis „ajándéka” az a sajátos „lendület”, a valóság „elvont tárgyilagossága”, „mely egyaránt távol volt a közönytől meg a szenvedélytől” (Camus 1983, 317; 318; 319). Harcolnak a pestis ellen, imádkoznak és vakcinákat fejlesztenek ki, de a leginkább nyugtalanító az, hogy a járvány ugyanolyan váratlanul ér véget, mint ahogyan elkezdődik. Nem tudni biztosan, hogy legyőzték-e a pestist, vagy az magától fűjt visszavonulót... Míg „Rieux a városból felszálló örömujjongást hallgatta, arra gondolt, hogy ez az öröm mindig veszélyben van. Mert [...] a pestis bacilusa sohasem pusztul el” – és mindig van tenni való „a terror és lankadatlan fegyvere ellen” (Camus 1983, 506).

Visszatérve a Köpeczi által írt portréhoz, érveléséhez a szerző nagyrészt Camus vallomásait, nyilatkozatait, valamint a vizsgált művek kiemelt részeit használja föl. Közben azonban elérkezünk Camus „egyik legvitatottabb és [...] legzavarosabb munkájához, *A fellázadt emberhez*” – fogalmaz. Megállapítja, hogy a metafizikus és a történelmi lázadást megkülönböztetve, az író szerint a lázadás az emberhez egyedül méltó magatartás, amelynek mélyén

mindig ott munkál a szolidaritás, individuális moráljának alapja pedig nem más, mint a szépség, a jóság és az igazság.

A történelmi lázadás bemutatása során az „egyéni és állami terrorizmus” példái szolgálnak illusztrációként. „Itt ereje javát arra fordítja, hogy megcáfolja Marxot, előszedve mindazokat az érveket, amelyeket a polgári filozófia száz év alatt felsorakoztatott a dialektikus és történelmi materializmus történetisége ellen. Lenint a forradalmi morál és a proletárdiktatúra kérdésében félremagyarázza, s a szocialista társadalmat a totalitarizmus és a perek birodalmának tünteti fel. Végső fokon elveti a metafizikus lázadást a maga egyedülvalóságával és reménytelenségével, de elveti a konkrétot is, mert az szerinte totalitásra tör, mértéktelen, csak a történelmet ismeri el, s az embert a maga erkölcsével nem.” (Köpeczi 1974, 194–195)

Szocialista vagy realista? – A kettő egyszerre nem lehet!

Nos, itt érdemes rápillantanunk az „irodalomtörténészi” attitűdre, mely már-már kétségbeesett sietséggel keresi a korrekció lehetőségét, hogy „ezeket az ellentmondásos, sokszor logikátlan s főleg történelmietlen, inkább csak az érzelmekre apelláló fejtegetéseit nem csupán a kommunisták utasították el, hanem egyes polgári kritikusok is, s különösen élesen támadták a *Les Temps Modernes* körül csoportosult egzisztencialisták.” (Köpeczi 1974, 195) Legélesebben (a marxista-ateista) Sartre fordult szembe vele, a szabadságért folytatott harcban történő szabad emberi választásra helyezve a hangsúlyt. Mivel eleve történelmi szituációban vagyunk, okafogyott lesz a kérdésföltevés, hogy a történelemnek van-e értelme. A történelem nem létezik az emberen kívül, így nem a célját kell megismerni, hanem az ember feladata az, hogy értelmet adjon neki. A természetszerűen történelmi cselekedetek pedig mindig emberi választások eredményei, és az elnyomottakkal „tehát a munkásosztállyal” együtt kell harcolni a változtatás eléréséhez. Sartre a jó lelkiismeret szükséges velejárójának tartja az ítélkezést is, kell tehát „valamiféle bűnös”, és ha nem az egyes ember a bűnös, akkor a világ az (vö.: Köpeczi 1974, 196–197).

Köpeczi Béla Sartre érveléséből – egyébként helytelenül – Camus filozófiai felkészületlenségére következtet, s *A fellázadt ember* vitájához hozzáteszi: „Camus-nek nemcsak a filozófiája, de morálja is elvontabbá és ezzel együtt

szegényesebbé vált”. Sem a líra és retorika arányával, sem a Camus által hirdetett mértékkel nem ért egyet (hiszen a „sorsunkba való belenyugvás [...] nem fog megváltani bennünket a társadalmi és egyéni rossztól”). Összegzőként aztán ezt írja: „A lázadás pozitív tartalma tehát szűkös és közhelyszerű, s bár kezdetben Camus arról beszél, hogy a lázadás az abszurd elleni felkelés, később egyre inkább kiderül, hogy azt a forradalommal, s főleg annak marxista felfogásával állítja szembe. Camus politikai tevékenysége az ötvenes években bebizonyította, hogy a »fellázadt ember« koncepciója nem elég a világban való tájékozódáshoz, s még kevésbé a helyes cselekvéshez.” (Köpeczi 1974, 197)¹²

A már említett Sartre kontra Camus polémia nem elsősorban a szépprózai művek, hanem a *L'Homme révolté* apropóján élesedett ki. Az irodalomtörténészek egy része úgy véli: kettőjük szakítása nyomán Camus pályája „törést szenvedett”, mások semmilyen törést (vagy *A pestissel* történő „megtérést”) nem érzékelnek, hanem egységesnek tartják a camus-i életművet (vö.: Magyar 1986, 45). *A lázadó ember* – Sartre által azonosított – „idealista” álláspontja látszólag ugyan ellentmond az „egzisztencialista” indulásnak, de a „közöny”, még ha ellentpontként is, már magában hordozza a „megbocsátás” lehetőségét. Más kérdés – és nem Camus „hitvallását”, hanem az ítéletét közvetíti –, hogy *A közönyben* Mersault éppúgy „idegenként” tekint önmagára, mint a társadalomra, s nem ismeri föl sem a „bűnt”, sem a részvét hiányát, illetve, hogy a társadalom számára az ő legfőbb bűne épp a személyes részvét hiánya. Camus későbbi műveiben a már az induláskor megjelenő erkölcsi és filozófiai vonások erősödnek fel, fokozatosan háttérbe szorítva az abszurd „megsemmisülésvágyra” vonatkozó jelentését. Attól a gondolattól, hogy ha minden illúziójától megfosztjuk a világot, „az ember idegennek érzi magát benne”, mégis eljut a felismerésig, hogy az abszurd a

¹² Az egzisztencializmus marxista kritikáját már Lukács György megalapozta 1946-ban *Az egzisztencializmus* című írásával. Szerinte az egzisztencializmus „radikális nihilizmusa” egy fajta „modern irracionalizmusba” torkollik. Lukács a marxista világnép elsőbbségét kívánta rögzíteni az egzisztencializmussal szemben. Ennek az volt az oka, hogy a „szovjet minta kialakításának” és az egzisztencializmus nemzetközi térhódításának ideje egybeesett. A kritikát az ötvenes és hatvanas évek teoretikusai is magukévá tették, és az egzisztencializmussal is csak mint a pártideológiát alátámasztó vagy arra veszélyt jelentő forrással foglalkoztak (lásd részletesebben: PAPP 2025, 353–357).

remény ellentéte (Camus 1990, 197; 225). A *Közöny* tehát nem áll ellentétben sem a későbbi regényeivel, sem a nagy esszéivel (A *Sziszüphosz mítoszával* és *A lázadó emberrel*) – „egyiktől a másikig nincs ugrás a szabadosságtól az érényig, az egoizmustól a könyörületességig” (Quilliot 1956, 21. – lábjegyzetében idézi: Magyar 1986, 45).

Egy, a *Közöny* megjelenése után, de még *A pestis* megírása előtt 1945-ben a *Les Nouvelles Littéraires* című folyóiratban megjelent interjúban Camus azt hangsúlyozta, hogy nem érez rokonságot a Jean-Paul Sartre által vallott filozófiával: „Nem, nem vagyok egzisztencialista.” Adelino Braz az abszurd öntudatról és Camus „egzisztencialista örökségéről” írt tanulmányában (Braz 2006) ezt azzal magyarázza, hogy „Az idegen szerzője nem tartja magát filozófusnak, és ebben az értelemben nem hisz eléggé az értelemben ahhoz, hogy egyetértsen bármely gondolkodásmóddal”, másrészt az egzisztencializmus az „új istenséggé” avatott történelem küldetését helyezi a személyes emberi sors elé, ám ő sem a vallásos megoldásban, sem a történelemben nem hisz abszolút értelemben. „Egy ilyen állásponttal szembesülve tehát kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a létezés értelméről való elmélkedés gyökeresen eltér az egzisztencialista tézisektől, akár Istenre összpontosítanak, akár ateista indíttatásúak” (Braz 2006, 1).

De a Köpeczi által képviselt ideológia gondolatdiktátori vesszőfuttatásának még nincs vége, a portréíró újabb „fájdalmas pontra” tapintva folytatja a véleményezést: „A francia író 1956-ban nagy hévvel kelt a magyar ellenforradalom védelmére, anélkül, hogy ismerte volna a körülményeket. Sőt, a magyar tragédiából kiindulva, még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a kapitalista világ szabadságát dicsérje.” (Vö.: Köpeczi 1974, 197–198)

Camus valóban nem járt Magyarországon, s mikor a fordítója, Gyergyai Albert a Nobel-díj átvétele után meghívta a párizsi magyar intézetbe egy előadás tartására, Camus azt felelte, hogy nem lép magyar területre, „míg a forradalom hóhérai vannak kormányon”. Szávai János hangsúlyozza (1996, 964), hogy nem is annyira a forradalmi események, mint inkább egy eszme mellett állt ki, ez az eszme pedig az igazságtalanság elleni és a szabadságért való állandó lázadás volt. S ebben a lázadásban nem volt hajlandó különbséget tenni sem a baloldali és a jobboldali gaztettek, sem a diktatúra különböző korszakai között. „Hogy a kopasz gyilkos vezeti-e az országot vagy az üldözött üldöző, annak Magyarország szabadsága szempontjából semmi je-

lentősége” – írta (idézi: Szávai 1996, 966). S éppen ez az antikonformizmusa állította szembe a negyvenes évek végén a baloldali ultrakonformistákkal.

Camus a magyar ügy mellett több alkalommal felszólalt, s folyamatosan bírálta az újonnan felállt Kádár-rezsimet és annak megtorló gyakorlatát is. Tulajdonképpen két esztendő során „Camus olyan emelt szinten szól a magyar forradalomról, mintha egy antik tragédia témájáról beszélne: elnyomottak lázadnak itt a zsarnokság ellen, s az író szemében a zsarnokság győzelme, az elnyomottak veresége csakis időleges lehet” (Szávai 1996, 966). Nem történészként tekintett a magyar ügyre, hanem elsősorban morálfilozófiai alapállásból, s a modernizmus híveként is védelmezője maradt Európa szellemi örökségének, annak az európai erkölcsiségnek, amely az igazságosság, szabadság és szolidaritás alapelveire épült (vö.: Szávai 1996, 967).

Bizonyára nem tetszett a marxista irodalomtörténetnek az ilyen megállapítások sora sem a *Lázadó ember*ből (és csak néhányat emelünk ki):

Az államterrorizmus és az irracionális terror jelenségeit vizsgáló fejezetben több utalás van a Marx és Hitler, valamint a náciizmus és a sztálinizmus közötti párhuzamokra, Camus – bár megjegyezte, hogy Hitlernek semmi sem írható a javára (vö.: Camus 1992, 214) – igyekezett tárgyilagos elemzéssel bemutatni azt a marxizmust, amely ugyan szerinte megbukott, Marx nagysága azonban abban az etikai igényességben rejlik, melynek középpontjába a munkát, annak igazságtalan értékvesztését, „a munkát megillető méltóságot” tette (Camus 1992, 239). Vagy: a proletariátus küldetés eszméje mindmáig azért nem tudott testet öltetni a történelemben, s ezzel mutatja a marxista jövődölés kudarcát, a II. Internacionálé csődjét, mert a gazdasági helyzeten kívül van egy igen erős kötődés, amivel a marxisták nem számoltak, mégpedig azzal, hogy az embernek hazája is van (vö.: Camus 1992, 247).

A „magát tudományosnak nevező szocializmus” azért ütközik folyamatosan össze a tényekkel, mert „nem tudományos”. A *tőkével* kapcsolatban írja, hogy az a próféciákhoz hasonlít, mert bár elveti a mítoszokat, „az abszolútumban profetizál” [...], ily módon Marx semmivel sem tudományosabb La Rochefoucauld-nál” (Camus 1992, 252–253). „A történelem dühöngését hatalomnak hívják. A hatalom akarása váltotta fel az igazságosság akarását [...]. Az ideológiai következmény győzött a gazdasági következmény felett: alapelveit megcáfolja az orosz kommunizmus.” (Camus 1992, 258)

A sztálini rezsimet ellentmondásossága teszi saját hivatalos filozófiájának foglyává. „Vagy megvalósult már az osztály nélküli szocialista társadalom, és a nagyszabású megtorló gépezet fenntartása nem igazolható marxi kategóriákkal; vagy nem valósult meg, s ekkor kezünkben a bizonyíték a marxista tan tévedéséről, mivel a termelési eszközök államosítása nem jelenti az osztályok eltűnését. Saját hivatalos tanával szembesülve a sztálini rezsim választásra kényszerül: vagy hamis a tan, vagy ő árulta el.” (Camus 1992, 263)

S nem tetszett a marxista esztétikának az sem, amit a Nobel-díj átvételekor mondott beszédében fogalmazott meg a realista ábrázolás és a művészi kifejezés viszonyával kapcsolatban. Camus kritikájának az első alapkőve az, hogy szerinte a művészetben nem létezhet „tisztá realizmus”, azaz soha nem lehet pontosan reprodukálni a valóságot. „Egy emberi élet realitása nemcsak ott játszódik, ahol van”, hanem a kapcsolataiban, amelyek gyakran kibogozhatatlanok, illetve a belső világában is, ami nem látható. „A valóságot csak a részletek kiválogatásával lehet leírni”, a művész feladata pedig az, hogy megtalálja „a válogatási elvet, amely köré a világ majd felépíthető”.

A szocialista realizmus „meg is találja – és ez a második kritikai alapkő –, de nem az általunk ismert valóságban, hanem abban, amely majd a jövőben lesz. Ahhoz, hogy jól reprodukáljuk azt, ami van, le kell festenünk azt is, ami lesz. Más szóval a szocialista realizmus tárgya éppen az, aminek még nincs realitása.” – S ez ugyanúgy ellentmondás, mint maga a szocialista realizmus kifejezés, hiszen a tegnap és a ma valóságából mindazt meg kell tagadni, ami nem szocialista, ezzel együtt dicsőíteni kell, „ami az, vagy azzá lesz”: így jutunk el a propagandaművészet, vagyis a „lányregények” világához (Camus 1990, 442–443; 444).

Látjuk immár kibontakozni azt a Kundera által is megfogalmazott jelenséget, miszerint az irodalomtörténet nem események, hanem értékek története, hiszen az események a múlt részei, az értékek pedig jelen vannak velünk, így az irodalmi művekben nem pusztán azt érdemes megvizsgálni, hogy milyen értékeket helyeztek érdeklődésünk középpontjába, hanem azt is, mikor hogyan viszonyult a befogadás ezekhez az értékekhez (vö.: Kundera 2005, 25). Köpeczi Béla irodalom-, művelődés- és esztétikatanár volt. Noha kiválóan ismerte a francia irodalmat, azt a kádári-aczéli kultúrapolitika nézőpontjából mutatta be. Az 1950-es években könyvkiadói cenzori tapasztalatokra tett szert, a hatvanas évek első felében a 3T – a támogatás, túrás és

tiltás – elvének egyik diktálója lett, majd egyetemi tanár, 1982 és 1988 között pedig művelődési miniszter is. Innen érthető, hogy a marxista Köpeczi miért utasította el a Camus-féle abszurd filozófiát és lázadást, mikor annak része volt a marxizmus-kritika is. A marxista eszmetörténész a Nobel-díj átvételkor elmondott *Stockholmi beszéd*ből is nehezményezte a megjegyzést, mely szerint az igazi művész se nem a l'art pour l'art, se nem a szocialista realizmus híve. S hogy Camus szerint a szocialista realizmus csak a jövőre figyel, így elszakad a valóságtól, Köpeczi számára nyilvánvalóvá vált, hogy Camus „csak a szocialista realizmus sematikus értelmezését ismerte” (Köpeczi 1974, 200). Azonban Camus kettős realitását értékelve helytálló a következtetése.

A kérdésre, hogy „miért érdekes Camus életműve”, egyszerűnek tűnik a válasz: „Camus a lázadásban az örömet kereste, de munkáinak zöme mégis a kétségbeesésről adott számot”, s ezzel a huszadik századi tragikus életérzést sztoikus morállal jelenítette meg. S a másutt kifogásolt *Stockholmi beszéd*ből egy valóban ideológiáktól független tanulságot emelt ki: „Minden nemzedék kétségkívül azt hiszi, hogy arra hivatott, hogy átalakítsa a világot... Az enyém mindazonáltal jól tudja, hogy nem fogja újjáalakítani. De talán feladata még ennél is nagyobb. Abból áll, hogy megakadályozza a világ szétesését.” (Köpeczi kiemelése, i.m., 1974, 203)

Nem egzisztencialista, hanem sztoikus?

A Köpeczi által emlegetett „sztoikus morál” korszerű értelmezői megközelítés volt – a Camus-szakirodalom nagy része is egyre inkább vallja ezt.¹³ Ezzel a gondolattal állítható párhuzamba a főtebb idézett Adelino Braz „alternatív egzisztencializmusra”¹⁴ vonatkozó végkövetkeztetése.

¹³ Már QUILLIOT (1956) is elfogadta a Camus-művek sztoikus olvasatát, noha azt elsősorban a debütáló esszékre és novellákra vélte alkalmazhatónak; Isabelle PROULX (2012) disszertációja viszont egészében a *Közöny* (pontosabban Mersault „boldogságának”) sztoikus értelmezését helyezi középpontba (*Folie, douleur et sagesse dans L'Étranger d'Albert Camus. Pour une lecture stoïcienne du bonheur de Mersault*).

¹⁴ Az egzisztencializmust (mint filozófiai irányzatot, rögzítve egyúttal magát a fogalmat is) 1948-ig a hazai recepcióban is jobbára egyetlen szerző, Jean-Paul Sartre munkáival azonosították. Bár Sartre mellett ekkor rendszeresen említették Camus és Simon de Beauvoir nevét,

Szerinte az alternatív egzisztencializmus a lázadásban csúcsosodik ki, és csak előfeltevéseiben osztozik a klasszikus egzisztencializmussal, így újra kell alkotni magának az „egzisztencialista” fogalomnak a definícióját is, ha ezt az attitűdöt keressük Camus-nél, elfogadva a létezésben rejlő balsors (vagy „balszerencse”) mozzanatát is, aminek felismerése „új méltóságot” kölcsönöz az emberiségnek. „Kétségbeesésében az ember reményt kovácsol. Ez a paradoxon a lázadás paradoxona, mert Camus-nél valóban a kétségbeesés ereje vezeti vissza az embert önmagához és saját történelméhez” (Braz 2006, 7). Tehát az abszurd ember nem tagad, hanem igent mond, és a mítoszbeli Szisziphoszhoz hasonlóan a lázadása a rá kirótt sorsítélettel szemben soha nem szűnik meg.

Paradoxonnak tűnik, mégsem az: az életigenlés összefonódik a haláltudattal. És ha a soha véget nem érő Remény áll a középpontban: mintegy a Remény jelenti a Lázadást, ami Szisziphoszt is boldoggá teszi. Ez a sejtelen szintén „idegenné” avatta Camus-t a marxista irodalomszemlélet előtt. Mert a reménység a megváltáshitben is testet ölthet (noha nála a remény inkább „dolog” vagy „fogalom” volt, nem pedig „személy”). Camus hősei az eszképzizmus helyett a lázadást választják. Túllépnek *A közöny* Mersault-jának önnön sorsával szembeni tétlenségén – ami csupán a felszín, mert a méltóságot mint „boldogságot” is magában hordozza. Lázadásuk nem a reménytelenségből, hanem a valamikori változás, a „létezés értelmébe” vetett hitből fakad.

Az idegenségerzés táplálja a megsemmisülésvágyat, ezért fölvetődhet a kérdés, hogy *A közöny* hőse vajon azért nem védekezik-e a bírósági tárgyaláson, mert meg akar halni, tehát *nem-cselekvése* az öngyilkosság egyik változatának tekinthető-e? Ám Camus határozottan állást foglal ebben a *Szisziphosz mítosza* lapjain: „A halálraítélt az öngyilkos ellentéte” (Camus 1990, 243). Az emberi létezésnek az abszurdal való szembesülés adja meg az értelmét. Mert

Heidegger és Jaspers szinte teljesen kimaradt ebből a sorból. Ennek hátterében az is ott állt, hogy a recepcióra elsősorban a regények és színdarabok – tehát az irodalmi, nem pedig a filozófiai szövegek gyakoroltak nagyobb hatást. A második világháború után az egzisztencializmust a közbeszédben egy fajta „nihilizmusként” vagy „individualista, egoista” életprogramként jellemezték, de általában anélkül, hogy olvasták volna az egzisztencialista műveket. Így az irányzatot ekkor inkább divatként lehetett értelmezni, torzítva az arról kialakult képet, sőt, divatjellegénél fogva még a szórakoztató irodalmat is „megihlette” (vö.: PAPP 2025, 339–340; 342–345).

mitől abszurd az ember? – kérdezi Camus. Attól, „hogya a kisujját sem mozditja az örökkévalóságért” (Camus 1990, 257). Az abszurdban „az az érzés, hogy »vagyok« [...], meghazudtolódik”, de mikor az ember és az embertelen találkozik, az „üdvösségkereső lélek egyéni kalandjából” a lázadás és küzdelem által születik meg a „tisztánlátás etikája” (Camus 1990, 245; 320; 331). Ez is a sztoikus etika alkotóeleme. S azért lehet „boldog elégedettségről” beszélni, mert a sztoikus sem veti el az örömet, csak másképpen tekint rá.

Az ember sorsa tehát (ellentétben a marxista dialektikával) nem a történelem által meghatározott, hanem az ember – szembenézve önmagával, és elfogadva, hogy a világ nélkülözhetetlen része a remény – maga alakítja sorsát. Reménységében tevékeny etikai lény, így akadályozza meg a világ szétesését. Camus modern „sztoicizmusa” is a világ abszurditásával való szembenézésből fakad, s ennek első nyomai már fiatalkori esszéiben fölfedezhetők.

A *Színe és visszája (L'Envers et l'endroit)* esszéit huszonkét éves korában írta (1935-ben és 1936-ban), s eredetileg kis példányszámban jelent meg a kötet 1937-ben Algériában. Húsz év múlva, a franciaországi kiadáshoz írt *Előszó*-ban ezeket olvassuk: „A szegénység, mindenekelőtt, sosem volt számomra szerencsétlenség: a fény elárasztotta gazdagságával. Még a lázadásaimat is beragyogta. [...] A nyomor nem engedte elhinnem, hogy minden jól van a nap alatt és a történelemben; a nap megtanított rá, hogy a történelem nem minden. [...] A gyerekkoromat uraló csodálatos forráság kiirtott belőlem minden haragot.” (Camus 1990, 8–9.) S senecai gondolat az is, hogy számára a legnagyobb fényűzés mindig egyfajta „pőreséggel” társult; hogy nem irigykedik semmire, nem gondol mások vágyaira; hogy „saját használatra” szóló életbölcsséget gyártott önmagának; hogy közben rájött: nem az emberek reakcióira kíváncsi, hanem a sorsukra. „»Nincs életöröm az élet reménytelenségének érzése nélkül« – írtam némi pátosszal ezeken az oldalakon. Akkor még nem is tudtam, milyen igazat beszélek; még nem éltem át a valódi kétségbeesést. [...] Megpróbáltam – több kevesebb sikerrel – az erkölcs révén korrigálni természetemet. [...] Azt kétségkívül nem állítottam soha, hogy igazságos vagyok. Legfeljebb annyit mondtam, hogy meg kell próbálni annak lenni” (Camus 1990, 16–17).

A szemlélődő attitűd, a belső béke érzése sugárzik át az *Igen és nem között* című esszénovella felütéséből: „Mert azokról az órákról, melyeket a feledés mélyéből rángatok elő, mindenekelőtt egy tiszta érzés, az örökkévalóságban

felfüggesztett pillanat érintetlen emlékét őrzöm.” (Camus 1990, 32) Majd az öröm elvesztésének lehetőségével való szembesülés az *Életörömben*: „csöndes szenvedély valami iránt, ami a következő pillanatban talán örökre elillan”; s szinte megsemmisülve lépve ki a kolostorból, „úgy éreztem, egy kurta pillanatra bevestem magam a világ örökkévalóságába” (Camus 1990, 58).

Molnár Dávid a „sztoikus szellemi közkincs” akár tudattalan felbukkasásának működési módjára hozza példaként Albert Camus-t, akinek már az 1932-ben született ifjúkori írásai között is föllehetjük a „be nem vallott senecai gondolatot”. Camus az élet értelmét keresi, mikor belép egy bolond hozzá, innen idézi a „sztoikus” részt: „Amikor a bolond belépett a szobámba, nagyon szomorú voltam. Szomorú voltam, mert nem tudtam, hogy mi akarok lenni, de határozottan éreztem, hogy nem akarok az maradni, ami vagyok. Keresem az élet értelmét, ennek az életnek az értelmét, amit nem is ismertem. Épp ekkor lépett be a bolond a szobámba és ezt mondta nekem: »Te sosem lehetsz boldog, ha folyamatosan azt keresed, ami boldoggá tesz. Te sosem fogsz élni, ha az élet értelmét keresed. Éppúgy a leggazdagabb érzelmek is el fognak kerülni, ha elemezni akarod azokat.«” (Idézi: Molnár 2024, 229.)

A sztoikus attitűdnek ellentmondani látszik az epikai közlésforma, így a regény is, mert minden regény az „Én” valamilyen meghatározására szeretne jutni. Arra keresi a választ, hogy „mi az egyén”, s „hol fészkel az identitása” (Kundera 1996, 14). Ezt a látszólagos ellentmondást azonban fel tudja oldani a szemlélődéssel és leírással. Az egyén ugyan „megvizsgálja” önmagát, azt is tudomásul veszi, hogy milyen, de nem változtat a viselkedésén. Ez a fajta megismerés-szándék tükröződött Flaubert („Mindig is arra törekedtem, hogy a dolgok lelkébe hatoljak.”) és Broch epikájában is – Broch szerint a regény egyetlen erkölce a megismerés. Az iménti két példát említő Kundera ennek a „regényerkölcsnek” a jegyében fogalmazza meg az egzisztencialista alaphelyzet prózapoétikai érvényességét: „Konkrét és egyedüli élethelyzetünk nélkül elképzelhetetlen az «én»-ünk” (Kundera 2005, 70). S nem azt mondja, amit Camus közvetít – hogy a regényeiben filozófus –, hanem: az elmékedések beillesztése a kompozícióba (a regénybeli elmékedés) „antifilozófikus” (vö.: Kundera 2005, 77–78). Állítja ezt azért, mert az elmékedésnek igen változatos formái vannak: lehet metaforikus vagy ironikus, hipotetikus, hiperbolikus vagy aforisztikus, mulatságos és fantasztikus, de „nem lép ki soha a szereplők életének varázsköréből” (Kundera 2005, 79).

A sztoikus, aki nem tagadja a boldogság és az öröm szükséges voltát, de arra másként tekint, több módon is kifejezheti alternatív hozzáállását a világ által kínált lehetőségekhez. Camus még fiatalon, 1937-ben írta a *Noteszlapok* közé (töredékeit gyűjtve a *Boldog halálhoz*, a *Közönyhöz* és a *Sziszüphosz mítoszához*), hogy „a kétségbeesés folyamatossága végül örömet szül”. Figyelmezteti magát, hogy a tisztánlátást szinte az „elragadtatásig” kell juttatni, de „hogy szépnek és könnyűnek tartsuk az életet, nem szabad ismernünk” (vö.: Camus 1993, 63; 69; 72).

Visszatérve az „én-keresés egzisztenciális szükségéhez, fölfedezi, hogy a „cselekvés embereinek” olyanokká kell válni, akik az emberi eszményekben hisznek”. Akkor is, ha: „Nincs időnk rá, hogy önmagunk legyünk. Csak arra szakítunk időt, hogy boldogok legyünk” (Camus 1993, 81). Ez azért elgondolkodtató meglátás, mert ennek alapján az emberi önmegvalósítás célja nem a boldogság, sőt, az önismeret nélküli boldogság hamis illúzió is lehet, illetve az önmegismerés eleve meggátolja a boldogság érzésének való önátadást? A boldogságot meg kell különböztetni a szeretettől. Camus szerint „világunk nyomorúsága és nagysága: nem igazságokat kínál, hanem szereteteket. Az abszurd uralkodik, és a szeretet vált meg” (Camus 1993, 95).

Zárszó:

„ami eltorlaszolja az utat, maga lesz az út”

Camus szeretetközpontú humanizmusa (tehát az abszurd elleni harca) márkánsan megjelenik a novellákban és elbeszélésekben is, ahol nem a cselekményre kerül a hangsúly, hanem a bensőben megfigyelhető történésekre. A narrátori jelenlét személyes, illetve a megfigyelői pozícióból érzékelhető. Ez eredményezi az elbeszélés esszészzerű folyását: az események reflexív tükrökben tárulnak elénk. Ez a humanista attitűd még az időnként fölerősödő ironia vagy a tárgyyszerűséget közvetítő rövid (a líra köntöséből kibúvó) közlések ellenére is jelentkezik.

„Főleg azt szerette, ha szeretik. Marcel [...]nyiszor érezte, milyen fontos neki az asszony élete, hogy ezzel igazi életet lehelt belé” – mondja a narrátor *A hűtlen asszony* című elbeszélésben (Camus 1983, 9). Janine mégis másra (is) vágyott, szívében „lassan megoldódott egy csomó, amit az évek, a meg-

szokás és az unalom bogozott össze” (Camus 1983, 20) – időközben rájött, hogy „más örömet se kapott Marceltől, csak azt, hogy szükségesnek tudta magát” (Camus 1983, 22). Az asszony „hűtlensége” abban áll, hogy felismeri: Marcel szerelme nem más, mint a magánytól való félelem. Az elbeszélés végén pedig a félálomszerű bolyongás után kicsorduló könnyei – miközben a szavaival azt mondja, hogy „Semmiség” – azt üzenik, hogy felismerte saját magányosságát.

Ez a camus-i humanizmus ugyanúgy megnyilvánul az együttérzésben és a kapcsolatok morális (vagy morálfilozófiai) rétegeinek és motivációinak a vizsgálatában, mint a vele társuló kritikai állásfoglalásokban. Az ember és az „emberi” feltérképezése szintén a lázadásnak és belenyugvásnak, a remény (mint az öröm) felvillanásának és a hit elvesztésének a kettősségében történik meg. Valamint fölmerül az a kérdés is, hogy mire képes az ember akkor, ha magára marad. Sőt: talán ez a legfontosabb kérdések egyike. Miben hihet – saját lázadásának erején túl –, ha magára marad azzal az erővel, melynek az ember ki van szolgáltatva? Megjelenik azonban a szeretetmozzanat is az emberek közötti viszonyok minőségének értelmezésében. A *Noteszlapok*ban olvasható Camus följegyzése, ami majd a *Nászban* is olvasható: „Csak azoknak szükséges kiszolgáltatni magunkat, akiket szeretünk” (Camus 1993, 62).

Tökéletes magány lesz a sorsa a járvány miatt karanténba került Oran lakosságának, ahol nemcsak távoli szeretteiktől és a világtól lettek elszakítva az emberek, de „magára maradt mindenki az aggodalmaival”. (Camus 1983, 304). Igen érzékletes annak a folyamatnak a bemutatása, ahogyan elszigetelődik, és saját emlékei csontvázává válik az ember. Akadtak olyanok is, akik hirtelen távol kerülve egymástól rájöttek, hogy „nem tudnak egymás nélkül élni, és hogy ehhez a hirtelen kiderült igazsághoz képest a pestis jelentéktelen dolog” (Camus 1983, 299). Akár egy gyászfeldolgozási folyamatban, „a rettegett összeomlás gondolatát elhessegették maguktól”; kóbor árnyékokként csak abból meríthetnek erőt, „ha kénytelen-kelletlen fájdalmuk rögeibe kapaszkodnak”; együtt éltek „a meddő emlékezéssel”; érzelmeiket igyekeztek „afféle lázas tárgyilagossággal” szemlélni; majd „bele kellett nyugodnia mindenkinek abba, hogy egyik napról a másikra éljen egyedül a mennyboltal” (Camus 1983, 301–303).

A pestis a karanténba került embereket tétlenségre, majd a cselekvések ismétlésére kárhoztatta, ezáltal „az emlékezés megtévesztő játékát” űzték; s

a járvány elhozta számukra a száműzetést saját városukba. Az elbeszélő, aki dokumentumokra, beszámolókra építi föl a fikciót – olykor szó szerint idéz mások „följegyzéseiből”, vagy függő beszédként közli az elhangzottakat, más helyen közbeszól, és saját véleményét vagy meggyőződését írja le –, a többiek nevében is beszél.

Ezt írja: „Bizony, a száműzetés érzése volt az az űr, melyet szüntelenül magunkban hordtunk, az a körülhatárolt izgalom, az esztelen vágy, hogy visszafelé menjünk, vagy hogy ellenkezőleg, sietessük az idő lépteit, az emlékezet égető nyilait.” Néha eljátszottak a lehetőséggel, hogy minden a megszokott kerékvágásban zajlik, de „tudtuk ilyenkor, hogy elszakítottságunk sokáig fog tartani, nekünk pedig meg kell kísérelnünk kiegyezni az idővel. Ekkor aztán visszaállítottuk rabságunkat, a múltunkra voltunk utalva, és ha néhányan mégis kísértésbe estek közülünk, hogy a jövőben éljenek, hamarosan lemondtak róla, legalábbis annyira, amennyire lehetett, mert megkapták a sebeket, melyeket a képzelet ejt végül mindenkin, aki bízik benne.” (Camus 1983, 300)¹⁵

Talán a szabadságért való lázadás, olykor a remény elleni lázadás mellett egyik meghatározó alapélménye a camus-i életműnek a magány. „Fáradunk és küzdünk, hogy visszanyerjük magányunkat” – írja (Camus 1993, 59), mikor a világ szépségén elmélkedik, ami egyszerre felemelő és megsemmisítő. Nietzsche nyomán jut arra a következtetésre, hogy ha a szépet megpillant-

¹⁵ Az 1940-es évek végén Magyarországon kisebb irodalmi vita alakult ki annak apropóján, hogy a *Válasz* folyóiratban megjelent „lektori jelentésében” Németh László – a háború és a német megszállás allegóriájaként olvasott *A pestis* című Camus-regényt fordításra ajánlotta. Máthé Lídia az egzisztencializmust már kifulladás irányzatként minősítette, igazságfogalmát marxista retorikával és „megsemmisítő demagógiával” tárgyalva. Az allegorikus értelmezés „helytelen szimbólumokra” épül; nem a valóság „költői” ábrázolásáról van szó, hanem egy irreális szükséglet magyarázatáról, megfosztva *A pestist* a példázatos értelmezéstől. Csécsy Imre kritikája elismerte a mű irodalmi értékét, de elítélte filozófiai üzenetét, mert szerinte a világnézet logikai alapja ingatag: „minden individuum önmaga egzisztenciájába van zárva”, így szeretne együttérzést kelteni, miközben a valódi emberi kapcsolatokhoz csak a „lélek útján” juthatunk el. Az egzisztencializmus különböző ideológiai indíttatásból megfogalmazott kritikája ütközött össze, és mindegyik elfogultsággal illette a másikat. Az objektív, elismerő bírálatot szinte csak Sötér István képviselte, s a Camus-ról szóló vita nem annyira az irodalomról és a filozófiáról szólt, sokkal inkább az ideológiai csaták színtere volt (vö.: PAPP 2025, 351–353).

juk, akkor arra vágyunk, hogy mi is szépek legyünk, ettől pedig boldoggá váljunk – ez azonban tévedés, „túláságosan is emberi” (vö.: Camus 1993, 98). Az emberi boldogságot csak úgy lehet fokozni (egyáltalán elérni), ha elmélyítjük „tanúságtevése tragikusságát”, mert „a valóban tragikus műalkotás (ha tanúságtevés) a boldog emberről szól” (Camus 1993, 99). Az „etikai” és az „esztétikai ész” ebben a felismerésben békül ki egymással, ám szükségszerűen magányossá is tesz. Mondhatni, az a magány keletkezik, ami a sztoikus ember természetes közege.

„Az akarat is magányosság” – jegyezte föl Camus a noteszébe 1941 nyarán, miközben *A pestisen* dolgozott (Camus 1993, 190). S az akarat mellett szembenézés a hit erejével, az „abszurd” problémakörének tárgyalásán belül, Tolsztojt idézve a *Gyónásból*: „Így hát szükségképpen el kellett jutnom annak felismeréséhez, hogy az értelmi tudáson kívül, amelyet az előbb az egyetlennek véltem, minden élő ember számára van még valami más, nem értelmi tudás is – a hit, amely lehetővé teszi az életet.” (Camus 1993, 195)

Marcus Aureliust (szintén sztoikus mintát) olvas 1942 februárjában. Innen jut el a maga bölcsességéig, mely tulajdonképpen Szisziüphosz „boldogságát” is előre jelző szentencia: „*Ami eltorlaszolja az utat, maga lesz az út.*” (Camus 1993, 203)

IRODALOM

- BRAZ, Adelino (2006): La conscience de l'absurdité chez Camus: l'héritage d'un autre existentialisme. *Horizons philosophiques*, 16(2), 1–8. <https://doi.org/10.7202/801315ar>
<https://www.erudit.org/fr/revues/hphi/2006-v16-n2-hphi3202/801315ar.pdf> (2026. 05. 05.)
- CAMUS, Albert (1983): *Regények és elbeszélések. (A száműzetés és az ország. Közhely. A pestis. A bukás).* Európa Könyvkiadó, Bp.
- CAMUS, Albert (1990): *Szisziüphosz mítosza. Válogatott esszék, tanulmányok.* Magvető Kiadó, Bp.
- CAMUS, Albert (1992): *A lázadó ember.* Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp.
- CAMUS, Albert (1993): *Noteszlapok I.* Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp.
- KÖPECZI Béla (1974): *Albert Camus.* In.: Uő. (szerk.): *A francia irodalom a huszadik században II.,* Gondolat Kiadó, Bp., 179–203.
- KUNDERA, Milan (1996): *Elárult testamentumok.* Európa Könyvkiadó, Bp.
- KUNDERA, Milan (2005): *A függöny.* Európa Könyvkiadó, Bp.
- LÉVI-VALENSI, Jacqueline (1996): *La chute d'Albert Camus.* Éditions Gallimard, Paris.

- MAGYAR Miklós (1986): *A francia regény tegnap és ma. A francia egzisztencialista regény, az új regény és a nouveau nouveau roman*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- MAGYAR Miklós (2020): Műfaj és elbeszélésmód. Albert Camus: *Az első ember*. *Alföld*, (71. évf.) 2020/10., 61–65.
https://epa.oszk.hu/00000/00002/00265/pdf/EPA00002_alfold_2020_10_061-065.pdf (2026. 03. 03.)
- MAGYAR Miklós (2021): A Biblia Albert Camus „A bukás” és „Az első ember” című regényében. *Napútonline*, 2020. 03. 31.
<http://www.naputonline.hu/2021/03/30/magyar-miklos-a-biblia-albert-camus-a-bukas-es-az-elso-ember-cimu-regenyeben/> (2026. 03. 03.)
- MOLNÁR Dávid (2024): „Élni kezdegetni bolondok szokása”. In: BENE János (szerk.): *Magyar sztoikusok. Tanulmányok az újsztoicizmus magyarországi történetéről*. Gondolat Kiadó, Bp., 215–231.
- QUILLIOT, Roger (1956): *La mer et les prisons*. Gallimard, Paris.
- PAPP Zoltán (2025): Az egzisztencialista irodalom recepciója Magyarországon az 1930-as és 1840-es években. *Irodalomtörténet* (106.), 2025/3., 333–362.
https://www.irodalomtortenet.hu/pdf_cikk/wo9vRxsc6j.pdf (2026. 05. 06.)
- PROULX, Isabelle (2012): *Folie, douleur et sagesse dans L'Étranger d'Albert Camus. Pour une lecture stoicienne du bonheur de Mersault*. Université de Sherbrooke, Bibliothèque et Archives Canada, Ottawa.
https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/002/MR88868.PDF?oclc_number=910984073 (2026. 05. 07.)
- SOMLYÓ György (1963): *Salvatore Quasimodo – egy verse tükrében*. In: Uő.: *A költészet évadai*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 161–175.
- SÖTÉR István: A reménytelenség útjai. *Válasz*, 1948/7., 554–556.
- SZÁVAI János (1996): Albert Camus és a magyar forradalom. *Magyar Szemle*, 1996/10., 962–969.
https://epa.oszk.hu/03900/03940/00092/pdf/EPA03940_mszemle_1996_10_0962-0970.pdf (2026. 03. 07.)

PÉNTEK IMRE

Mai istenes versek nyomában

Kisfaludy Zsófia (szerk.): Reménytövis

Kortárs keresztény versantológia.

Kálvin Kiadó, Budapest, 2025. 524 old.

Talán nem képtelenség, hogy valahol találkoztunk ezzel a kifejezéssel: istenes versek. Könyvtárban, parókián, társaságban. A magyar egyházi felekezetek körében és a vallásos irodalomban. A történet Balassival kezdődött, aki protestáns családban született, de később katolikus hitre tért. Istenes versei ma is élő példák. S követték őt Zrínyi, Rákóczi, Csokonai, a reformkor és a *Nyugat* alkotói – mára már végtelen nagyságúvá teljesedik a sor. A katolikus és református egyház az első világháború után kezdte csokorba gyűjteni a vallásos verseket, és a két világháború közt számos „istenes versantológia” jelent meg. 1949, a kommunista hatalomátvétel után ilyen antológiákra hiába áhítoztunk. A rendszerváltozás után több hasonló kötet jelent meg, részben az egyházak kiadásában. 2025 nyár végén jelentkezett egy újabb válogatás, a *Reménytövis*. A Kálvin Kiadó büszke lehet rá, hogy vállalni tudta ennek a testes kötetnek a gondozását, és elismerés illeti Steinbach József református püspököt, aki az előszót írta. Néhány mondat álljon itt e szövegből:

„Antológiánk az Igére hangol, az üzenetet élettel telivé, maivá formálja, gyönyörködtet; olyan emberré formál, aki látja létének törekénységét, halandóságát és gyarlóságát, ezért emberen túli, isteni, valóságos, azaz krisztusi megváltás után kiált. Ez a kötet odavezethet Isten szeretetéhez, elmélyítheti hitünket; ha pedig jobb emberekké leszünk, akkor életünk olyan gyümölcsöket terem, amely másokat táplál, és nem erővel vagy hatalommal, hanem krisztusi lelkülettel merészelnünk jelen lenni ebben a világban, az örök élet tágasságában.”

A szerkesztő is megérdemel néhány szót, mert az övé sem mindennapi út. Kisfaludy Zsófia színésznő volt a művek összegyűjtője és kötet szerkesztője.

Kérdezhetné valaki, miért nem egy irodalmár? Hát azért, mert néki súgott az Isten, hogy végezze el ezt a feladatot. Ezt több interjújában is nyilatkozta. Mi hiszünk neki és elfogadjuk vallomását, már csak azért is, mert egy rendkívülien gazdag és sokszólamú kötet keletkezett munkája nyomán. A tárgylagosság kedvéért megjegyezzük, hogy hasonló kötet az utóbbi időben 2010-ben jelent meg, a *Katolikus költők antológiája*, Rónay László szerkesztésében, az Éghajlat Kiadó gondozásában; majd 2023-ban a Tinta Könyvkiadó adta ki az *Istenes versek – 18 klasszikus magyar költő 100 verse* című gyűjteményt.

Mi az, ami a *Reménytövis* javára írandó?

Először is, bár egy református kiadó jelentette meg, mégis felekezeten átívelő. A kortárs irodalom 1990 utáni korszakából merített, főként a folyóiratanyagot dolgozta fel, bár szemelgetett kötetekből is. Mennyiségileg és minőségileg egyaránt lenyűgöző korpusz született. 130 költő 300 verse kapott helyt ebben a gyűjteményben, a leghatásosabb megoszlásban. Elsősorban lenyűgöző példáit adja a modern vallásosságnak, annak az új evangelizációnak, melyről oly sok szó esett vallásos körökben a kilencvenes évek után; másfelől a gyűjtemény érzékeltette: milyen mély nyomokat hagyott a jézusi jelenlét a korábbi „vallástalannak” titulált időszak után az irodalomban. S reméljük, a modern lírai közvetítés számos módon közelebb visz a „tisztá forráshoz”, az Úr szavaihoz, tanításához, élete történetéhez, a Bibliához.

Nézzük meg, hogyan tagolja a 300 verset a szerkesztő! A cikluscímeket a versekből veszi, összesen 18 ciklusba rendezi a szerteágazó anyagot. Az első az *Akit úgy neveznek: Isten* címet kapta. A következő három is nagyjából ezt a tematikát követi. Itt lényegében köznapi szembesülés történik a Feljebb valóval, akinek a tenyerén kapunk helyet, sőt, akivel sakkozni is lehet, de a végén egy szomorú kérdés zárja a kört: *Miért hallgatsz, Uram?* (Bár ennek inkább a kételkedők körében lenne a helye.) A következő 6 ciklus a Biblia eseményeit követi, az első kimondja a lényegét: *A bűn nélküli ember járt itt*. Majd az ifjúkortól a keresztre feszítésig terjedő tematika következik, utána a végső próbatétel, a *Kibirni harmadnapig*, ezt követi a feltámadást követő időszak, melynek záró kijelentése a bizonyosságra utal: *Vakon is lélekbiztosan*.

A következő ciklus a kételyeknek ad hangot, s a bevezető nyíltan beszél: *Kételyek párkányán egyensúlyozunk*. Foglalkozik a kicsinyhitűséggel, a naponkénti isteni megnyilatkozással való választalan szembesüléssel, itt is pozitív élményű azonban a kicsengés: *Megleljük egymást a fenti forgatagban*.

A két utolsó ciklus a rátalálás bizonyosságának nyomatékos deklarációja, amikor ezt olvassuk: *Nem lehet a világot Isten nélkül felnevelni*. Az utolsó a túlvilági reménység (lásd *Reménytövis*) felcsillanása: *Aki a belső égre tekint, ott az összes színt megtalálja*.

A kezdeti részből érdemes Csoóri Sándor versét kiemelni, a *Lehet, hogy Isten keres újra* című költeményt, amit akár provokációnak is tekinthetnénk egy ateista korban: a gyerekkor magától értődő Isten-élményét tekinti természetes állapotnak, majd felnőttként a kontinenseket járva bevallja:

*„nem lát már engem
sehol senki”.*

De reménykedik, hogy a Vértess felett egyszer megnyíló ég azt jelzi:

*„lehet, hogy Isten keres újra
régi helyemen, ahol először látott”.*

Szűcs Géza inkább szemrehányást tesz Jézusnak: *mért tűri, hogy káromolják?* Markó Béla *Egyetlen világ* című verse akár válasz is lehet a kételkedőknek:

*„mert a mindenható fejében
az élethűen megformált világ
kiszorította a fantáziát”.*

Nehéz tallózni, fölvidulni és elszomorodni a kortárs verseken, melyek többnyire jók, világi költeményként is megállják a helyüket. 130 költő 300 versében – némelyik hosszú versnek is nevezhető – sokféle magatartás elfér, a kételkedéstől a teljes odaadásig terjed a skála. Ha már kiemeltük a kortársi jelleget, azért meglepő és elgondolkodtató, hogy közülük 39 a szerkesztés időszakában már nem élt. Kisfaludy Zsófia említi, hogy Hárs Ernő vagy Túrmezei Erzsébet az idősebb korosztályhoz tartozik; Puskás Dániel, Ughy Szabina, Véssey Miklós, Vida Kamilla pedig kétségtelenül az egészen fiatal nemzedék körét gyarapítja.

Van egy hármass szerzői kör a kötetben, amely egy családból származik. A szerkesztő is emlegette több nyilatkozatában, hogy számára Lackfi János

istenes versei jelentették az elsődleges élményt, érdeklődését az ő versei, kötetei keltették fel. Nos, talán nem árulunk el titkot: Lackfi János a Mezey Katalin és Oláh János házaspár gyermeke, és a kötetben édesapja és édesanyja is szerepel. Oláh János már eltávozott, de *Isten horga* című nagyszerű verse is sejteti költészetének kvalitásait. Mezey Katalin nyitóverse, a *Te vagy* pedig totalitásával ragad meg. Versének cirkulálása fönt és lent, kint és bent, múltban és jelenben a Mindenható hatalmának abszolútumát jeleníti meg, s a végső konklúzió vallomása megnyugtatóan zárja le ezt az egzisztenciális kalandozást. Lackfi János első verse az összeállításban a *Bújócska*. Már maga a felütés is megragad:

*„Bújócskázik velünk az Isten,
mindenhol van, de sehol sincsen.”*

A rejtőződő Megváltó kérdését kissé játékosan veti fel, és a templomi ostya sem oldja fel a rejtélyt. A mindenhatóság szép példáit sorolja, amikor a csatánál arra figyelmeztet, hogy az Úr bejárja a végtelenséget, de egy szempillantás alatt, ha kell, *„ott masíroz a tenyeredben”*.

L. Simon László ma már kevesebb verset ír, inkább esszéivel és tanulmányaival jeleskedik, de a *Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a Jóistenhez* című verse engem nagyon megfogott, mert a múlt és jelen síkjait hihetetlen érzékel dolgozza egybe. Nemcsak átkelést, de oda-vissza járást teremtve a múlt és a jelen között. Megelevenedik előttünk a vicekapitány, aki éppen számvetést tesz életéről, és hirtelen korunkban találja magát. Ám a mai királyi városról és a vak modernitásról, a számítógépes kiüresedésről kritikusan szól. Úgy látja, szükség volna hadakozásban szerzett tapasztalatára, mert *„már nem tudni, ki a magyar”*, s ez lenne az igazi *„hosszú háború, végtelen harc”*, ahol ma *„program küzd programokkal”*, s az életre szóló küzdelem a valódi értékekért folya. A vers végén Istenhez intézett fohászkodása, könyörgése az otthonért és a *„szép kikeletért”* mintha megnyugvást adna a zaklatásokkal, sorstépésekkel teli életének, de a modernításban fuldokló világból visszatérne a *„rég-múlt rejtekébe”*. Ám a záró ponton nem feledkezik meg a tanulásról:

*„Forgószélnél forgóbb az emberi élet,
édes hazám, imádkozom érted.”*

A könyörgés szavai talán elvezetnek a feloldozáshoz.

A sokféle megközelítésből még néhány motívumot kiragadnék. A végső-kig vitt személyesség, a naturalista megközelítés, a pertuzás a világ Urával. Szegedi Kovács György szerint *„sakkozunk Istennel”*, a *Vezércsel II*-ben. Ez az együttlét Lackfi Jánosnál akár az önzésig is elmehet, amikor azt írja a *Nyűgös imádságban*:

*„Szedj szét, rakj össze engemet,
csak velem
foglalkozz Istenem.”*

Isten belső monológját vagy csendjét is sokan vélik hallani – például Mezey Katalin fel is rója:

*„Az istennek készült bejáraton át
belép lelkünkbe a média.”*

Kiss Benedek a nemlét csendjét kívánja meg a média őrzőgő tobzódása közepette. Dudás Sándor viszont nem érti Isten természeti jelenségekbe oltott jelbeszédét, Sulyok Vince pedig azonosítja a halált Istennel, az utolsó csenddel, ami egyenlő a *„süket léttelenséggel”*.

A lét és nemlét után következzen a születés! Kertész Eszter megható szerepet oszt versében, az *Angyali üdvözlésben*, Máriának:

*„Elfér szemben az ég,
a csillagfény, a messzeség...
Szívemben elfér-e Isten?”*

A *„bűn nélküli ember”* világra jön, erről meggyőzi Gábiel angyal, a *Szalma és glória* hírvivője. A teljes átélést látjuk:

*„Belőlem nőtt drága gyermek,
az angyalok énekelnek...
Rozzant ajtó megcsikordul,
nyers férfiak könnye csordul.*

*Tudom, nem vagy az enyém...
Nincs több ilyen földi anya,
kit gyermeke megváltana...
Egész világ téged vár."*

Véssey Miklós a születésbe belelátja a „szent sebeket”; Vörös István Jézus „népszerűségéről” beszél; Gyurkovics Tibor szerint „Jézus a szalmaszál / amibe belekapaszkodunk”, míg végül Lackfi cikluszáró versében Jézus egy film szuperhőisévé alakul, aki mennybemenetelkor hátranézve csak annyit mond: „Még visszajövök!”

Talán a *Passió* című film is közrejátszott abban, hogy költőinket megragadta a Gecsemáni kertben zajló utolsó vacsora, Jézus elárulása és elfogatása. Zalán Tibor ezt a címet is adta versének: *A vacsora*. Nagyon visszafogott mű, Jézus szavai csak töredékesen fogalmazódnak meg önfeláldozásáról s az elárulásról. A vers végén Júdás arca az asztalra esik, és mohón falja a nyüzsgő férgeket. (Ez a megszégyenülés, az erkölcsi megbélyegzés örök érvényű metaforája.)

Oláh András egy apostol szemével láttatja a történeteket, némileg naivitást mímelve, aki meglepődik Jézus kijelentésén: „utolszor ülünk itt együtt”, majd annyi világossá válik: „a Tanító csak három nap múlva tér vissza”. Nem érti, miért Júdás lett a „célpont”? Ám megérzései sejtetik a drámai végkifejletet, s abban bízik, hogy reggel majd a názáreti megmagyarázza, mi történt? Itt a szándékolt befejezetlenség kelti a szívbemarkoló hatást. Végül Vörös István Jézus belső monológját fogalmazza meg a keresztfán, aki végső elkeseredésében azon tűnődik:

*„Minek a világot megváltani?
[...] Mi változik tőle?
Mindazonáltal legyen, ahogy te akarod”
(A keserű pohár).*

A legfurcsább, de mindenképpen hatásos alakzat Kocsis Csaba *Pilátus a kereszttúton* című alkotása. Az ő fikciója szerint Pilátus végig követi a Megváltót véres, kínládással teli, kárhozatos útján, az ő szemével látjuk botladozását, míg felér a Golgotára. „követlek / mindenhová” – mondja – „megyek veled”.

Meditációja kitér a közömbös megmentettek, az elvadult gyermekekre, az izsópos itatásra. S a halál győzelmekor Jeruzsálem elsötétedik, ő is megérti, meg kellett tisztulnia, hogy egészen befogadhassa a jézusi tanítást. A talányosan megkomponált, hosszában és keresztben is olvasható költemény valóban új szempontokat visz a Megváltó történetébe. A ciklust megkoronázó kompozíció egy hármasköltői összedolgozás nyomán született mesterszöveg, a *Ma megnyílik a szelíd ég felettem*.

Böszörményi Zoltán, Vesztergom Andrea és Vörös István tizennégy stációban követi a kereszttúton Jézust, egészen a feltámadásig. Az egymást követő szonettfüzér eljut a mesterszövegig, melynek záró mondata – *„A megváltás egy örök pillanat”* – összegzi a felzaklató sorokat.

A válogatás egyik érdeme, hogy a vitázó, kételkedő, bizonytalan lelkeket is megszólaltatja *A kételyek párkányán egyensúlyozunk* című ciklusban. Vida Kamilla dokumentarista módon tárja elő a családi viszonyokat, apja és anyja megtérését. A hit: munka – mondta néki az apja. Ám a gyermeknek ez nem sikerült, *„nem működik”*. Ahogy bevallja: *„És meg akarom ismerni, kivel osztok dalokat a dalokon”*.

Szlukovényi Katalin hiába olvasta Lukács 6:39-et *„így se lett világosabb, se a mennyország, se az Isten”*. A fiatal Puskás Dániel a *Purgatóriumban* kételkedik, hiába jön el hozzájuk Mihály arkangyal. A Purgatórium lehet az igazi Pokol, és az, hogy azt hisszük, van szabadulás. És Istennek hogyan előlegezzünk bizalmat? Vajon eljön értünk, *„mint jó szülő az óvodában hagyott gyermekért”? Saitos Lajos kontroverziákat alkot a hit és hitetlenség között, Birtalan Ferenc versében kicsorbul a „bölcshöz hittem magam”, de senki se tudja, mit ér az egész – „kamu lesz a Betlehem a kisdéddel”; s telnek az árkok a „nincsekkel”. Baka István bevallja: „Kutattalak s nem leltem rád Uram”. Ám a vers végén a kételyek után jön a paradoxon:*

*„Megszabadultam tőled mégis árvád
Vagyok Uram ki várva várva vár rád”.*

Visky András regényének egy motívumát alakította *A fogadás* című lírai szöveggé. A lágerükben volt egy öreg, aki a fejadagját felporciózta és kiosztotta a lakók között. S így érvelt az esti látogatáskor:

*„Fogadást kötött ismét fejünkre
a Világ Ura a Sátánnal mint Jóbra
Láttam bizony láttam
ahogyan az istenfiak megjelentek...
De a feddhetetlen és tiszta életű Jób
nem engedte elveszni a Világ Urát
és megnyerte neki a fogadást
Megmentette Jób a Világ Urát.”*

Miután holtan elvitték, a Tanító úr maga járt ágyról ágyra, és az öregember szavait ismételte. Visky András azonban nem fogadja el a Biblia megoldását, a Tanító úr a sötétségben nem tudja, mire gondoljon”?

*„Csakugyan csakugyan
Ki nyerte meg a fogadást?
Nem tudja senki senki”.*

A fiatalok közül is kitűnik Áfra János *Zarándoklat* című verse. A megközelítését akár puritánnak is mondhatnám. Hisz az önkínzó zarándolathoz, a célbaéréshez tisztaságra, bátorságra van szüksége az indulásra vállalkozónak. Nincs benne Isten, csak egy bölcsnek vélt tanács: azért haladsz, *„hogy közeli tanúja lehess az erőnek”*.

Nincs szükség kalauzra, és üres kézzel kell teret nyernie vándorlása során, ám mielőtt felmagasztosulna, el kell fogadnia a saját jelentéktelenségét. Az ősök barlangjában megpihenve, leküzdve a belső remegést, elérheti a *„védett magaslatot”*. S végre a cél:

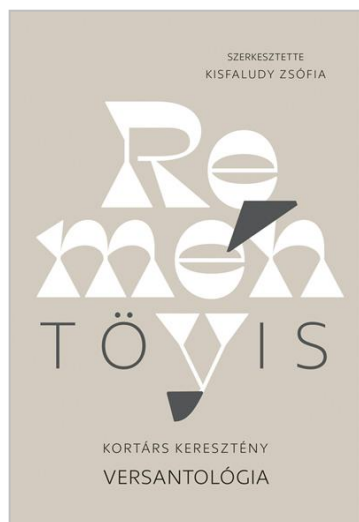
*„a hegy törékeny antennája lesz...
a környező jelek átizzanak rajtad”.*

De a csoda beteljesülvén is csak szerénységre int, *„csak szolgálja lehattél a tájnak”*; végül egy paradoxon zárja a sorokat: *„utad volt az igazi megérkezés”*. – A vers visszafogottsága a meglepő, a hit maximuma, Isten át van nevezve erőnek, hegynek, s a hódító csak közvetítő, csak egy antenna, aki a magasságból érkező jeleket tovább adja...

Kinek? – Mindenkinek, a világnak.

Nehéz ezt a megoldásokban gazdag, szerteágazó, mégis egységes kötetet szemlézni. Sokféle igénynek megfelel, s ahogy az előszóban Steinbach püspök írta: közelebb visz Istenhez. Még azt is, aki a maga módján elutasítja a közénk érkező Jézust.

A kötet változatossága, toleranciája, eredeti szemlélete még az ínycseket is meggyőzi – főként ebben a témában. Nemcsak Istenhez, hanem a modern költészethez is jó tájékozódást ad annak, aki sorok között kalandozva belefeledkezik egyetlen, törékeny életünk itt feltáruló mélységeibe.

A nemzeti ars poetica és Makoldi Sándor Kölcsey-festménye

Megemlékezés a Magyar Kultúra Napján¹

(Közzéteszi: Vitéz Ferenc)

A *Himnusz* – Kölcsey Ferenc letisztázott kéziratának tanúsága szerint – 1823. január 22-én keletkezett. Ez a dátum lett 1989-től nemzeti kultúránk ünnepnapja. A *Himnusz*-kutatások máig adósak a válasszal, hogy az olvasók miért csak évekkel később, Kisfaludy Károly 1829-es *Aurora* almanachjából ismerhették meg a szöveget. Abban azonban nincs vita, hogy a nemzeti jelképek közé tartozó *Himnusz* tudatosítja a magyarság ezeréves örökségét, kulturális hatását és tartását. Vonatkozik ez a hitére, a kétségeire, a hányattatásaira és a feltámadásaira. Visszatérő irodalomtörténeti fölvetés, hogy a későbbi alcím szerinti „*zivataros századok*” nemcsak a 16–17. századra utaltak, hanem Kölcsey történelmi jelenére, a reformkori Magyarországra, s a Kölcsey utáni mindig aktuális jelenre is kiterjeszthetőek. Fasang Árpád zongoraművész 1985-ös szavai szerint – „ez az örökség tartást ad, ezzel gazdálkodni lehet, valamint segíthet a mai gondok megoldásában is”.

Az alapkérdés mindig tovább árnyalható: Jól ismerjük-e himnuszunkat és költőjét; meg lehet-e ismerni Kölcseyt a *Himnusz*on keresztül; s a *Himnusz* hogyan járulhat hozzá nemzeti önismeretünk, önhitvallásunk megerősítéséhez? Mert romantikus nemzetmítosz, buzdító csatadal és szabadságallergia helyett egy, a népdalok (és kurucdalok) hangján megszólaló történeti-erkölcsfilozófiai zsoltárt, reformatori könyörgést kapunk, illetve mindezek szintézisét, ami önmeghatározó és mozgósító erővé sűríti a magyarok fájdalmait és reménységét, s aminek nemzeti eszkatológiai távlatai is vannak.

¹ A Debreceni Református Hittudományi Egyetem és Debrecen Megyei Jogú Város által 2026. január 22-én közösen rendezett Magyar Kultúra Napja alkalmából tartott ünnepi beszéd szerkesztett változata.

Bár a haza- és nemzetfogalom az 1832 végén kezdődő diétai időszakban, költészetünkben pedig az 1836-os *Szózat*ban kezdett tisztázódni, a *Himnusz* időben is meghatározza nemzetét. A bűn és bűnhődés fogalompárjával az önmagunkkal való szembenézés nyomán az identitáskeresést sürgeti. Ehhez nem pusztán egy nemzeti liturgia automatizmusaként kell recitálnunk vagy énekelnünk a szöveget – mint a 90. *zsoltár* református himnuszában vagy a népköltészeti örökség mellett a nemzeti fohász lehetséges poétikai-formai előzményként tekintett 130. *genfi zsoltár*ban –, hanem párbeszédes viszonyba kell kerülni vele. Hiszen minden imádság vagy hálaadó és dicsőítő, tanító vagy panaszszsoltárműfaj létmódja is a párbeszéd.

Mészöly Gedeon 1939-es értekezése (*Kölcsey Hymnusa és a Hymnus Kölcseyje*) címének analógiájaként „a nemzet imádsága és az imádság nemzete” viszony is megfogalmazható, és ennek nyomán kísérletet tehetünk egy kulturális önkép vázlatának a megalkotására. A kultúra mibenlétének a meghatározása szinte lehetetlen feladat ilyen szűkre szabott keretek között (van ugyanis legalább félezer antropológiai, szociológiai és más típusú megközelítésmódja). A normatív, kognitív, instrumentális és expresszív (a szellemi és anyagi, tudásra és önkifejezésre vonatkozó) aspektusai közül emeljük ki a normatív meghatározottságot! A kultúra egyénileg nem, csak közösségben létezik. Az értékszocializáció, a normák („égi” és „földi” szabályok és vonatkoztatási pontok) elsajátítása is összetett közösségi folyamat eredménye. S a közösségfogalom a családtól a nemzetig ível, beleértve az intézményi vagy gyülekezeti közösségeket ugyanúgy, mint a közösségi hálókat.

A *Himnusz* minden szava (önmagában és kontextusaiban) egyaránt fontos – de a normatív rendet alkotó kulcskifejezései közül soroljuk (akár szubjektív kiemelésként is) az alábbiakat! Két csoportot alkotva: az Isten és ember között fogalommá emelkedő cselekedeteket és az emberi világban szimbolikusan tárgyasuló, a Kölcsey idejében romantikus toposzokat is követő „dolgokét”! Így itt szerepel egyrészt az áldás és védelem, a küzdelem és bűnhődés, a harag és szánsalom; illetve: a hős virágzás és rabiga, a vereség, üldöztetés, hontalanság és kétségbeesés, a szabadságvágy és árvaság. Az ember és Isten, de az ember és ember közötti viszonyoknak is egy eklektikus és zaklatott képe rajzolódik ki előttünk, míg a nemzeti eszkatológia – a „sola gratia” tanának ellentmondva – nem feltétlenül az „ingyen kegyelem” révén kapott öröklétben, hanem a tőlünk is függő „víg” jövőben valósulhat meg.

S ehhez itt áll a nemzeti ars poetica vezérszólama: „*A haza minden előtt!*” Tíz évvel a *Himnusz* után, a pozsonyi diétáról írta az *Emléklapra* című epigrammában Kölcsey: „*Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak / Hagyd örökül, ha kihúnysz: A HAZA MINDEN ELŐTT.*”

Az ünnepségen elhangzó nagyecsedí népdalcsokkal 2017 nyarán, 72 évesen elhunyt Makoldi Sándor festőművészre és etnográfusra is emlékezzünk. Most avatjuk ugyanis újra az ő 2000-ben készült festményét a költőről, s éppen a Debreceni Református Kollégium egykori diákjáról elnevezett teremben (ami pontosan tíz évvel ezelőtt, 2016-ban vette föl Kölcsey nevét).

„A haza minden előtt” – Ez az idézet szerepel Makoldi Sándor festőművész, a jogelőd tanítóképző főiskola tanára Kölcsey Ferenc portréján. A szöveg is a kompozíció része. A trikolort egyszerre didaktikus, illetve a képi anyanyelv szimbolikus egyértelműségével megidéző feliratú festmény arra a pályázatra készült, melyet a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének Kelet-magyarországi Csoportja hirdetett a Kölcsey Ferencre való emlékezés jegyében, és a pályázaton elfogadott több mint negyedszáz műből 2000 februárjában rendezett kiállítást a főiskola. Az integrációig az intézmény tanácstermének falát díszítette, s most a művész 2025 augusztusában volt 80. születésnapjára is emlékezve tettük ismét láthatóvá a műalkotást. A családot itt az unoka képviseli – a festőművészt a mai napon avatja posztumusz díszpolgárrá Tokaj városa.

Makoldi Sándor a verbális és zenei anyanyelven kívül a magyar kultúra ősrétegeit képező tárgyi kultúránk mellett erős hangsúlyt helyezett a vizuális anyanyelv megőrzésére. Olyan motívumvilágot szintetizált látomásos képeiben, melyben – a „mennyező mesterek utódaként” – együtt élt a tradíció és történelem, a tárgyi és hitvilágunk. Földi Péter Kossuth-díjas festőművész Debreceni Értéktár számára írt ajánlása szerint: „Az alkotás tobzódó szabadságát megélő absztrakt gondolkodásmódja, a gyűjtések és a népművészeti tanulmányok elmélyülésével fordult fokozott felelősségtudattal egy nemzetmentő, kultúra megőrző irányba. Történelmi ismeretei, mítoszteremtő intuíciói, szerves képi egységbe fűzték a népmesék, a népművészet üzeneteit, kivételes és rendkívül hiteles láttató erővel. Festészetének formanyelve jelentéstartalmi lényegeként használja a népművészet motívumrendszerét, annak szerves egységét, kozmikus teljességét. Nagyméretű festményei mitikus látomások (...), Körtemploma Ég és Föld kapcsolatát értelmezi

a mindenkori fényviszonyok összefüggésében. Ebben a gondolatmenetben alakította ki pedagógiai elméletét és gyakorlatát, amelynek eredményeként elhivatott tanítványok serege viszi tovább a „fényt”.

Ezen a Kölcsey-képen szintén kompozíciós szerepet és szimbolikus jelentést kap a fény. Nincs módunk arra, hogy minden elemében értékeljük a művet, de utaljunk arra az univerzális matematikai összefüggésre, amit arany-metszés néven ismerünk! Az „isteni arány” képlete szerint a pozitív vagy a negatív metszetben (az első vagy második harmadpontban) található motívumok kulcsot adhatnak egy műalkotás megfejtéséhez is. A festmény egyik aranymetszésponthán lehet olvasni „A haza minden előtt” idézetet. A másikon – a költő mögötti „isteni” tekintetként – mintegy áthatol a képen keresztül a szakrális fény.

A Himnusz két aranymetszésponthán pedig a következő két sort találjuk: „Hajh, de bűneink miatt”, illetve: „Magzatod hamvvedre”. Mi is tehát a bűnünk? – A kérdést egyetlen Himnusz-elemző sem kerülheti meg, és ez az önképalkotáshoz szükséges hitvallás része is! Mert ne felejtjük: az ars poetica, felülemelkedve a „költészettanokon”, az életről és műről, ha úgy tetszik, az isteni művet jelentő ergonról, illetve – világnézeti meghatározottságtól függően – a teremtett világot a Szentlélek erejével szolgáló vagy egyszerűen csak a „jócselekvésről” való hitvallás is!

Egyes magyarázatok szerint az önsorsrontás áll e két sor – és a Himnusz sokak által vélt pesszimizmusa – háttérében, de talán nincsen igaza mások közt Hankiss Elemérnek, amikor a pesszimizmust hangsúlyozza. Milbacher Róbert a Himnusz „nemzetiessé” tételének folyamatát vizsgáló tanulmányában fölidézte Pomogáts Béla tűpontos megfogalmazását: „Kölcsey költeménye és Erkel dallama együtt alkotja nemzeti létünk és identitásunk egyik leginkább hatékony: öntudatot alapozó és közösséget teremtő szimbólumát”. Újabb kötetében (*Ködképek az irodalom láthatárán*) van egy fejezet a következő címmel: *Miért optimista mégis Kölcsey Hymnusa?* A versben szereplő áldások és büntetések sorának történelmi logikája is a protestáns prédikatori irodalomhoz vezet. Akár a zsidó nép, a magyarok is megfedkeznek Istenről, ezért kell őket figyelmeztetni a helyes útra való visszatérésre. A büntetés azonban nem önmagáért való, hanem olyan figyelmeztető jel, amit áldás követ. A bűn felismerése felkészít a megváltás elfogadására. Nem lesz dogmatikai ellentmondás a bűnök „előre” megbűnhődése, mert

„a *Hymnus* bünteteskatalógusa egy olyan folyamatot mutat be, amely az áldás állapotától a teljes pusztulásig tart, de [...] az] egyben az Istentől jövő ingyenes kegyelem időszakának beköszöntét is jelzi” – írja Milbacher.

Továbbá a hitvallás által megkívánt célmeghatározás szerint is inkább arra figyelmeztet az identitásalkotó sorsképzet, amit Kölcsey maga is, egész a *Parainesis* feladat-megjelöléséig egyre erősebben igyekezett kimondani: szeresd a hazádat magyar, és a tetteiddel fejezd ki a haza iránti szeretetedet! Ezért lehet a *Himnusz* nemcsak nemzeti jelkép, hanem nemzeti ars poetica is. És ezt rögzíti a szívünk fölött hordott „emléklapra” „A haza minden előtt” egyéni és nemzeterkölcsei figyelmeztetése.

*Dr. Baráth Béla Levente (a DRHE rektora), Makoldi Emese Anna
(a DRHE tanító szakos hallgatója, a festőművész unokája)
és Dr. Puskás István (Debrecen MJV alpolgármestere)
avatta újra Makoldi Sándor Kölcsey-portréfestményét*

Útmutató a Mediárium folyóirat hivatkozási rendszeréhez

A közlésre leadott tanulmányokban, cikkekben és ismertetőkben javasolt a szövegközi hivatkozások használata. Ennek formája: (Szerző neve Megjelenés éve, oldalszám). Pl.: (Nemes Nagy 1992, 45–47)

Kérjük, hogy a tanulmányhoz **irodalomjegyzéket** csatoljanak, melyben a hivatkozott művek szerzői betűrendben követik egymást. A művek adatainak formázására lásd a lábjegyzetes hivatkozásoknál leírtakat, annyi változtatással, hogy a tanulmányban hivatkozott oldalszámok helyett a közlemény teljes terjedelmét kell megadni.

A hivatkozásnál minden esetben ez első és az utolsó oldalszám közé a kötőjelnél (-) nagyjából kétszer hosszabb nagykötőjel vagy félkvirtmínusz kerül: – (Alt+0150).

Ahol a tudományterület (pl. irodalomtörténet, művelődéstörténet, egyháztörténet) hagyományai megkövetelik a lábjegyzetek alkalmazását, az alábbiak szerint kérjük formázni:

1. Az idézett gondolatra, mondatra vagy bekezdésre vonatkozó lábjegyzet indexszáma mindig az idézetet vagy a mondatot záró írásjelet követi. Pl.: „irodalmi grammatika”.¹⁷

2. **Monográfiák:** SZERZŐ neve (Megjelenés éve): *Monográfia címe: alcíme*. Kiadó neve, Kiadás helye, oldalszám. Pl.: RÉTI István (1994): *A nagybányai művésztelep*. Kulturtrade Kiadó, Bp., 78.

3. **Szerkesztett kötetek:** SZERKESZTŐ(K) neve, szerk. (A megjelenés éve): *Cím: alcím*. Kiadó neve, Kiadás helye, oldalszám. Pl.: HELTAI János – GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, szerk. (2008): *Biblia Sacra Hungarica: a könyv, „mely örök életet ad”*: 2008. november 21. – 2009. március 29., Országos Széchényi Könyvtár. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 178–179.

4. **Tanulmánykötetben megjelent tanulmányok:** SZERZŐ neve (Megjelenés éve): *Tanulmány címe: alcíme*. In: A KÖTETET SZERKESZTŐ(K) neve (szerk.): *A tanulmánykötet címe: alcíme*. Kiadó neve, Kiadás helye, oldalszám. Pl.: SZABÓ András (1984): *Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János*. In: FABINY Tibor (szerk.):

Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből: Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Bp., 209–221.

5. Folyóiratban közölt tanulmányok és cikkek: SZERZŐ neve (Megjelenés éve): A közlemény címe. *Folyóirat neve*, Évfolyamszám., Megjelenés éve/Szám., oldalszám. Pl.: BÓDIS Zoltán (2004): Mese és szakralitás. *Új Forrás*, 36. évf., 2004/2., 54–64.

6. Internetes hivatkozások: SZERZŐ neve: *A közlemény címe*. Internetes cím (letöltés ideje) Pl.: DALLOS Edina (2005): *Funkciók, intenciók és attribútumok (Hommage à Propp)*.

Palimpszeszt, 2005/június http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/02.html (2022. 08. 07.)

A hosszabb internetes hivatkozások címeit webcímrövidítő alkalmazásokkal rövidíthetjük le (pl: tinyURL).

Az internetes hivatkozások címét szövegközi hivatkozásokban és lábjegyzetben nem, csak az irodalomjegyzékben kell megadni.

7. Visszautalások. Ha ugyanannak a szerzőnek közvetlenül egymás után több művére hivatkozunk, akkor a szerző nevének ismétlése helyett a kiskapitálissal szedett Uő rövidítést használjuk a lábjegyzetben. Ha a közvetlenül megelőzőleg említett lelőhelyre (folyóíratra vagy kötetre) utalunk, akkor az *Uo.* rövidítést használjuk. Ha korábbi jegyzetben említett műre hivatkozunk újra: SZERZŐ VEZETÉKNEVE, Megjelenés éve, oldalszám. Pl.: SZABÓ 1984, 24. Ha ugyanazon szerző ugyanazon évben megjelent több művét is idéztük korábban, a megjelenés évét kiegészítjük az ábécé kisbetűjével: SZABÓ 1984a, 19.

Ha a tanulmány táblázatot tartalmaz, azt a MS Word táblázatszerkesztőjével készítjük, ha ábrát vagy diagramot, azt szürkeárnyaltos JPG-formátumban (a képfájl nevében az ábra vagy diagram sorszámát feltüntetve) külön is csatolják a kézirat mellé (lehetőleg jól elkülöníthető árnyalatokat használva). Ha a közlemény fotómellékletet tartalmaz, azt szintén szürkeárnyaltos JPG-fájlként, nyomdai minőségű felbontásban csatolják.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BODA ISTVÁN

matematikus, informatikus-könyvtáros (DRHE)

TEMPFLI CSILLA

doktoranda (Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola)

JANURIK TÍMEA

doktorjelölt (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola); népzene-tanár (F. Chopin Zenei AMI – Gödöllő); oktató (ELTE BTK Művészetközvetítő és Zenei Intézet; Milton Friedman Egyetem)

PÉNTEK IMRE

költő, irodalomtörténész (Székesfehérvár)

VITÉZ FERENC

irodalomtörténész, kultúrákutató (DRHE)